

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra středoevropských studií

Středoevropská studia – polonistika

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vladimíra Holmanová

Textová ekvivalence vybraných polských adjektiv: korpusová analýza

Textual equivalency of selected Polish adjectives: corpus-based analysis

Praha 2022

Vedoucí práce: Mgr. Adrian Jan Zasina, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 6. 8. 2022

Vladimíra Holmanová

Poděkování

Velmi ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu své práce za cenné rady, trefné připomínky a zajímavé doplňující informace; také za mimořádně vstřícný přístup a čas, který čtení mojí práce věnoval.

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá textovou ekvivalencí vybraných polských adjektiv (*lichy, bezcenny, pozostaly, konieczny* a *ostatni*). Zvolená adjektiva jsou zároveň zrádnými slovy (tzv. falešnými přáteli – *faux amis*), která mají svůj podobně znějící protějšek v češtině. Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části je značný prostor věnován pojmu ekvivalence a literatuře, která se jí zabývá. Dále je vymezen pojem falešných přátel, zejména v češtině a polštině. Další pasáž se zabývá korpusy, zaměřuje se i na výhody korpusu oproti slovníku. Cílem analytické části je zjistit aktuální stav českých překladových ekvivalentů, které nejsou ve slovníku vždy zachyceny. Proto je slovníková ekvivalence porovnávána s ekvivalencí textovou. Jako zdroj textů je využit subkorpus paralelního korpusu InterCorp v 14 obsahující polské originální texty a jejich české překlady. V závěru práce jsou shrnuty poznatky vycházející z provedené analýzy korpusového materiálu.

Klíčová slova: korpusová lingvistika, paralelní korpus, InterCorp, textová ekvivalence, polština, čeština, translatologie

Abstract

This bachelor thesis deals with textual equivalence of selected Polish adjectives (*lichy, bezcenny, pozostaly, konieczny* and *ostatni*). Chosen adjectives are also sneaky words (so-called false friend – *faux amis*), which have their similar-sounding counterpart in Czech. This thesis is divided into a theoretical and a practical part. In the theoretical part, significant space is devoted to the concept of equivalence and literature, which deals with this topic. Afterwards, the concept of false friends is specified, especially in Czech and Polish. Next passage deals with corpora, it also focuses on advantages of corpus in comparison to dictionary. The aim of the analytical part is to find out the current state of Czech translation equivalents that are not always described in the dictionary. Therefore, dictionary equivalence is compared with textual equivalence. The subcorpus of the parallel corpus InterCorp v14 is used as a source of texts. It contains original Polish texts and their Czech translations. In the conclusion of the thesis, the results proceed from the corpus material analysis are summarized.

Key words: corpus linguistics, parallel corpus, InterCorp, textual equivalence, Polish, Czech, Translation Studies.

Obsah

1. Úvod.....	7
1.1 Cíl práce.....	8
2. Teoretická část.....	9
2.1 Ekvivalence a překlad.....	9
2.1.1 Definice ekvivalence.....	9
2.1.2 Jednotka ekvivalence	10
2.1.3 Překlad vlastních jmen	11
2.1.4 Překlad víceslovných jednotek	12
2.1.5 Výběr ekvivalentů.....	13
2.1.6 Stylová ekvivalence	13
2.1.7 Reakce příjemců originálu a překladu	15
2.1.8 Přeložitelnost textů.....	16
2.1.9 Obtížně přeložitelné texty	17
2.1.10 Role překladatele	19
2.1.11 Nulový ekvivalent.....	19
2.2 Přehled literatury	20
2.3 Zrádná slova v češtině v a polštině	25
2.3.1 Různé oblasti zrádnosti	26
2.4 Korpus	30
2.5 Rozdíl mezi slovníkem a korpusem – přínos práce s korpusem.....	32
3. Data a metodologie.....	34
3.1 Slovník.....	34
3.2 Korpus InterCorp	34
3.3 Metodologie.....	36
4. Analytická část	39
4.1 Lichy.....	39
4.2 Bezcenny	42
4.3 Pozostały.....	44
4.4 Konieczny	49
4.5 Ostatni.....	53
4.5.1 Adjektiva.....	54
4.5.2 Jiný stupeň adjektiva.....	59
4.5.3 Adverbia.....	60

4.5.4 Numeralia.....	62
4.5.6 Substantiva.....	63
4.5.7 Pronomina.....	65
4.5.8 Viceslovné jednotky.....	66
4.5.9 Nulový ekvivalent.....	68
4.5.10 Idiomy.....	68
4.5.11 Rozvíjená substantiva.....	68
4.6 Shrnutí.....	70
5. Závěr.....	72
Bibliografie.....	74
Elektronické zdroje.....	75
Seznam grafů.....	76

1. Úvod

Čeština a polština jsou si jazyky velmi blízké, vycházející ze společného prajazyka. To je patrné mj. v lexiku, kde nalézáme mnoho podobných či dokonce identických výrazů, nebo v gramatice, jež je taktéž v mnoha ohledech podobná (Lotko, 1986, s. 35). Příbuznost češtiny a polštiny na jednu stranu umožňuje mluvčím poměrně rychlé osvojení druhého jazyka (nebo alespoň jeho základů), na druhou stranu jim může způsobovat nemalé potíže (s. 58). Negativní jazyková interference a přenášení vzorců z mateřského jazyka do struktury cizího jazyka jsou ale při výuce jazyka běžné (Hofmański, 2014, s. 10). Kromě toho bývá přeceňována pasivní znalost slovní zásoby (Lotko, 1986, s. 58). Někdy je totiž ono vzájemné porozumění jen zdánlivé. Problém může nastat ve chvíli, kdy mluvčí či posluchač narazí na výrazy na první pohled shodné, jejichž význam je ale ve druhém jazyce posunutý nebo odlišný. Jedná se o tzv. *falešné přátele překladatele* nebo *zrádná slova*. Počet takovýchto lexémů stoupá s blízkostí srovnávaných jazyků, zrádná slova se ale vyskytují i ve vzdálenějších jazycích (v nich se ale často jedná o internacionalismy; Lotko, 1997, s. 111). Ona zrádnost ale nemusí spočívat pouze v tom, že formálně shodná slova označují něco zcela jiného. V širším pojetí může být *falešným přítelem* každý činitel, který podobnostmi a paralelami mate překladatele (s. 111).

Zrádná slova mohou být zavádějící jen v určitém kontextu nebo může být matoucí pouze jeden jejich konkrétní tvar či derivát. Jindy jazykové jednotky mohou být ekvivalentní, ale liší se jejich využití a frekvence nebo spadají do jiné vrstvy jazyka (kupříkladu v polštině se jedná o slovo stylově neutrální, zatímco v češtině je příznakové, např. *trzymać* : *třímat*; Lotko, 1997, s. 126). Problém zrádných slov se může projevit rovněž v tom, že zatímco v jednom jazyce jde o výraz stále živý a používaný, v druhém jazyce může být vnímán jako archaismus (např. *snad* : *snadź*, *gęźba* : *hudba*).

Výčet zrádných slov můžeme nalézt mimo jiné v pracích T. Z. Orłoś – na příklad v knize *Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych* nebo ve srovnávacích pracích E. Lotka. Dále můžeme při zjišťování základního významu problematických slov nahlédnout do dvoujazyčného slovníku. Především méně obsáhlé slovníky však často uvádějí pouze dvojice slov, která si ve vybraných jazycích odpovídají. U jednotlivých hesel mohou být uvedeny i příklady, ty však slouží především k tomu, aby co nejlépe vystihly konkrétní heslo (Bojar, 2012, s. 29). Chybějí nám detailnější informace o použití daných výrazů v praxi nebo informace o víceslovných spojeních – kolokacích. Nejistíme tedy, v kterém kontextu je vhodné určité slovo použít, ve spojení s jakým slovem či slovním druhem se vyskytuje nejčastěji nebo do jaké sféry jazyka patří (zda je tedy vhodné je využít v oficiálním projevu či nikoli, nebo zda se nejedná o výraz slangový nebo nářeční). V tom nám může pomoci korpus, který se snaží poskytnout reálný obraz zkoumaného jazyka. Výhodou hledání v korpusu může být i to, že na rozdíl od překladového slovníku zahrnuje i méně časté ekvivalenty, které vzniknou až určitým kontextem, a právě pro svůj řídký výskyt jako protějšky hledaných lexémů ve slovníku uvedeny nejsou, ačkoli jimi být mohou. Přínosem využití korpusu je i to, že v něm nalezneme, s kterými jednotkami se vybraný výraz nejčastěji pojí, což může být užitečné mimo jiné ve výuce cizího jazyka. Je důležité znát kolokace a frazémy i proto, aby studenti u víceslovných spojení nevyhledávali každý lexém ve slovníku zvlášť a nepřeváděli ho do druhého jazyka doslovně – takotéto spojení v něm totiž nemusí vůbec existovat (Chlebda, 2011, s. 9).

Tato práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části je nejprve definován pojem ekvivalence a jsou popsány různé způsoby, jak je možné jej chápat. Dále se text zaměřuje na to, co je jednotkou ekvivalence a jak postupovat při výběru ekvivalentů. Stejně tak na dodržení stylové ekvivalence a na specifika překladu různých typů textů. V dalších podkapitolách je prostor věnován stylové ekvivalenci, důležitosti reakcí příjemců originálu a překladu na daný text a otázce „nepřeložitelnosti“ obtížně přeložitelných textů.

Dále jsou popsány lexémy, které jsou tzv. *falešnými přáteli překladatele*. Je rozvedeno, čeho se ona „zrádnost“ může týkat, zejména v případě češtiny a polštiny. Nemusí se vždy jednat pouze o slova „formálně shodná, ale významově odlišná“, záludnost se může týkat i distribuce koncovek či odlišných rodů.

Následující podkapitola se zabývá korpusem, stejně tak podkapitola poslední, která je ale zaměřena především na výhody korpusu oproti slovníku.

Druhá část práce je analytická. Nejprve je popsán použitý slovník a korpus, tedy Polsko-český slovník K. Olivy, z něhož byly pro analýzu použity definice polských adjektiv, a korpus InterCorp, který je součástí Českého národního korpusu a v němž byly vyhledávány ekvivalenty vyskytující se v textech. Po popisu metodologie následují kapitoly se zkoumanými adjektivy. Lexém *ostatni*, který se v korpusu objevoval nejčastěji, je kvůli svému rozsahu rozdělen na další podkapitoly. Na závěr jsou shrnuty poznatky získané analýzou jednotlivých přídavných jmen.

1.1 Cíl práce

Cílem práce je porovnat překladové ekvivalenty použité ve slovníku s ekvivalenty vyskytujícími se v textech, jejichž spektrum je značně širší, a nalézt i další překladové protějšky, které texty zaznamenávají, zatímco ve slovníku zachyceny nejsou. Někdy oprávněně, jelikož se jedná pouze o příležitostné ekvivalenty, jindy ale mohou skutečně užívané ekvivalenty ve slovníku chybět. Kromě toho je analytická část zaměřena i na popis případů, kdy se během překladu mění slovní druh (což opět slovníky často nezaznamenávají) nebo vedlejší větu či na případy, kdy je při převodu polských textů do češtiny zkoumané adjektivum vynecháno.

Formální zásady

V práci je respektována citační norma APA (*American Psychological Association, Seventh Edition*). Jména osob jsou v souvislém textu důsledně uváděna s iniciálami křestního jména a příjmením. Ženská jména jsou ponechána v původní, nepřechýlené podobě.

2. Teoretická část

V teoretické části práce jsou popsány pojmy důležité pro část analytickou, tedy ekvivalence a literatura, která se jí zabývá, a zrádná slova v češtině a v polštině. Dále je prostor věnován korpusu a jeho výhodám oproti klasickému slovníku.

2.1 Ekvivalence a překlad

První kapitola je věnována pojmu ekvivalence – jeho definici a zásadám při výběru vhodných ekvivalentů. Další podkapitoly se soustředí na překlad a důležitost reakcí příjemců originálu i překladu na text. Na závěr je přiblížena „nepřeložitelnost“ jistých typů textů a pojem nulové ekvivalence.

2.1.1 Definice ekvivalence

Ekvivalence je klíčovým a často užívaným pojmem v teorii překladu (Kielar, 1988, s. 60, 94). I přesto, že jí bylo věnováno již mnoho studií (Kaczmarska, 2019, s. 19), její jednoznačná definice není ustálena (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 172) a samotný, byť často diskutovaný, pojem není jasně a ostře vymezen (Dąbska-Prokop, 2000, s. 74) – především proto, že ho jednotliví autoři definují různě v závislosti na tom, co vnímají jako podstatné a z jakého úhlu pohledu na ekvivalenci nahlíží. Při jejím popisu bývá tedy užíváno odlišných kritérií (Kielar, 1988, s. 60). Navíc bývá vztahována k různě dlouhým úsekům textu. Ačkoli se o ekvivalenci často píše v příručkách týkajících se překladu a jeho teorie, pouhá její definice by mohla být předmětem samostatné publikace (Kaczmarska, 2019, s. 19), stejně tak proměna různých jejích definic a pojetí během historie. Ekvivalence však bývá některými novějšími teoriemi odmítána – např. podle R. Lewického příjemce překladu originál téměř nevnímá (např. při četbě nějakého díla čtenář neuvažuje o tom, že čte vlastně výtvar překladatele). Z pohledu příjemce je tedy shoda s originálem vlastně bezvýznamná a nepodstatná pro fungování nově vzniknuvšího textu (Lewicki, 1993 *in* Dąbska-Prokop, 2000, s. 74).

Obecně lze ale ekvivalenci definovat jako vztah mezi dvěma texty – tedy originálem (či jeho částí) a překladem. Nicméně charakter tohoto vztahu bývá vykládán různě (Kielar, 1988, s. 60) a ekvivalence může být nalézána na rozličných úrovních, stejně tak bývá kladen důraz na shodu v odlišných oblastech. Důležité je, aby výsledný text sděloval stejný obsah a předával stejné hodnoty jako originál (Dąbska-Prokop, 2000, s. 69). Avšak ekvivalentní může být i cíl, poslání nebo funkce textu (Kaczmarska, 2019, s. 25–26). Kromě formální shody obou textů by měla být zachována i stylová vrstva použitá v originálu (např. hovorový či knižní jazyk) – pokud je použit jiný styl, jedná se pouze o ekvivalenci na úrovni významu. Překlad je potom z pohledu cílového jazyka formálně správný, přesto nepředává myšlenky a náladu původního textu (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 156). Může se také stát, že překladatel stylové zabarvení nerozpozná – potom ale ochuzuje překlad o patřičnou expresivitu (Lotko, 1986, s. 53). Je tedy důležité zachovávat věrnost i celkovému „duchu“ originálu (Chlebda, 2011, s. 23), tedy celkové náladě textu a jeho působení na příjemce.

Nový text by měl obsahovat tentýž význam, styl, sdělení i kulturní kontext (Kaczmarska, 2019, s. 17). Přičemž na výslednou podobu překladu mají vliv i další aspekty –

cíl překladu, druh textu, adresát nebo stupeň kreativity konkrétního překladatele. Různé druhy textů pochopitelně vyžadují odlišné metody hledání a získávání ekvivalentů (s. 16). Ačkoli by měl text překladu v jistém stupni „kopírovat“ originál, musí být současně přizpůsoben konvencím a zvyklostem cílového jazyka, které se v průběhu času různě mění. Žádnou verzi překladu tedy nelze považovat za jedinou dobrou a konečnou (Kielar, 1988, s. 83). Pokud jde o překlad starších děl, jejich jazyk by měl být alespoň do jisté míry přiblížen době překladu. Často je tedy, i kvůli lepšímu pochopení, modernizován (pokud není cílem předat svědectví o jeho starším stavu), přesto by překlady přizpůsobené současné podobě jazyka měly zachovávat prvky svědčící o jejich zařazení k jisté epoše – ale pouze v takové míře, aby byly srozumitelné pro současného příjemce (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 223).

2.1.2 Jednotka ekvivalence

Vzhledem k tomu, že se ekvivalence netýká textu jako celku, ale jeho jednotlivých fragmentů (vět, slov; Kaczmarška, 2019, s. 25–26), je třeba blíže definovat jednotku, k níž lze tento pojem vztáhnout. Samotný ekvivalent je „praktickým exponentem ekvivalence“ (Chlebda, 2011, s. 21), „jednotkou jazyka“ (s. 41), tedy jistou částí textu – textovou jednotkou, která v cílovém jazyce zastupuje jednotku výchozího jazyka (Kaczmarška, 2012, s. 247–248). Pojem ekvivalence se může týkat jednotek různé délky a různých informací obsažených v textu (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 183). Může se tedy týkat jak jednotlivých slov, tak slovních spojení, frazémů či vět. Zároveň platí to, že jednoslovnému výrazu může v cizím jazyce odpovídat slovní spojení a naopak; při hledání textových ekvivalentů se tedy nelze striktně držet předem vymezené jednotky, ale je třeba počítat s odlišností v druhém jazyce. Taktéž se není možné omezovat na jednotlivé věty – v překladu může být do jisté míry změněna i struktura textu. Jednotkou může být i nějaká myšlenka (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 182), která nemusí být na jednotlivá slova či věty omezena. Navzdory tomu jsou však idey obsaženy v jistých formách a překladatel má tendenci k hledání či tvoření ekvivalence mezi textovými jednotkami (s. 183). I tak hledání ekvivalentu často znamená především hledání jednotky se stejným smyslem, přestože je hůře identifikovatelný než objekt (Chlebda, 2011, s. 29). Smyslovou jednotku lze považovat za nejmenší jednotku textu, pro níž je možné hledat protějšek v jiném jazyce (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 131).

Ačkoli překladatel nepřevádí text do cizího jazyka „slovo od slova“, je hledání patřičných ekvivalentů základem každého překladu, nezávisle na zkoumaných jazycích nebo typu textu (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998 s. 128). Vzhledem k tomu, že operace nejsou prováděny na izolovaných jednotkách jazyka, ale na úrovni jejich použití v kontextu (s. 156), mohou v závislosti na něm vznikat stále nové ekvivalenty pro výrazy již ustálené (Chlebda, 2011, s. 42). Pro výběr vhodného protějšku je tedy velmi důležitý kontext, v němž se daný lexém objevuje (s. 30). Vyhledávání ekvivalentů tak může vést k prakticky nekonečnému množství překladů jednoho díla, z nichž každý může být zcela jiný (s. 42) – dva překlady téhož díla jsou tak samostatnými objekty (s. 39). Kromě toho nově vzniknuvší text pokaždé jiný i proto, že se každá interpretace jednoho díla liší (Hejrowski, 2007, s. 125).

Dané textové jednotce tedy není přiřazen právě jeden konkrétní ekvivalent – naopak podle konkrétních souvislostí je možné v cílovém jazyce nalézt mnoho potenciálních protějšků (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 134). V podstatě tedy neexistují absolutní ekvivalenty – „absolutní ekvivalence“ není možná už vzhledem k rozdílům mezi výchozím a cílovým jazykem. Při překladu lze tedy dosáhnout jen jistého stupně podobnosti (Kielar, 1988, s. 61).

Lexikální ekvivalence (pokud vůbec existuje) je téměř vždy pouze přibližná a téměř nikdy není absolutní (Pisarska & Tomasziewicz, 1998, s. 109). Navíc podle Piotrowského ekvivalenty objektivně vůbec neexistují, protože jsou vytvářeny až překladatelem pro daný kontext (Piotrowski, 2011 in Kaczmarska, 2019, s. 29). Přestože lexémy mají své slovníkové protějšky, překladatel může zvolit dle svého názoru vhodnější ekvivalent, který lépe odpovídá vlastnostem výrazu z originálního textu a stejně tak i vlastnostem přisuzovaným konkrétní kultuře (s. 29). Ve většině případů jsou dané jednotky ekvivalentní právě proto, že se objevují v konkrétní souvislosti (Pisarska & Tomasziewicz, 1998, s. 138–139). V jiném textovém okolí by mohly být nahrazeny zcela jinými lexémy. Ačkoli volba vhodných ekvivalentů záleží na překladateli a může při jejich výběru zachovávat jistou volnost, měl by přesto zůstat věrný smyslu textu a záměru autora (s. 191).

Dalším důvodem, proč nemůže být okruh či počet ekvivalentů uzavřen a ekvivalenty nemohou být omezeny, je ten, že nelze předjímat všechny situace a okolnosti, jež bude třeba v daném jazyce vyjádřit. Stále nové situace mohou měnit a rozšiřovat skupinu možných překladových protějšků (Chlebda, 2011, s. 42). Užití slova v jistém kontextu může rozšířit, zúžit či přenést jeho slovníkový význam (Pisarska & Tomasziewicz, 1998, s. 126).

Ačkoli je ekvivalence vzájemným vztahem dvou jazyků a funguje obousměrně, praxí se potvrzuje, že přeložení konkrétního fragmentu textu jistým způsobem neznámá, že daný ekvivalent bude fungovat i v opačném směru (Chlebda, 2011, s. 42). Nicméně jsou jisté oblasti slovní zásoby, při jejichž překladu lze dosáhnout poměrně vysokého stupně shody, neboť pojmy jsou ekvivalentní, pokud se vztahují k témuž objektu (s. 28). Zde jsou dobrým příkladem *propria* (s. 28), neboť jimi je míněna táž osoba, místo apod.

2.1.3 Překlad vlastních jmen

V případě překladu vlastních jmen se může překladatel rozhodnout, zda je přeloží (tedy nahradí podobou cílového jazyka), přizpůsobí je jazyku překladu nebo ponechá původní tvar (a bude je „pouze“ skloňovat či přechylovat; Lotko, 1986, s. 98), nebo ani to ne. Podle E. Lotky (s. 99) není ve veřejné oblasti vhodné vlastní jména překládat či počesťovat, pouze je do češtiny začlenit skloňováním a v případě ženských jmen přechylováním. To se však týká pouze češtiny – v jiných jazycích se zvyklosti překladu vlastních jmen liší. Některé jazyky mohou *propria* ponechávat v původní podobě, jiné mají tendenci je co nejvíce přizpůsobit svému jazykovému systému (např. baltské jazyky). Potíž s překladem může nastat v případě přezdivek či jmen, která mají vyvolat jistý dojem, např. působit komicky¹ (s. 101). Pokud je antroponymum nějak motivované, má vyvolávat nějaké asociace, měl by překladatel vytvořit takové, které je bude vyvolávat také (Hejwowski, 2007, s. 101). Problém může nastat i tehdy, kdy je část jmen motivovaná a část je realistická (s. 103). Zde není stanovený postup, nicméně vybraný způsob překladu by se měl v celém textu shodovat (Lotko, 1986, s. 101), měl by být konsekventní, nikoli v části textu jména přeložit a v jiné ponechat původní formu. Pokud je to vhodné, může překladatel nové vlastní jméno i vymyslet (Hejwowski, 2007, s. 93). V případě literárních děl a jmen jejich hrdinů by měl autor překladu ověřit, zda dané dílo již nebylo do cílového jazyka převedeno, a v tom případě použít jména z existujícího překladu; pokud je překladů více, měl

¹ Např. Šimon Pajda nebo Vladek Hehehe v českém překladu Konopičky E. Redliňského.

by překladatel použit to známější (s. 79-80) Jsou také případy, kdy jazyk disponuje uznaným ekvivalentem vlastního jména (s. 95) To se týká např. mezinárodně známých geografických názvů (i když se jejich podoba v cílovém jazyce může zásadně lišit od jazyka výchozího), zatímco ty s lokálním významem obvykle ustálené ekvivalenty nemají (s. 99). V případě, kdy se jedná dílo z historie, na základě kterého mohou skutečná toponyma čtenáře zajímat, není vhodné měnit názvy ulic a míst (s. 100). Může se také stát, že užití nějakého propria v překladu vyvolá nežádoucí asociace – v tom případě je možné snažit se použití jména v textu vyhnout nebo ho patřičně okomentovat (s. 92). U jména se může vyvstat i ten problém, že nevhodně zvolené proprium v překladu vyvolává asociace související s cílovou kulturou, což jistě nebylo záměrem autora originálu (s. 102). I v případě jmen by se tedy měl překladatel snažit co nejvíce se přiblížit původnímu záměru autora (s. 103– 104).

2.1.4 Překlad víceslovných jednotek

I když je možné nacházet ekvivalenty na úrovni jednotlivých výrazů, často je žádoucí zaměřit se na větší celky. Je tomu tak např. při překladu víceslovných termínů (včetně technických či odborných), jež není možné „rozkládat“ na jednotlivá slova (tedy substantivum, adjektivum), ale převádět je do cizího jazyka jako celek. Takovými termínům může v druhém jazyce odpovídat zase jiné ustrnulé slovní spojení (Lotko, 1986, s. 63), jindy ale může být jeho ekvivalent pouze jednoslovný. To je dobře vidět při srovnání češtiny a polštiny – čeština je výrazně flektivnější než polština (Lotko, 2008, s. 63), tudíž tvoří nová pojmenování často synteticky, zatímco polština tvoří nová slova spíše morfologicko-syntakticky (s. 66; např. *znak zapytania – otazník, miejsce pracy – pracoviště* aj.). Obecně v češtině převažují pojmenování syntetická, zatímco v polštině analytická (s. 67). Týká se to často adverbiálních výrazů – v polštině se častěji vyskytují analytické podoby (*w ten sposób = tak, do tej pory = dosud*), které se do češtiny překládají jednoslovně (s. 80).

Stejně tak je jako celky třeba chápat frazeologismy, které doslovně překládat nelze, ačkoli u jazyků blízkých jako čeština a polština mohou být takováto ustrnulá slovní spojení shodná či velmi podobná (např. české *Bez práce nejsou koláče* vs polské *Bez pracy nie ma kolaczy* nebo např. *sisyfovská práce*, polsky *sizyfowa praca*; Mrháčová & Balowski, 2017, s. 224). Není je však dobré překládat slovo od slova už proto, že nelze předem stanovit, který frazeologismus se opravdu shodovat bude a který nikoli (např. *odejít na pravdu boží*, polsky *odejść na łono Abrahama*, nebo hovorovému *přeskočilo mu* odpovídá polské *nie ma piątej klepki* (Mrháčová & Balowski, 2017, s. 227). Obecně lze říci, že, čím jsou dané jazyky vzdálenější, tím bude shoda v této oblasti menší. Jsou ale i oblasti, v nichž rozdíly tak markantní nebudou – podobnosti lze najít tehdy, jedná-li se o stejnou kulturní oblast, např. biblický překlad. Zde se dynamický přístup, tedy zastoupení nějakého výrazu takovým, který je pro cílovou skupinu přirozenější, vyskytuje zřídka (Hejwowski, 2007, s. 40).

K doslovnému překladu a rozebírání ustrnulých slovních spojení má tendenci nedostatečně kompetentní překladatel, jemuž chybí patřičná znalost kolokací. Potom ale dochází k chybám v překladu (Chlebda, 2011, s. 9). Lze jim předejít tím, že budou v textu rozpoznány a bude respektována jejich ustálenost spolu s kontextem (Lotko, 1986, s. 106). Frazémy a ustálená slovní spojení se týkají téměř všech vrstev jazyka – neobjevují se pouze v uměleckých textech, ale vyskytují se i v publicistickém či odborném stylu (s. 106). Pro rozpoznání jednotek, které je třeba chápat jako celek (jedná se o víceslovné označení jednoho pojmu), a nikoli jednotlivá slova (v polštině např. *nie do przyjęcia, w dzisiejszych*

czasach), je kromě dobré znalosti obou jazyků potřeba i zkušeností, jazykového citu či intuice (Chlebda, 2011, s. 8). V případě idiomů je možné použít jeho protějšek v cílovém jazyce (týká se to např. idiomů pocházejících z klasických jazyků) nebo je možné zvolit funkční ekvivalent – tedy idiom zastoupit podobným slovním spojením z cílového jazyka s analogickou funkcí. Je možné idiom i přeložit (spíše ve výjimečných případech, kdy to je v cílové kultuře pochopitelné), nebo použít ekvivalent významový, který ustáleným slovním spojením není (Hejwowski, 2007, s. 109). Také je možné ho v problematických případech zcela vypustit (s. 110).

2.1.5 Výběr ekvivalentů

Aby bylo možné nějakou jednotku považovat za ekvivalentní, měla by mít též význam, smysl a označovat tentýž pojem (Chlebda, 2011, s. 29). Netýká se tedy pouze jazyka (Dąbska-Prokop, 2000, s. 69). Podle E. Coseriu není otázkou ani tak to, jak se táž věc nazývá v jiném jazyce, ale spíše jak se řekne totéž v téže situaci a podmínkách (Coseriu, 1997 *in* Dąbska-Prokop, 2000, s. 70). Stejně tak je podle A. Bogusławského důležité, jaké jazykové jednotky by mluvčí cílového jazyka použil (pro co nejpřirozenější vyjádření) v situaci probíhající v jazyce originálu (Bogusławski, 1997 *in* Chlebda, 2011, s. 31). Jednodušší je to v případě konkrétních označení, fyzicky existujících objektů nebo v případě vlastních jmen. Jindy může být posouzení shody dvou pojmů velmi obtížné (např. v případě překladu abstraktních pojmů nebo pojmů týkajících se smyslů – právě jednotky popisující smysly nejsou nikdy zcela ekvivalentní, pouze přibližují význam daného slova; s. 29). Nicméně pojmy mohou být považovány za ekvivalentní, pokud se používají ve stejné situaci (avšak může být stejně tak nesnadné posoudit shodu situace, která ani nemusí v obou kulturách nastat či existovat; s. 30). Čím více se shoduje to, za jakých okolností jsou výrazy použity (analogické místo, čas, podmínky, zda je použijí podobní lidé za dosažením obdobného efektu, zda odpovídá styl výpovědi, stejný adresát, stejné příčiny výběru výrazu, podobné reakce příjemců), tím jsou ekvivalenty přesnější (s. 34). Při výběru jazykových protějšků je důležité zamyslet se nad tím, jak by přirozeně a automaticky reagoval mluvčí jazyka překladu za obdobných podmínek (s. 31). Otázkou ale zůstává, jak zjistit, co je onou „nejpřirozenější reakcí“ a co představuje výpověď „maximálně přirozeným způsobem“. Pro to je důležitá analýza textů, pokud tedy právě nejsme v daném jazykovém prostředí a není možné reakce mluvčích prakticky ověřit (s. 34).

2.1.6 Stylová ekvivalence

Různé situace vyžadují mimo jiné i použití různých stylistických prostředků – ekvivalence se tedy netýká pouze jazyka a textových jednotek (Dąbska-Prokop, 2000, s. 69), ale i zachování odpovídajícího stylu. Stylová ekvivalence se však nemusí týkat pouze konkrétních příznakových lexémů. Příznak může být přesunut i na jinou lexikální jednotku (Lotko, 1986, s. 56) nebo její část, pokud je to např. v cílovém jazyce přirozenější či jednodušší. Kromě toho je stylové jevy vhodnější posuzovat až v širším kontextu a ve větších celcích (s. 56). Je také třeba respektovat celkový charakter či typ daného jazyka, i jeho odlišné struktury. Většinu slov a struktur totiž nelze přeložit stejným způsobem, jakým je vyjadřuje originál (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 140–141). Na to je třeba myslet zejména

v případě blízkých jazyků, jakými jsou čeština a polština, protože podobnost struktur v obou jazycích může mít vliv na proces překladu (Kaczmarska, 2012, s. 249), často ale v podobě nežádoucích interferencí. Pro každý jazyk jsou totiž typické jiné konvence týkající se tvoření vět, organizace textů či třeba způsobu vedení rozhovoru. Existuje i stylistika typická pro daný jazyk (Kielar, 1988, s. 22). Nicméně je nezbytné, aby kromě zachování norem a zvyků jazyka překladu (s. 37) překladatel usiloval i o použití adekvátního stylu (Lotko, 1986, s. 53). To ale nemusí být jednouché ani v případě jazyků příbuzných, protože i v jejich případě se jazykový styl může lišit, jiná bude pravděpodobně i stratifikace jazyka. Tak je tomu i v případě češtiny a polštiny – *obecné češtině* neodpovídá polský termín *język potoczny*, blíže už si jsou *knižní jazyk* a *język literacki*.

V případě beletrie a překladu do/z češtiny je jednou z nejproblematictějších oblastí využití obecné češtiny a nespisovných prostředků vůbec (Lotko, 1986, s. 46). Někteří překladatelé navíc (mylně) považují obecnou češtinu za univerzální ekvivalent různých nespisovných útvarů originálu (s. 47). Hojně využívány jsou i nářeční prvky, i přesto, že se rozdíly mezi nářečím stírají (s. 51). Podle překladatelky H. Stachové jsou navíc nejobtížnějšími jevy právě dialektologické prvky (s. 46). Obtížný je v tomto případě zejména výběr nářečí cílového jazyka pro konkrétní nářečí originálu. Pomoci v něm může postoj uživatelů jazyka k nespisovným útvarům (např. odlišný vztah k obecné češtině v Čechách a na Moravě; s. 47), stejně tak postoj k jednotlivým nářečím (např. v Čechách bývají slovácká nářečí považována za „krásná a čistá“, zatímco např. hanácká za komická; s. 49). Pokud je ale originál psán nějakým nářečím, je třeba ho do cílového jazyka adekvátně převést (s. 49), aby o tento prvek nebyl příjemce překladu ochuzen a aby text neztratil svůj původní charakter. Pokud překladatel nářeční prvky vhodně nenahradí, může promluva směřovat až ke spisovnosti (s. 49), což není v případě beletrie žádoucí. I v této oblasti je nutná dostatečná znalost slovní zásoby - pokud se překladatel nechá zmást dialektismy, může text špatně pochopit, a tedy špatně přeložit (s. 49-50).

Nutnost zachování odpovídajícího stylu však zdaleka není záležitostí pouze nářečí. Při překladu je třeba vzít v úvahu i další nespisovné vrstvy – např. městskou mluvu (ta je výraznější v Polsku než v Čechách (s. 50). Dále je při hledání ekvivalentů třeba mít na paměti i sociální rozvrstvení jazyka – profesní mluvu, slang či argot (s. 51). Dodržení stylu originálu však vyžadují i nebeletristické texty – právní, odborné či publicistické.

K překladu různých druhů textů je potřeba odlišný přístup a jiný způsob vyhledávání ekvivalentů. Je potřeba vzít v úvahu typ textu, jeho hlavní smysl, cíl a funkci (Pisarska & Tomaszewicz, 1998, s. 185). Například v případě prozaických textů může být důležitější dojem, který vyvolají na čtenáře, než samotný obsah. Je důležité jeho estetické působení (s. 220), které by mělo opět odpovídat originálu. Při překladu beletrie je důležitá odpovídající interpretace, nejedná se tedy o pouhé hledání textových protějšků (s. 220). Naproti tomu v případě poezie je kromě vyvolání patřičného dojmu důležitá i forma, zachování rytmu a rýmu verše (s. 221). To může překladatele dovést i k málo očekávanému výběru ekvivalentů, k němuž by se za jiných okolností neuchýlil. Použité ekvivalenty mohou být pouze jednorázové nebo dočasné (Chlebda, 2011, s. 37). V některých případech ale může být umělecká forma tak úzce spojená s obsahem textu, že překlad do jiných jazyků hraničí s nemožností (Hejrowski, 2007, s. 8). I v takovýchto případech je ovšem možné text nějakým způsobem přeložit. Proto všechny typy uměleckých textů vyžadují jistý tvůrčí zásah překladatele. Navíc se při překladu takového textu může ukázat mnohem důležitější element estetický než informační (Kielar,

1988, s. 59). Pro kvalitní předání uměleckého obsahu je zapotřebí dokázat vhodně zvolit i syntaktické a stylistické prvky cílového jazyka pro zachování patřičného charakteru překladu (s. 37). Překlad literárního textu je tedy v podstatě uměleckou činností (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 224).

Jinak je tomu v případě odborných textů. U nich je kromě dobré znalosti jazyka potřebná též odpovídající orientace v oboru, do něhož daný text spadá (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 158). Ta je důležitá i proto, že jeden výraz může fungovat i ve více oblastech s různými významy (s. 138). Stejně tak jako v případě textů psaných v nářečí může slovo používané v běžném jazyce znamenat v tom odborném něco zcela jiného. Opět na jiné potíže naráží překladatel u právnických textů, v nichž je dosažení ekvivalence obtížné kvůli rozdílům v právních systémech, a to i přesto, že pro mnoho právnických termínů existují konvenční ekvivalenty v různých jazycích (s. 204). Stejně jako je v případě odborných textů důležitá znalost konkrétní oblasti, v případě textů právnických potřebuje překladatel kromě patřičné terminologie znát i právní systémy daných států. Nesnáze může způsobovat přechod z jednoho právního systému do jiného, normativní charakter textů a stejně tak i z překladu vyplývající právní důsledky (s. 205). Ačkoli sice v překladu literárních i neliterárních textů rozdíly jsou, podstata procesu překladu zůstává stejná (Hejwowski, 2007, s. 8).

2.1.7 Reakce příjemců originálu a překladu

Pro to, aby byl překlad ekvivalentní, jsou důležité reakce příjemců nově vzniknuvšího textu – ty by se měly shodovat s reakcemi příjemců originálu (Kaczmarska, 2019, s. 16). I když taková shoda nikdy nebude absolutní; vždy budou asociace vyvolané textem jiné u rodilých mluvčích než u čtenářů překladu. Kromě toho stejně na jeden text nemusejí reagovat ani příslušníci téže kultury (Hejwowski, 2007, s. 73). Je samozřejmé, že příjemci původního textu disponují jinými vědomostmi než příjemci překladu a jinak si vykládají, co je důležité a co vedlejší (Kielar, 1988, s. 29). Proto novým adresátům některé jevy výchozího jazyka nemusejí být jasné či srozumitelné (Kaczmarska, 2019, s. 16). Důležitá je tedy překladatelova znalost obou prostředí, obou kultur i jejich reálií (Kielar, 1988, s. 22), jež mu pomáhá utvářet představu o tom, které informace a vědomosti mohou nové skupině adresátů chybět (Dąbska-Prokop, 2000, s. 71), a posléze jevy a způsoby chování typické pro dané společenství náležitě interpretovat (Kielar, 1988, s. 22). Kromě vhodného podání méně známých skutečností by měl překladatel dokázat adekvátně posoudit i jiné schopnosti příjemců – zda je v jejich silách pochopit podtext, narážky, metafory apod (s. 24). Ty mohou, vzhledem k jejich odlišné zásobě znalostí, vyžadovat explicitní vyjádření, stejně tak mohou vysvětlení vyžadovat další informace v textu sice obsažené, ale nepřímou řečené (s. 70). Překladatel by měl tedy myslet na konečného příjemce, na to, kým je, a kromě jeho potenciální zásoby vědomostí vzít v úvahu i to, co očekává od textu překladu (s. 54). Na druhou stranu je pravdou, že některé texty může lépe pochopit dobře připravený cizinec než rodilý mluvčí, který je jen málo seznámený s daným tématem (např. v případě komplikovanějších literárních děl; Hejwowski, 2007, s. 73).

Dosáhnout toho, aby příjemce překladu vnímal text podobně jako příjemce originálu, může být obtížně realizovatelné zejména proto, že určité skupiny lidí reagují na jisté pojmy či názvy odlišně. Zatímco u čtenářů v jednom jazyce vyvolají emotivní reakci, u příjemců překladu mohou zůstat bez odezvy (Kaczmarska, 2019, s. 16). Týká se to zejména pojmů podmíněných historicky nebo výrazů založených na specifitě daného jazyka – právě jejich překlad často vyžaduje jistý tvůrčí zásah (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 137). Dále se,

krom pojmů souvisejících s historií a kulturou, může jednat o výrazy popisující technické novinky či týkající se společenských, právních a administrativních systémů (s. 141), obraty související s místními zvyky, svátky nebo stravovacími zvyklostmi. Jiné konotace vyvolají i citáty ze známých textů či narážky na populární literární a jiná umělecká díla (Hejwowski, 2007, s. 71–72). Odlišně budou čtenáři reagovat i na vlastní jména, která ve výchozí kultuře budou vyvolávat značně více asociací než v kultuře překladu (s. 93). Kvůli jiným reakcím a konotacím proto může být obzvláště obtížné přeložit text specifický pro danou kulturu (např. *Veselka* od S. Wyspiańskiego; s. 72).

Zmiňované reakce příjemců či asociace spojené s konkrétním textem ale nemusejí vždy souviset s jistým jazykem, může jít např. o pojmy známé čtenářům nějakého díla (Kaczmarzka, 2019, s. 16). Mimo to ne všechny texty jsou určeny celému jazykovému společenství – mnoho z nich je určeno pouze jisté skupině, která disponuje jinými znalostmi než zbytek. (Kielar, 1988, s. 24). I v tom případě je potřeba některé skutečnosti vyjasnit či dovysvětlit.

2.1.8 Přeložitelnost textů

S odlišnými reakcemi příjemců a rozdílnými kulturami souvisí i otázka přeložitelnosti textů. Jelikož se při překladu nejedná pouze o problém jazykových rozdílů či nedostatek ekvivalentů (Kielar, 1988, s. 29), může problém spíše než v neexistenci odpovídajícího výrazu spočívat v chybějícím fragmentu reality cílového jazyka (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 141). Ztěžovat překlad může rozdílnost národností a kultur (s. 188-189) právě proto, že v cílové kultuře mohou odpovídající fakta a jevy scházet nebo se může lišit jejich symbolika. Obtížný může být ale i překlad elementu nějaké třetí kultury, která je ve výchozím jazyce známější než v tom cílovém (Hejwowski, 2007, s. 84). Dosažení ekvivalence mohou bránit i překážky jazykové přirozenosti a různý jazykový obraz světa (Dąbska-Prokop, 2000, s. 73). Právě proto se mohou zdát některé texty „nepřeložitelné“. Nicméně vzhledem k tomu, že by se překlad spíše než na porovnávání jazyků měl zakládat na předávání smyslů, se zdá, že texty, které není možno přeložit, v podstatě neexistují (s. 154).

I přes výše zmíněné rozdíly můžeme totiž nalézt společné elementy – jazykové univerzálie. Jedná se o fenomény vyskytující se ve všech jazycích – všechny jazyky popisují jevy jako je jazyk samotný, technologie, náboženství, vláda, výchova potomků aj. (Kielar, 1988, s. 87). A všechny kultury mají v jistém stupni něco společného – schopnost komunikace, porozumění a učení se, potřebu vytvářet umění, hudbu, literaturu; existuje také jisté pojetí dobra a zla, nadpřirozeného světa, odvahy a strachu apod. To je dostačující pro vytvoření mezikulturní komunikace (Hejwowski, 2007, s. 14). I v na první pohled záladnějších případech je překlad možný právě díky podobným myšlenkovým a jazykovým strukturám jednotlivých jazyků (s. 15). Nebo i proto, že je možné více seznámit příjemce překladu s výchozím textem i okolnostmi jeho vzniku (s. 85).

To, že je i v komplikovanějších případech možné text přeložit (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 140), potvrzuje i praxe: obecně jsou všechny texty přinejmenším v nějakém stupni přeložitelné (Kielar, 1988, s. 86). Ačkoli není možné tvrdit, že jsou všechny texty přeložitelné absolutně (stejně jako porozumění v jednom jazyce není absolutní, neboť příjemce z výpovědi něco sám vyvozuje; Hejwowski, 2007, s. 21). O nepřeložitelnosti jako takové se dá mluvit snad jen tehdy, kdy překladu není zapotřebí, kdy by text v nějakém jazyce v podstatě neměl příjemce (s. 16). Další výjimky se vyskytují v podobě nepřeložitelných lexikálních elementů (Kielar, 1988, s. 89).

2.1.9 Obtížně přeložitelné texty

Pro přeložení „nepřeložitelné“ skutečnosti je ale, podobně jako v případě kulturních a jiných specifíků, nutný překladatelův zásah (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 189). Spíše než nalezení slovníkového ekvivalentu (který ale z výše zmiňovaných důvodů nemusí ani existovat) je tedy důležité adekvátní předání a vysvětlení jisté skutečnosti. Pokud autor překladu usoudí, že pro příjemce není možné nějakou informaci zmíněnou v textu pochopit, je potřeba tento nedostatek přiměřeně nahradit. Proto je někdy jeho zásah a realizování změn metajazykové povahy nezbytné – jedná se o dodání komentářů a vysvětlení problematických pojmů (Dąbska-Prokop, 2000, s. 71). Překlad je poté oproti originálu bohatší o dodatečné informace nezbytné pro jeho správné pochopení (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 141). Vysvětlivky se nejčastěji týkají beletristických textů a mají didaktický charakter (s. 143), nemusejí se však vyskytovat pouze v překladech – i originál může takové doplnění vyžadovat (např. v případě, kdy se v textu vyskytují historismy či archaismy, které podle soudu autora čtenáři nemusejí být známy). Dodatečné poznámky by však měly mít své opodstatnění a neměly by vycházet pouze z individuální interpretace překladatele. Nový text by tedy neměl obsahovat nadbytečné informace (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 164) či subjektivní výklad autora překladu. Kromě toho by přidané vysvětlivky neměly být příliš dlouhé, či dokonce dominovat nad vlastním textem (Hejwowski, 2007, s. 78).

Kromě komentáře, dodání popisu či vysvětlivek zmiňovaných výše může překladatel přistoupit i k jiným krokům, jak cizí nebo neznámý jev přiblížit příjemci. Pokud v daném jazyce odpovídající lexém/ekvivalent neexistuje, může ho překladatel popsat – konkretizovat, nebo naopak zobecňovat (Kielar, 1988, s. 31). Pokud je to nezbytné, lze použít hyperonyma, ačkoli v tom případě se v podstatě ztrácí některý z elementů výchozí kultury (Hejwowski, 2007, s. 82). Může také odkazovat na nějaký podobný prvek v kultuře jazyka překladu (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 142). V této souvislosti Pisarska a Tomaszkiwicz mluví o konverzi – tedy o nalezení termínu, který vyvolá stejné asociace jako termín původní. Ta je vhodná zejména v případě, kdy není jisté označení v daném prostředí dostatečně známo (s. 143) – např. názvy institucí, úřadů, škol apod., či třeba známých hudebních výtvořů – pokud autor textu za jistým účelem použije název např. písně, která není v cílovém jazyce známá, je vhodné ji zastoupit jinou, v cílovém prostředí známější, která bude mít podobný efekt (Hejwowski, 2007, s. 45). Tehdy se jedná o tzv. *funkční ekvivalent*. Jeho použití je založeno na zastoupení názvu nějakého jevu (nebo narážky na něj) jiným, v cílové kultuře lépe známým. Je to vhodné zejména tehdy, kdy nalezení přesnějšího ekvivalentu není možné, daný prvek nehraje podstatnou roli v textu a jiná řešení by se nezdála vhodná (s. 81). *Funkční ekvivalent* nemusí pocházet z kultury překladu – stačí, že je v ní dobře znám. Naopak se může jednat o známější variantu téhož pocházející z prostředí originálu (s. 84). Neměly by ale být použity výrazy značně příznakové pro jinou kulturu a zcela cizí kultuře výchozí (s. 82). V tomto případě se nejedná o ekvivalent na jazykové úrovni, ale o protějšek nesoucí touž myšlenku a vyvolávající podobné asociace (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 144). Ačkoli by tedy překlad obecně měl zachovávat co nejvíce podstatných informací původního textu, může být někdy zastoupení jistých elementů jinými (či jejich vynechání) nutné (s. 153). Je to vhodnější metoda než použití zobecňujícího výrazu, protože text není ochuzen o prvek, který obsahoval originál (Hejwowski, 2007, s. 140).

Někdy také může být jistý termín nahrazen popisem či definicí – tento způsob ale může být použit pouze tehdy, kdy se daný pojem objevuje v textu jen jednou a není příliš důležitý (Hejwowski, 2007, s. 81). Pokud ekvivalent pro textovou jednotku chybí, lze použít výpůjčky z druhého jazyka. Je možné použít i kalky (lexikální či strukturní), i pro dosažení stylistického efektu (s. 74). U poznámek je sice možné namítat, že překáží v četbě, rozptylují čtenáře nebo „mění román v učebnici“ (s. 148). Jejich použití je ale užitečné, pokud by jiné způsoby překladu vedly k tomu, že by byla výpověď o jistý element ochuzena (s. 149).

Může docházet k případům, kdy je nějaký jev velmi obtížné přeložit právě proto, že v druhém jazyce neexistuje. Častěji se může stávat, že chybí textový ekvivalent, ale celkový smysl textu lze převést do druhého jazyka. Nepřeložitelnost je tedy okrajovým jevem. Ale čím jsou si kultury a jazyky vzdálenější, tím je nesoulad na různých úrovních větší (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 154), včetně chybějících jazykových protějšků. V tom případě překladatel přistupuje k jistým krokům, které byly popsány výše, jimiž neexistující ekvivalent zastoupí. Existují ale texty, které jsou velmi obtížné přeložitelné již ze své podstaty. „Nepřeložitelné“ mohou být např. texty dvouznačné či slovní hříčky (Kielar, 1988, s. 89). Cílové využití polysémie či homonymie může být obzvláště obtížné přeložit, pokud podobnými jednotkami nedisponuje cílový jazyk (Hejwowski, 2007, s. 106). Např. může být nepřeložitelná věta, jejíž efekt spočívá v homofonii slov. Takové hříčky mohou být přeloženy pomocí jiné, pozměněné hry slov, ale vždy by měly mít podobný efekt jako originál. Toho lze dosáhnout i dodáním komentáře, který slovní hříčku objasní (Kielar, 1988, s. 90). Což však není ideální v případě kratších textů, např. informačního charakteru, nebo textů publicistických, případně novinových titulků, kde se dvouznačnosti hojně využívá. Pokud překladatel nemůže dosáhnout podobných konotací, vytvoření obdobných kalambúrů, rytmických efektů či stylu blízkého originálu, měl by tento nedostatek kompenzovat v jiném místě nebo jiným způsobem tak, aby se celkový dojem překladu podobal dojmu z původního textu (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 153). Místo více či méně doslovného překladu může být tedy lepší vymyslet nové jazykové žerty stejného charakteru v jazyce překladu (Hejwowski, 2007, s. 45). Ty lze poté považovat za věrnější verze než ty přeložené „doslovně“ (s. 46). Na druhou stranu v některých případech může být lepší takové prvky zcela vynechat či (v případě delšího textu) přidat komentář (s. 108).

Překlad a nalézání vhodných ekvivalentů nemusí být obtížné jen při kontaktu dvou vzdálených jazyků a kultur – týká se i jazyků podobných (Kielar, 1988, s. 86), ačkoli zde naráží překladatel na jiné problémy. U odlišných jazyků může být problémem neexistence některých jevů či odpovídajícího lexika. V případě jazyků příbuzných je však nebezpečná právě tato podobnost – jejich blízkost často zvyšuje nebezpečí kalky a blokuje úspěšný rozvoj etap překladu – tedy rozumění, deverbilizaci a reexpresi (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 188). Může docházet k jazykovým interferencím, neboť překladatel zůstává pod vlivem výchozího textu. Často se v novém textu objevují také konstrukční kalky, které ale normám cílového jazyka neodpovídají (s. 188). Stejně tak hrozí nebezpečí užití špatné slovesné vazby či neodpovídající slovní zásoby.

2.1.10 Role překladatele

Při výběru ekvivalentů hraje velmi důležitou roli překladatel, jeho znalosti, kompetence a jazykové schopnosti. Měl by být schopen převést výchozí text do cílového jazyka za použití vhodně zvolených ekvivalentů co nejpřesněji (Lotko, 1997, s. 133). Překládání tedy charakterizuje výběr z více možností, přičemž vhodný výběr ekvivalentů je tím pravděpodobnější, čím lépe zná překladatel jazyk prakticky i teoreticky (Lotko, 1986, s. 8). Jelikož text není možné přeložit zcela věrně, překladatelova svoboda spočívá právě v možnosti volby vhodných jazykových prostředků (Dąbska-Prokop, 2000, s. 71). Překladatel do cílového textu dodává také své vědomosti a zkušenosti či znalost daného problému a tématu (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 129). Pro překlad jsou důležité také denotační i konotační významy – tedy ty, které vyvolávají subjektivní asociace či asociace společné uživatelům daného jazyka (Dąbska-Prokop, 2000, s. 69).

Jelikož má, podle E.Lotka (1986, s. 68), překladatel tendenci vytvářet přesnější a logičtější text, než jakým je originál, výchozí text nejen interpretuje, ale i zlogičťuje a dokresluje. Může tak vhodným výkladem usnadnit porozumění příjemci překladu (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 171) a vytvořit text, který je poté díky adekvátní interpretaci pochopitelný i pro nové příjemce fungující v jiných podmínkách (Kielar, 1988, s. 126). Překladatel by se ale při své práci měl vyhnout přehnané kreativitě, neboť přílišné změny v textu by nevedly ke vzniku překladu, ale adaptace (Kaczmarska, 2019, s. 28). Také by měl pamatovat na to, že příjemce textu pravděpodobně nezná originál (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 168).

2.1.11 Nulový ekvivalent

Možností překladu, k níž by měl překladatel přistoupit jako poslední, je vynechání jistého elementu původního textu. O nulový ekvivalent se jedná tehdy, kdy je textová jednotka při překladu opomenuta (Chlebda, 2011, s. 37). Někdy sice může mít i vynechání jednoho důležitého lexému zásadní vliv na nově vzniklý text (Hejwowski, 2007, s. 83), jindy je to však z hlediska cílového jazyka vhodné – slovo se může jevit jako nadbytečné a v tom případě je možné ho vypustit, a přesto zachovat požadovaný význam (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 162). Nicméně chybějící ekvivalent může vzniknout i přehlédnutím nebo nedbalostí překladatele (Chlebda, 2011, s. 37). K tomu může docházet zejména při nedostatečném ochení originálu nebo při neznalosti daného lexika (např. v odborných textech nebo textech psaných dialektem). Neopodstatněné vynechání nějakého elementu ale obecně není vhodné, neboť cílový text potom nepředává všechny informace (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 151-152). Jinak je to samozřejmě v případě ústního tlumočení (s. 152), v případě kterého může být vynechání některých elementů nezbytné, resp. přesný překlad často není možný. Při porovnání výchozího a cílového jazyka se může ukázat, že jistým termínům odpovídá vlastně „nulové“ místo v cílovém jazyce (Kielar, 1988, s. 92). Někdy překladatel vynechá text i kvůli problematickému překladu idiomu a jiných ustálených spojení (Hejwowski, 2007, s. 110).

2.2 Přehled literatury

Pojmu ekvivalence se translatologové začali věnovat přibližně v polovině minulého století ve snaze zlepšit analýzu překladu (Chlumská, 2017, s. 11). Dřívější lingvisticky orientované teoretické translatologické úvahy se soustředily spíše na otázku a stupeň shody mezi textem originálu a textem překladu (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 172), tedy tím, zda se přiklonit k volnému či doslovnému překladu.

Samotný pojem ekvivalence se poprvé objevil v článku R. Jakobsona *On Linguistic Aspect of Translation* z roku 1959. Ekvivalence souvisela s úvahami týkajícími se druhů překladu a jeho podstaty (s. 172). R. Jakobson se v článku zabývá způsoby překladu – intralingválním (tedy v rámci jednoho jazyka), interlingválním (mezi různými jazyky) a intersémiotickým (jedná se o převod do jiného systému znaků). Ekvivalenci zmiňuje v souvislosti s intralingválním překladem – v rámci tohoto překladu se jedná o synonymii, která ale není nutně „absolutně ekvivalentní“. Dále se jí zabývá i u interlingválního překladu. R. Jakobson zde upozorňuje na to, že ekvivalence neznamená, vzhledem k odlišnostem jazyků, absolutní shodu (to uvádí na příkladu angličtiny a ruštiny). Překlad tedy zahrnuje dvě ekvivalentní sdělení v odlišných kódech. Takováto „ekvivalence navzdory rozdílům“ (*equivalence in difference*) je podle něj základní otázkou lingvistiky (Jakobson, 1966, s. 233). V článku se autor dále zamýšlí nad rozdíly mezi jazyky (např. mezi ruštinou a angličtinou) – řeší otázku rozdílných gramatických kategorií: zmiňuje, že pokud nějaká kategorie v druhém jazyce chybí, její význam je třeba nahradit lexikálními prostředky (jako příklad uvádí duál; Jakobson, 1966, s. 233). Dále v článku uvažuje o tom, nakolik jsou důležité gramatické kategorie pro naše vyjadřování (Jakobson, 1966, s. 236) – v této souvislosti zmiňuje důležitost gramatických rodů ve slovanských a jiných jazycích pro konkrétní oblasti lexika (Jakobson, 1966, s. 237). R. Jakobson ale nevytvořil definici ekvivalence – omezoval se na užívání pojmu ekvivalentní (*equivalent*) a ekvivalence (*equivalence*; Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 173).

Jako specializovaného termínu užil pojmu ekvivalence americký lingvista a překladatel biblických textů E. Nida. V publikaci z roku 1964 *Towards the Science of Translating* se zabývá možnostmi, jak překládat Biblii pro neindoevropské jazykové skupiny a pro společenství vzdálená od tzv. západní kultury. Hlavním cílem překladatele bylo u těchto čtenářů vyvolat tytéž reakce a asociace, jaké měli křesťanští příjemci. To vylučovalo obyčejnou záměnu kódu jednoho jazyka na druhý a vyžadovalo užití dalších prostředků (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 173). E. Nida považuje za důležitý stupeň, v němž je výchozí a cílový jazyk schopen plnit tytéž funkce. Na základě podobnosti plněných funkcí může být význam uznán za ekvivalentní, ačkoli nikdy není zcela totožný (Dąbska-Prokop, 2000, s. 72). E. Nida tvrdí, že cílový text má odpovídat originálu především svým obsahem, teprve později formou (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 214). Ekvivalenci rozdělil na dynamickou a formální.

V případě formální ekvivalence se jedná o doslovný překlad (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 173). Pozornost je soustředěna na výchozí text (Kielar, 1988, s. 61) a jeho formální stránku – cílový text má svou strukturou co nejvíce odpovídat originálu (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 173). Kromě zachování analogického typu textu jsou použity podobně strukturované věty a fráze (Dąbska-Prokop, 2000, s. 69). Převedení formy

původního textu do překladu může ale zhoršovat celkové porozumění (Kielar, 1988, s. 46). Takovýto způsob překladu obvykle více zkresluje sdělení než ekvivalence dynamická (s. 95).

Někdy ale může být zachování formální ekvivalence nutné, nebo žádoucí či užitečné (Dąbska-Prokop, 2000, s. 69), například v případě textů překládaných pro etnolingvistické cíle (Kielar, 1988, s. 61). Při doslovném překladu má příjemce možnost poznat jazykové vlastnosti originálu, díky nimž bylo dosaženo jisté reakce prvotních příjemců. Takový překlad je sice umělý, ale ukazuje adresátům překladu, jaké jazykové prostředky byly pro vyjádření jistého obsahu použity (s. 63). Nicméně je takový typ překladu náročnější pro nového příjemce, neboť se od něj očekává, že se ztotožní s osobou fungující v kulturním kontextu výchozího jazyka (s. 61).

Jinak je tomu v případě ekvivalence dynamické. Dynamická ekvivalence se soustředí na smysl výpovědi (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 127). Pro dosažení takovéto ekvivalence má mezi překladem a jeho příjemcem vzniknout takový vztah, který existoval mezi sdělením a příjemcem originálu (s. 174), má vzniknout podobný komunikační efekt (Kielar, 1988, s. 61). Reakce příjemce překladu má být podobná reakci příjemce originálu (Dąbska-Prokop, 2000, s. 70). Nejedná se tedy o nalezení „formálně identického“ ekvivalentu, ale vlastně o jeho nahrazení jednotkou, která bude mít v překladu stejnou funkci, jakou měla v originálu. Pro dynamickou ekvivalenci je důležité, aby zněl nový text zcela přirozeně a překlad odkazoval na chování a vzorce v kultuře příjemce (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 174) Překladatel se tedy zaměřuje spíše na příjemce překladu a jeho reakci (Kielar, 1988, s. 62), nikoli na originální text, jak je tomu v případě ekvivalence formální. Je důležité smysl textu vyjádřit shodně s konvencemi jazyka překladu (s. 95). Na dynamické ekvivalenci jsou založeny hlavně texty, které jsou zaměřeny na poznávací obsah díla, a takové, které mají vyvolat jistou emotivní reakci (s. 63).

Dynamická ekvivalence navržená E. Nidou vzbudila mezi lingvisty velký zájem a stala se předmětem různých interpretací a vylepšení (s. 62). Podle dynamické ekvivalence se má překládat tak, aby byl nalezen co nejpřirozenější ekvivalent vzhledem k významu i stylu (s. 64). Překladatel směřující k dynamické ekvivalenci se snaží o co nejpřirozenější výpověď. Adresáta konfrontuje s chováním existujícím v jeho vlastní kultuře a nenutí ho, aby chápal kulturní vzorce z kontextu kultury originálu (Hejwowski, 2007, s. 38).

Ekvivalenci se zabývá i J. Catford v knize z roku 1967 *A Linguistic Theory of Translation*. Jeho definice poté byly přijímány dalšími jazykovědci jako výchozí při formulování definice ekvivalence v raných kontrastivních výzkumech (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 174). J. Catford rozlišuje mezi textovou ekvivalencí a formální korespondencí (s. 174). Podle něj je textový překladový ekvivalent taková forma (text nebo fragment cílového textu), která odpovídá textu výchozímu (s. 174) a mění se právě tehdy, kdy dochází ke změně dané části v originálu (s. 175). Text nebo část textu jsou překladovými ekvivalenty v případě, kdy je možné je v dané situaci zaměnit. Nebo tehdy, kdy je lze vztáhnout alespoň na některé vlastnosti téže situace. Identičnost situace je však do jisté míry posuzována individuálně (Kielar, 1988, s. 49). Formální korespondence nastává mezi gramatickými kategoriemi daných jazyků a jejich pozicí ve struktuře jazyků (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 175). J. Catford definuje i překlad, který je podle něj založen na zastupování textového materiálu jednoho jazyka jeho ekvivalentem v jiném jazyce (s. 128) – v tom se tedy shoduje s R. Jakobsonem –, přičemž při volném překladu se ekvivalence netýká analogických slov, ale nastává spíše na úrovni celé věty nebo větší části textu (Kielar, 1988, s. 45).

Ruský teoretik překladu V. Komissarov rozlišoval pět úrovní ekvivalence – lexikální, frazeologickou, informační, situační a související s cílem komunikace (Dąbska-Prokop, 2000, s. 69). Za nejdůležitější považuje typ, který souvisí s vyjádřením analogického cíle komunikace pomocí překladu, který byl obsažen v originálním textu (Kaczmarska, 2019, s. 29). Přijímá tzv. „presumpci ekvivalence“ – pokud je nějaký text považován za překlad, měl by být uznán za do jisté míry ekvivalentní. Nezabývá se tím, zda je možné nějaký text přeložit jinak nebo lépe, nýbrž předpokládá, že se jedná o jednu z mnoha verzí překladu (Kielar, 1988, s. 75).

W. Koller pokládá překlad za výsledek tvůrčího procesu závislého na různých vně- i vnitřnějazykových činitelích. Ekvivalence podle něj souvisí s propojením daných dvou jazyků, chápe ji jako pojem podmíněný historicky a kulturně. Je podle něj nutné zachovat jazykovou i kulturní hodnotu originálu a zároveň zohlednit normy cílového jazyka, tedy do textu vnést jisté inovace (Dąbska-Prokop, 2000, s. 70). Aby bylo možné mluvit o ekvivalentním textu, je potřeba vzít v úvahu následující kategorie: ekvivalenci denotační (překlad musí předávat informaci obsaženou v originálu), konotační (překlad má mít stejný charakter jako originál), ekvivalenci textové normy (má odpovídat normám z hlediska žánru – literární, vědecký, technický text), ekvivalenci pragmatickou (text musí být přizpůsoben znalostem příjemce) a ekvivalenci formálně-estetickou (má esteticky působit stejně jako originál; Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 184).

Izraelský vědec G. Toury ekvivalenci chápe jako široký, proměnlivý a elastický pojem (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 180). Rozlišuje ekvivalenci doby empirický fakt a teoretický pojem. Oba druhy předpokládají existenci vztahu mezi výchozím a cílovým textem. Takovýto vztah podléhá normám, jimiž jsou chápány činitele, které ovlivňují a jistým způsobem determinují výběr ekvivalentu. Tyto činitele závisejí na jazykové situaci a kultuře cílového jazyka (Dąbska-Prokop, 2000, s. 72). Teoreticky pojatá ekvivalence označuje abstraktní a ideální poměr mezi oběma jazyky, empirická ekvivalence se týká reálných a konkrétních faktů, označuje skutečné a méně abstraktní vztahy (s. 73). Týká se skutečných závislostí mezi dvěma různojazyčnými texty. Z abstraktního termínu se tedy stává popisným, ačkoli stále zůstává v úrovni zkoumání teorie překladu (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 180).

Podle koncepce J. House má mít text překladu funkci ekvivalentní funkci textu výchozího. J. House rozlišuje druhy textů podle toho, do jaké míry jsou svázány s kulturou daného jazyka. Vyděluje dva základní typy překladu - evidentní a skrytý (Kielar, 1988, s. 65). Volba evidentního či skrytého překladu záleží na druhu textu, jeho smyslu a kulturních vazbách (s. 66), ale i na přístupu překladatele, který může překlad pojmout různým způsobem (s. 67). V případě evidentního překladu je výchozí text silně svázaný se společností a kulturou daného jazyka. Texty vyžadující tento přístup jsou dvojí: silně historicky podmíněné (např. související s konkrétní událostí) a texty nadčasové, např. literární díla, která mají specifické postavení ve výchozí kultuře. Překlad tedy neplní stejnou funkci jako originál – jeho funkce se během převádění do jiného jazyka mění (s. 65). Naproti tomu skrytý překlad nemá kulturní a pragmatické vlastnosti výchozího textu, mohl by vzniknout i v jazyce překladu. Originál

i překlad mají analogické cíle a odpovídají podobným komunikačním potřebám příjemců obou jazyků. Tehdy je potřeba zachovat ekvivalentní funkci překladu a přizpůsobit text novým příjemcům (s. 66). Ačkoli J. House původně formulovala zásadu ekvivalentní funkce

(Kaczmarska, 2019, s. 28), později potvrzuje, že touž funkci jako originál může plnit pouze skrytý překlad, přičemž změna funkce překladu vede ke změně překladatelských strategií (Kielar, 1988, s. 67). Na ty může mít zásadní vliv cíl překladu – element, který J. House původně vyloučila, později pokládá za nutný (Kaczmarska, 2019, s. 28).

P. Newmark zařazuje ekvivalenci mezi pojmy mimo zájem translatoologů coby příliš teoretický (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 179). Popisuje ale funkční a kulturní ekvivalent. V případě funkčního ekvivalentu se jedná o zastoupení jistého názvu jiným, v cílové kultuře lépe známým pojmenováním. Jeho použití je vhodné zejména tehdy, kdy není možné najít bližší ekvivalent a daný element nehraje v textu podstatnější roli, a kdy jiné řešení nejsou „výhodná“ (Hejwowski, 2007, s. 81).

K. Reiss a H. J. Vermeer tvrdí, že ekvivalence je druhem adekvátnosti – je adekvátností za zachování stejné komunikační funkce mezi výchozím a cílovým textem (Kielar, 1988, s. 81). Podle nich o jevech překladu rozhoduje jeho cíl (Hejwowski, 2007, s. 43). Ekvivalenci chápou jako dynamický pojem vztahu mezi daným textem a překladem. Vzhledem ke kulturním a jazykovým rozdílům se ve většině případů nejedná o jednoznačnou ekvivalence mezi oběma texty. Překladatel se rozhoduje, kdy dát textu funkčně ekvivalentní vlastnosti, jež měl originál, kdy naopak rezignovat na opakování textové funkce nebo kdy jisté textové vlastnosti kompenzovat. Podle své jazykové kompetence překladatel rozhoduje, které elementy daného výchozího textu jsou funkčně relevantní („zásada výběru“) a v jakém pořadí by měly být brány v úvahu („zásada hierarchizace“; Kielar, 1988, s. 84).

G. Jäger, představitel tzv. Lipské školy (Kielar, 1988, s. 82), ve starších pracích vyčleňuje dva druhy překladu – překlad založený na komunikační ekvivalenci a překlad založený na ekvivalenci funkční. Druhý jmenovaný typ ekvivalence má větší rozsah a jeho výsledkem je „ideální“ překlad. G. Jäger definuje také „maximální překlad“, tedy takový, který je v co největší možné míře ekvivalentní originálu v tom smyslu, že v obou jazycích dosahuje nejvyššího stupně přiblížení se ideálnímu překladu (Kielar, 1988, s. 70). Takováto „maximální ekvivalence“ je abstraktním pojmem, prakticky je realizována v konkrétním textu jako „ekvivalence optimální“ (Kielar, 1988, s. 74). Později se ukázalo, že pojem „maximálně ekvivalentní“ a na jeho základě vytvořené pojetí překladu objasňuje pojem „komunikačně ekvivalentní“ pro adresáty se stejnými možnostmi pochopení. Rozdíly mezi příjemci lze jistým způsobem kompenzovat, např. komentářem. Podle G. Jägera by se měl překlad shodovat s originálem především textovým významem (s. 73). Pokud to není možné, je potřebná denotační shoda obou textů. V případě, že není možné ani to, vystačí, aby si texty byly vzájemně podobné (s. 74).

A. Pym psal o ekvivalence v publikaci z roku 1992 – chápe ji jako jednosměrný, asymetrický a ekonomický termín, který nevyjadřuje přirozený vztah mezi systémy. Je důležitá při mezikulturní komunikaci (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 181).

A. D. Szwejczer rozlišuje tři druhy pragmatické ekvivalence. První je ekvivalence komunikačního záměru – nový text má odpovídat záměru autora výpovědi. Další je ekvivalentní reakce příjemce překladu v porovnání s příjemcem originálu. Třetí je ekvivalence „na úrovni překladatele“ – autor překladu může směřovat k dosažení vlastního komunikačního cíle (Kielar, 1988, s. 77).

J. P. Vinay a J. Darbelnet používají termínu ekvivalence jako jedné ze sedmi překladových operací (dalšími jsou kalk, výpůjčka, doslovný překlad, transpozice, modulace a adaptace; Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 133). Ekvivalenci pokládají za idiomatické vyjádření jednoho jazyka ekvivalentním vyjádřením v druhém jazyce (s. 135), za zastoupení frazeologismu výchozího textu jeho funkčním ekvivalentem, který se mu ale stylisticky ani strukturně nemusí podobat (Hejwowski, 2007, s. 75). Problém ekvivalence řešili v kontextu „minimální překladové jednotky“ (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 182).

Odborník na románské jazyky E. Coseriu chápe ekvivalenci především jako lingvistický pojem. Shoduje se s tím, že žádný jazyk nedokáže vyjádřit přesně totéž, co vyjadřuje jazyk jiný. Podle něj je při překladu důležité vyjádřit to, co je za pomoci jazyka řečeno v diskursu. Nesouhlasí s teoriemi směřujícími k omezení důležitosti obsahu výchozího textu a přílišným zdůrazňováním závislosti překladu na historické a společenské situaci překladatele a na cíli překladu. Překlad je sice do jisté míry determinován interpretací a záměrem překladatele, není ale přípustné radikálně měnit obsah výchozího textu a ignorovat jeho původní smysl (Dąbska-Prokop, 2000, s. 73). Překlad chápe jako přenesení textu z jednoho jazyka do druhého se zachováním významu (s. 74).

O. Kade navrhl rozlišování čtyř typů ekvivalence. První je *totale Äquivalenz* – celková, ideální korespondence, 1:1, formálně i sémanticky (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 176). Další je *fakultative Äquivalenz* – jednomu lexému odpovídá více protějšků. Další je *approximative Äquivalenz* – je to vztah jeden k části (polské *niebo* vůči *heaven, sky*). Poslední je *null-Equivalenz* (s. 177), tedy nulová ekvivalence, která nastává v případě chybějícího ekvivalentu (Kielar, 1988, s. 92).

Podle W. Willse lze ve specializovaných textech dosáhnout poměrně vysokého stupně ekvivalence, zatímco v případě literárních textů je dosažení ekvivalence podmíněno sémantickými a stylistickými možnostmi. Činitele mající vliv na ekvivalenci jsou velmi různorodé, vytvoření pevných kritérií, která by jasně rozhodovala o výběru ekvivalentu, je tedy málo pravděpodobné (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 178).

M. Ballard odlišuje tři typy ekvivalence. První je ekvivalence bezprostřední – tedy doslovný překlad. Lexém z původního jazyka je vyjádřen téměř identickou jednotkou. To poukazuje na to, že přes různé rozdíly jazyky mohou obsahovat téměř identické elementy a je možné je porovnávat. Dalším typem ekvivalence je opak ekvivalence bezprostřední. Vyskytuje se v případě, kdy pro vyjádření téže myšlenky užívají jazyky různých forem, které je ale možné porovnávat a analyzovat v kontextu. Poslední ekvivalence je idiomatická – týká se ustálených slovních spojení, klišé či přísloví. Ta je nutné vnímat jako celek. Tento typ ekvivalence poukazuje na neopomenutelné rozdíly mezi jazyky (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 183).

2.3 Zrádná slova v češtině v a polštině

Zrádná slova jsou „jazykové prostředky formálně shodné, ale významově nebo stylově odlišné“ (Lotko, 1986, s. 82). Nejstarší termín, který se pro takového jednotky používá, a to od 20. let minulého století, je *falešní přátelé překladatele* (Orłóš, 2004, s. 7). Nejčastěji se jimi nechají zmást lidé s nedostatečnou nalostí obou jazyků (Hejwowski, 2007, s. 128). Tedy mohou často mást studenty či méně pokročilé uživatele jazyka. Způsobují potíže ale i pokročilejším uživatelům nebo překladatelům. Nepochopení lexémů, které jsou *falešnými přáteli*, může vést k posunu významu, nebo dokonce ke vzniku významu opačného (a nemusí se jednat pouze o spřízněné jazyky; Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 161). Překladatelům mohou působit problémy např. v odborných textech, kdy překladatel nezná dost dobře jejich význam a nechá se ovlivnit fonetickou podobou obou slov. Potíže způsobují i v poezii, kde metafory a důraz na vyvolání požadovaných asociací nemusí odstraňovat mnohoznačnost, kterou obsahuje originál (Lotko, 1997, s. 126). V poezii se může problém vyskytnout i v tom, že ji často překládají básníci – právě ti mohou mít tendenci překládat foneticky (Lotko, 2008, s. 161). Ať se jedná o jakýkoli text, překladatel by se *zrádnými slovy* neměl nechat zmást a neměl by si vybírat ekvivalenty podle vnější podobnosti (Lotko, 1986, s. 98).

Zrádná slova jsou pojímána různě a liší se i jejich označení. Pro tradiční francouzský pojem *faux amis* lze použít ekvivalent příslušného národního jazyka – česky *falešní přátelé překladatele*, polsky *falszywi przyjaciele tłumacza* (Lotko, 1997, s. 110), německy *falsche Freunde*, rusky *ložnyje družja perevodčika* (Lotko, 2008, s. 147). V současné době se používají i další termíny - *homonim międzyjęzykowy* – *mezijazykové homonymum* (Szalek-Nečas 1993, Pančíková 1992, Grosbart 1982), *wyrazy zdradliwe* – *zrádná slova* (Lotko 1992, Pančíková 1992, Orłóš 2003), *aprosymaty* (Karpaczewa 1987), *pułapki leksykalne* (Tokarz 1994), *pozorne ekwiwalenty* (Leszczyński 1996, Orłóš 2000), *heterofemia międzyjęzykowa* (Grosbart, 1982; Lotko, 2008, s. 155), *złudne ekwiwalenty/odpowiedniki* (Grosbart 1982, Orłóš 2000; Orłóš, 2004, s. 7), *odpowiedniki pozorne* (L Zaręba, 1980; Lotko, 2008, s. 155).

Tradičně se těmito termíny rozumí identicky nebo podobně znějící lexém o jiném významu vystupující alespoň ve dvou jazycích (Orłóš, 2004, s. 7). Může se týkat ale i více jazyků, zejména příbuzných, a v každém z nich mít poněkud odlišný význam. Jedná se tedy o slova formálně shodná nebo podobná, která se v různé míře liší (Lotko, 1997, s. 110). Výrazy mohou být jak zcela totožné, tak zvukově obměněné (Lotko, 1986, s. 95). Mívají podobnou grafickou formu nebo podobnou výslovnost, ale odkazují k něčemu jinému (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 158). Stejně je tomu i s jejich významem – některá slova se liší úplně, jiná pouze zčásti (Lotko, 1986, s. 96). Přes zdánlivou podobu tyto lexémy vývojem ve dvou odlišných jazykových systémech získaly různé významy (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 158). V češtině a polštině je takovýchto výrazů, vzhledem k jejich blízkosti, poměrně dost (Lotko, 1986, s. 82).

Mnoho z těchto slovních dvojic se ale neliší pouze lexikálním významem, ale i stylistickým zabarvením, např. *bídný* : *biedny*, *kazit* : *kazić* (Lotko, 2008, s. 167–168). Stejně je tomu i v jiných blízkých (slovanských) jazycích. Lze je chápat také jako interferenční jev (s. 167). Jazykové interference se objevují často, když se Slované učí polsky – běžně totiž přenášejí vzorce z mateřského jazyka do jazyka cizího (Hofmański, 2014, s. 10).

Právě příbuznost zkoumaných jazyků hraje v případě *falešných přátel* důležitou roli – u blízkých jazyků se týká hlavně domácí slovní zásoby, zatímco u jazyků vzdálených jsou

zrádná zvláště mezinárodní slova (Lotko, 1997, s. 111), pocházející především z klasických jazyků. S blízkostí jazyků také množství falešných přátel roste (s. 111). Podle Z. Grosbarta mají právě překladatelé z a do příbuzných jazyků se zrádnými slovy větší problém, než v případě jazyků vzdálenějších, kde se zdánlivá ekvivalence týká především internacionalismů (Orłós, 2004,

s. 7). Podle D. Živanoviće, který upozornil na časté chyby překladatelů z polštiny do srbochorvatštiny nebo obráceně, jednotlivá slova v jednom jazyce postupně získávají nové významy, zatímco v druhém jazyce se posouvají jiným směrem – tak vznikají *falešní přátelé* (Živanović, 1975 in Lotko, 2008, s. 147). Odlišný vývoj jazyků tedy vede k většímu počtu *zrádných slov* (Lotko, 2008, s. 147). Problémy se vyskytují právě u slov, která dříve znamenala totéž (např. *břidký* : *brzydki*, *dorostlý* : *dorosły*), ale postupně se významově vzdalovala. Zatímco v některých případech může jejich význam stále odpovídat, jinde už se liší a je potřeba při překladu zvolit jiný ekvivalent, než jaký je odvozen od společného slovního základu (Lotko, 1986, s. 97). Většina *zrádných slov* v češtině a v polštině tedy vznikla samostatným vývojem z původně společného základu (Lotko, 1997, s. 127).

Právě pod vlivem kontaktu jazyků blízkce příbuzných se mohou v překladech objevovat chyby, neboť formy výchozího jazyka ovlivňují tvary přijaté v cílovém jazyce (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 158). Podobnost struktur obou jazyků tak může mít na proces překladu velký vliv (Kaczmarska, 2012, s. 249). Může docházet k jazykovým interferencím – právě proto, že do jazyka překladu pronikají formy převzaté bezprostředně z jazyka výchozího. Dochází k nim na různých úrovních jazyka – morfologické, lexikální, syntaktické, stylistické i kulturní (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 158). Právě podobnost slov může snížit pozornost překladatele a vést k jeho pochybení. Podobně znějící slova totiž vyvolávají asociace, kvůli nimž dochází k přenášení významů z jednoho jazyka do druhého (Lotko, 2008, s. 147).

Někdy ale zrádnost vzniká či se zvyšuje teprve kontextem (Lotko, 1997, s. 113), vzniká až při konkrétním užití slov (s. 114) – např. v případě adjektiva *czerstwy* (čes. 'čerstvý'), které mate pouze v souvislosti s pečivem (pol. *czerstwy chleb* = starý, tvrdý chléb; s. 113). Použití slov v textu také vyžaduje určitý slovní tvar, který může výrazy obou jazyků ještě sblížit (s. 113). Podobně je tomu v případě použití lexémů *otec* : *ojciec*, které si sice v češtině a polštině významově odpovídají, jejich distribuce je ale odlišná – v češtině se (zvláště v mluveném stylu) užívá častěji lexému *táta*, *tatínek* (Lotko, 2008, s. 155). Podobně je tomu např. se slovy *ziemia* : *země*, která jsou významově ekvivalentní, ale užívají se v jiných kontextech (*ziemia* může být přeložena jako *půda*).

2.3.1 Různé oblasti zrádnosti

Zrádnost slov se týká různých oblastí – flexe, slovtvorby, stupňování nebo lexika (Orłós, 2004, s. 9).

V případě flexe se *zdánlivá ekvivalence* projevuje u skloňování jmen, např. u mužských substantiv. Ta jsou sice v obou jazycích podobná, podobné jsou si i koncovky. Jejich distribuce i u podobně znějících slov (např. genitiv a dativ singuláru) a další dělení maskulin jsou ale odlišné (Orłós, 2004, s. 9) Jiná distribuce koncovek způsobuje problémy právě studentům – kromě zmíněných pádů je mate i nominativ plurálu, zvláště v kategorii mužské osoby. Dále způsobuje, zejména Čechům učícím se polsky, problémy vokativ (Hofmański, 2014, s. 193).

Substantiva mohou mást i svým rodem. Podle T. Z. Orłós existuje více než 430 česko-polských dvojic majících odlišný rod (např. *kredenc* : *kredens*, *labuť* : *labędź*), přičemž se jedná převážně o slova cizího původu, z nichž se většina začala používat ve 20. stol., některá ale již dříve. Domácích výrazů či zdomácnělých výpůjček z cizích jazyků (např. z němčiny) lišících se rody je poměrně málo, asi 50 (Orłós, 2004, s. 91). Mnohá z nich mají v češtině ženský rod a v polštině mužský (často v souladu s původním jazykem) – např. *varianta* : *wariant*, *adresa* : *adres*, *epizoda* : *epizod* (Lotko, 2008, s. 150). Naopak je tomu u substantiv končících na *-ín*, *-in*, *-ýn*, která jsou v češtině maskuliny, zatímco v polštině fungují jako feminina zakončená na *-ina*, *-yna*. (*benzín* : *benzyna*). V polštině k mužskému rodu patří také slova, která jsou v češtině rodu středního – *téma* : *temat*, *procento* : *procent* (Lotko, 1986, s. 124). Takováto zrádnost se zvyšuje u stejně zakončených slov, kdy není možné rod poznat podle koncovky (Lotko, 1997, s. 121). Často se jedná o výrazy z francouzštiny, které mají v obou jazycích touž formu – *montáž* : *montaż*, *garáž* : *garaż*, *revanš* : *rewanż* (Lotko, 2008, s. 159).

Zdánlivá ekvivalence se týká i slovtvorby. V případě češtiny a polštiny spočívá v různém využití týchž slovtvorných formantů či jiné frekvenci užití jednotlivých sufixů. Matoucí může být např. formant *-ová* (*-owa*), pomocí něhož se v češtině tvoří jména žen i dcer, zatímco v polštině pouze manželek. Jména manželek se v polštině tvoří i řidším formantem *-ina*, jména dcer sufixy *-ówna* a *-anka*. Právě zde (u tvarů na *-anka* a *-ina*) si Češi nemusejí uvědomit, že se jedná o již derivovanou formu, a nesprávně k ní přidávají ještě sufix *-ová* (Orłós, 2004, s. 113).

Jiná je i frekvence sufixu *-ka*, který tvoří ženské názvy vykonavatelů povolání. V některých případech se sice tvoří stejně, pomocí derivátu *-ka*, v polštině ale často české ženské formě odpovídá podoba mužská (s. 113) a ženskost se vyjadřuje pouze pomocí dodání výrazu *pani* (s. 114). Sufix *-ka* totiž často evokuje zdvořilou formu. Zdrádnost se týká také odvozenin, jejichž základ je řazen k *falešným přátelům*, ale i slov, u nichž jsou matoucí teprve jejich deriváty (např. *prát* : *pračka*, polsky *prac* : *praczka* = žena, která pere; s. 115). Záludnost základních slov se tedy může přenášet i na jejich odvozeniny, nebo vznikat právě až u nich (Lotko, 1997, s. 123).

Zrádnost se projevuje i v rozdílném spojování lexikálních jednotek ve víceslovné celky. Polština je jazyk analytičtější, má tedy oproti češtině větší sklon k tvoření multiverbálních pojmenování. Problematická tak mohou být pojmenování jako *letišťe* : *lotnisko* / *port lotniczy* (Lotko, 1997, s. 124).

V případě deminutiv se sice část sufixů shoduje, ale ne vždy se tytéž základní formy odvozují pomocí týchž formantů. Zrádnost se ale netýká pouze výběru přípon. Někdy zdvořilé formy ztrácejí v jednom z jazyků svou deminutivní funkci – děje se tak jak v češtině, tak v polštině (Orłós, 2004, s. 114). A právě to může mluvčího druhého jazyka mást.

Slovtvorně zrádná mohou být i adjektiva – k adjektivům se stejným základem se mohou v každém jazyce dodávat jiné formanty (Orłós, 2004, s. 115). Nebezpečná jsou i slova s podobnou stavbou – např. adjektivu *dětinský* odpovídá polské *dziecinny*, nikoli *dzieciński* (to se již neužívá). Synonymem *dziecinny* je *dziecięcy* (s odlišnou distribucí), kterému ale v některých případech odpovídá adjektivum *dětský*. Naopak české slovo *dětinný* se užívá jen velmi omezeně (Lotko, 2008, s. 151). Existují i případy, kdy se adjektiva významově shodují, ale odlišuje se jejich derivát, nebo si nemusejí odpovídat prefigované podoby (Lotko, 1986, s. 97-98).

Zrádné mohou být i některé formy stupňování adjektiv; v češtině a polštině se poněkud liší distribuce koncovek pro komparativ a superlativ. V češtině je základním a jediným produktivním morfém *-ejší/-ější*, sufix *-ší* je omezen na vybraná adjektiva. V polštině výběr sufixu *-szy* nebo *-ejszy* záleží na zakončení kmene (Orloš, 2004, s. 117).

V češtině se také častěji stupňuje synteticky (Lotko, 1986, s. 129), základními formami komparativu jsou právě syntetické formy (Orloš, 2004, s. 118). V polštině se ve větší míře objevuje analytický způsob stupňování – je patrná i tendence nahrazovat dřívější syntetické tvary analytickými (Lotko, 1986, s. 129). Tento stav nepochybně souvisí s typologií obou jazyků – polština je výrazně analytičtější, kdežto čeština se coby flektivnější jazyk vyznačuje větší syntetičností formy (Orloš, 2004, s. 121). Proto jsou řídké případy, kdy v obou jazycích existuje pouze opisná forma. U velké skupiny českých synteticky stupňovaných adjektiv je možné v polštině použít oba způsoby. Shodně stupňují oba jazyky opisem pouze při oslabení vlastnosti (s. 118).

V obou jazycích také existují stylisticky odlišné formy stupňování, v češtině např. *tlustý* – *tlustší/tlustější* (s. 118) Navíc v některých případech mohou být ekvivalentní jiné stupně adjektiv – např. *grubsze wykroczenie* : *hrubé provinění*. Ukazuje se, že se komparativ vyskytuje třikrát častěji v polštině než v odpovídajících českých spojeních, kde je pozitiv (Lotko, 2008, s. 161).

Zrádnost se týká i vidových dvojic. Výpůjčky z cizích jazyků jistou dobu fungují jako obouvidová slovesa, postupně se ale mění dodáním předpony na sloveso dokonavé. Pomaleji se to děje v češtině. Příkladem může být sloveso *šokovat*, které v polštině existuje i v prefigované podobě, tedy *szokować* i *zszokować*. Proto jsou česká slovesa pro Poláky zrádná – mohou je vnímat pouze jako nedokonavá (Orloš, 2004, s. 123). V polštině různé předpony častěji mění význam přejatého slova; v češtině jsou na jejich místech často domácí výrazy (Lotko, 1986, s. 78). V polštině je také výraznější tendence rozvíjet domácí slova cizími předponami – proto by měl překladatel v těchto případech zvážit, zda je možné stejný prefix použít i v češtině (s. 79).

Zrádná může být i výslovnost cizích slov v češtině a polštině; v češtině jsou výpůjčky většinou více přizpůsobeny jejímu zvukovému systému (např. *vikend* : *weekend* nebo *hobby* : *hobby*). Často je na místě českého *z* v polštině *s* (Orloš, 2004, s. 131), např. u prefixů (*zkontrolovat* : *skontrolować*) nebo po *r* – v polštině se objevuje neznělá verze, v češtině znělá (*korzet* : *gorset*, *verze* : *wersja*; Lotko, 2008, s. 151). Stejně tak ve slovech, kde je *s/z* po nosovce, má polština častěji neznělou výslovnost (*konzerva* : *konserwa*, *intenzivní* : *intensywny*; s. 151). Podobně je tomu mezi dvěma samohláskami (*bazén* : *basen*, *rezort* : *resort*; s. 151). Dále je na místě českého *k* v polštině *c* (*keramika* : *ceramika*; Orloš, 2004, s. 131).

Zdánlivá ekvivalence se vyskytuje i v případě vzájemných lexikálních výpůjček. Mezi českými polonismy je několik desítek výrazů, které se v různé míře odlišují od polských ekvivalentů. Pro mluvčí obou jazyků jsou obzvláště matoucí takové, jejichž základní významy se shodují, ale liší se významy sekundární (Orloš, 2004, s. 145). U některých z těchto přejímek se význam různí zcela, u jiných jen částečně (Lotko, 1997, s. 128). Některé jsou ale rozdílné „pouze“ stylisticky – spadají do jiné vrstvy slovní zásoby (mohou být knižní, zastaralé nebo hovorové; s. 129). Ani vzájemné výpůjčky tedy nemusejí vést ke sblížení jazyků, naopak se mohou postupně vzdalovat svému původnímu významu (Lotko, 2008, s. 162). Některé výpůjčky z polštiny se postupně ocitly na periférii českého jazyka, tím pádem stylisticky matou mluvčí (s. 163).

Stylisticky zrádné nemusejí být ale jen vzájemné výpůjčky. Mohou takové být i jiné lexémy, formálně shodné nebo podobné. V jednom jazyce může být slovo neutrální, zatímco

v druhém příznakové (s. 149). Mohou se lišit nejen významově, ale i svou příslušností k jazykové sféře (knižní, odborný, publicistický styl), časovým aspektem (archaičnost) či expresivitou (pejorativnost; Orłóš, 2004, s. 153–154). Stylové rozdíly také mohou existovat pouze u některých významů mnohoznačných slov. Zvláštní skupinou jsou lexémy, které se v obou jazycích významově shodují, ale stylově se různí, např. *držet* : *dzierżyć* (Lotko, 1997, s. 117). Při nevhodném překladu tak může dojít k neadekvátnímu stylovému posunu (Lotko, 2008, s. 158) Některá slova navíc mohou být zrádná pouze stylisticky (s. 168).

I přejímky z jiných jazyků mohou mít v češtině a polštině jiné postavení a patřit do jiné stylové vrstvy. Např. starší přejímky z němčiny (ale i slova přejatá jejím prostřednictvím) jsou v češtině výrazně příznaková (Lotko, 2008, s. 149) nebo hovorová (Lotko, 1997, s. 119), na rozdíl od polštiny (např. *fabrika* : *fabryka*, *apetit* : *apetyt*, *stempl* : *stempel* nebo *špitál* : *szpital*), v níž patří k neutrální slovní zásobě (s. 119). Navíc mají výrazy cizího původu v polštině často širší významové spektrum (*gabinet*, *pilot*; Lotko, 2008, s. 159). Pokud jsou takovéto přejímky z češtiny špatně přeloženy do polštiny, může nesprávně dojít k jejich stylové neutralizaci

(s. 150) nebo k rušivé interferenci (Lotko, 1997, s. 118). Naopak při nevhodném překladu do češtiny může jejich stylové zabarvení rušit (Lotko, 2008, s. 150) a může dojít k výraznější stylistické příznakovosti až hovorovosti (Lotko, 1997, s. 118). Proto je vhodné přeložit je domácím výrazem – tak, aby lexém odpovídal danému stylu a významu (Lotko, 1986, s. 77). V jednom jazyce se tedy jedná o výraz expresivní, zatímco v druhém je neutrální a naopak (s. 55). Naproti tomu v jiných jazycích přejímky (latinskořecké) patří k vyššímu stylu než domácí slova – např. v angličtině (Lotko, 2008, s. 150). V angličtině patří k vyššímu slovu též přejímky z francouzštiny, např. *bureau* vs. *office*.

Zrádná mohou být i polysémní slova – může se stát, že mnohoznačnému slovu v druhém jazyce odpovídá pouze jeden z významů (Lotko, 1986, s. 96). Lexémy se tedy některými významy shodují, ale v jiných jsou odlišné (Lotko, 2008, s. 148). Kromě toho v jednom z jazyků se může jednat o hlavní význam, v druhém o význam vedlejší (Lotko, 1986, s. 96), nebo i stylově zabarvený (Lotko, 2008, s. 148). Některá polysémní slova se tedy mohou lišit pouze částečně, jiná ve všech významech. Částečně zrádná slova jsou více závislá na kontextu a pro uživatele nebezpečnější, zejména tehdy, když se shodují základní významy a odlišují se teprve významy sekundární (Lotko, 1997, s. 114), např. *kouřit cigaretu* a *palić papierosa*.

Mást uživatele mohou i homonymní slova, zpravidla jde o homonymii v jednom jazyce (slova mohou být téhož původu, ale také mohou pocházet z různých jazyků; Lotko, 1997, s. 115).

Zrádná může být i kombinatorika slov – týká se jak terminologických, tak neterminologických spojení: např. *aktivní laboratoř* (*laboratorium ciepłe*), *betonářská ocel* (*stal zbrojeniowa*); *pronést proslov* (*wygłosić przemówienie*), *položit otázku* (*postawić pytanie*). Překladatel tedy musí znát nejen jednotlivé lexémy, ale i jejich sémanticko-syntagmatické vazby (Lotko, 2008, s. 160). Liší se i kolokace slovních jednotek – např. v případě výrazů *kostium* : *kostým* se jedná o ekvivalenty, ale v některých kolokacích odpovídá polskému lexému slovo *úbor* (s. 161).

2.4 Korpus

Korpusy – obecné i specializované – vznikají od 60. let minulého století (Cvrček & Kovářiková, 2011, s. 113). Spolu s nimi se rozvíjí i korpusová lingvistika. Ta se vyčlenila z matematické lingvistiky, či přesněji z jejího odvětví, počítačové (či komputační) lingvistiky, která se vyvíjí od konce 50. let 20. století v souvislosti s rozvojem výpočetní techniky (Sedlačíková, 2012, s. 12-13).

Postupně se z korpusové lingvistiky stala samostatná jazykovědná disciplína (Cvrček & Kovářiková, 2011, s. 113). Korpus jako takový je „velký elektronický, systematicky budovaný a organizovaný úhrn textů“ (Čermák, 2017, s. 10). Toto označení se v lingvistice používá od 50. let; poprvé se objevilo v angličtině jako označení velkého souboru elektronických textů (s. 37). Korpus je chápán jako určitý vzorek a obraz jazyka (s. 22), tedy není a ani nemůže být záznamem celého jazyka (s. 39). Proto lze i mimo korpus nacházet jevy, které v něm nejsou doložené – čím ovšem rozsáhlejší korpus je, tím je nedoložených forem méně (Čermák, 2017, s. 90). Korpus je základem pro lingvistickou analýzu a popis jazyka psaného i mluveného (Šulc, 1999, s. 9). Díky jeho elektronické podobě je možné v něm snadno vyhledávat různé jazykové jevy, zvláště jednotlivé lexémy a kolokace.²

Korpus obsahuje autentické texty – tak, jak byly vytvořeny autorem a jak byly vydány. Korpusový text zachovává autorův záměr, nijak se neupravuje ani nevylepšuje. Text tedy může obsahovat i překlepy nebo omyly autora, to ale vyhledávání v něm nevádí (Čermák, 2017, s. 15). Je možné sestavovat různé korpusy – podle autorů či žánru (s. 39). Lze je třídit podle různých kritérií – podle počtu jazyků (jednojazyčný, vícejazyčný), tématu (obecný, specializovaný), podle časového záběru (synchronní, diachronní). Dále existují korpusy psané či mluvené (s. 74). Do korpusu spadají i přepsané texty mluvených projevů (s. 15)

Korpusy se nevyužívají jen v korpusové lingvistice, tedy odvětví lingvistiky zabývajícím se výstavbou a analýzou korpusů (s. 90), ale uplatňují se i v dalších oblastech jazykovědy, např. v lexikografii, kontrastivní lingvistice či translatologii (Chlumská, 2014, s. 221) – pro tyto disciplíny je důležitý zejména vznik a rozvoj paralelních korpusů (Čermáková et al., 2016, s. 9), Korpusy se využívají také ve výuce jazyků (Chlumská, 2014, s. 221) a při sestavování jazykových učebnic³. Stále více napomáhají při vytváření různých jazykových příruček. Korpus je potřebný i pro sestavení kvalitního slovníku (Cvrček & Kovářiková, 2011, s. 113) – v oblasti lexikografie je v současnosti korpusový přístup převládající metodologií. Umožňuje i vytváření specializovaných slovníků – frekvenčních a kolokačních.⁴

Prostřednictvím korpusových textů lze poznat i dobovou realitu a jazyk (Čermák, 2017, s. 37), lze je tedy použít i při studiu historie, psychologie či sociologie – oborů, které své poznání čerpají z textového materiálu.⁵ Korpus ale může sloužit i nespécializovaným uživatelům zájímajícím se o jazyk (např. o použití některých výrazů; s. 39). Korpusy je možné využít i při studiu literatury – zde se uplatňují mj. autorské korpusy (Chlumská, 2014, s. 221). Korpus má i archivní roli, tedy uchovává texty (Čermák, 2017, s. 15). Důležitá je také

² <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:korpus> [cit. 1. 7. 2022]

³ Tamtéž

⁴ Tamtéž

⁵ Tamtéž

reprezentativnost korpusových textů, která odráží podobu jazyka v daném období; ta je základem lingvistického výzkumu (s. 21). Někdy ale může být problémem dostupnost či existence jistých typů textů (s. 22). Některé formy jazyka pak v korpusu zcela chybí (např. soukromé dokumenty či dětská mluva; s. 23).

Korpusová data, „rozsáhlé soubory elektronických textů, které jsou uspořádány a propojeny do podoby korpusu“, jsou v podstatě objektivní; odrážejí většinový i menšinový úzus jazykových forem (Čermák, 2017, s. 17). Jejich množství umožňuje zobecňovat různé jevy, nezávisle na jednom textu či člověku (Šulc, 1999, s. 9); množství dat pomáhá získat představu o tom, co je v jazyce typické a co okrajové (Šulc, 1999, s. 9). Korpus převyšuje jiné dostupné zdroje lingvistických dat – jak z hlediska kvantity, kvality, tak i využitelnosti (Cvrček & Kovářiková, 2011, s. 115).

„Reprezentativní (psané) korpusy je třeba chápat jako soubory zveřejnitelných a dostupných textů“ (Čermák, 2017, s. 23). Reprezentativnost není zaručena pestrostí obsažených žánrů a typů textů, ale odrazem proporcí skutečného úzu. Aby korpus věrně odrážel skutečný jazyk, musí coby vzorek co nejvíce odpovídat celku jazyka (s. 24). Jevy v korpusu by se tedy měly objevovat ve stejných proporcích, v jakých fungují ve skutečném jazyce. Otázka reprezentativnosti ale stále není dořešena, navíc její míru není možné objektivně měřit⁶.

Pouhé velké množství dat tedy korpusu reprezentativnost nezajišťuje (Šulc, 1999, s. 16). V případě jednojazyčných korpusů je důležitým kritériem zařazení textu do korpusu doba jeho vzniku, příslušnost k jistému žánru nebo autor (texty by měly být co nejvíce různorodé), stejně tak formální stránka textu. Naopak není důležitá subjektivní kvalita textů (Chlumská, 2017, s. 46). Neposuzování kvality se týká i překladů použitých v korpusu – počítá se tím, že nejvíce budou zastoupeny průměrné, přijatelné překlady, kdežto výjimečně dobré či špatné se vyskytují pouze okrajově (s. 47).

Korpusy se stále rozšiřují – nejsou úplné (zvláště v oblastech mluveného jazyka). Největší korpusy čítají stamiliony i miliardy slov (Čermák, 2017, s. 23). Navíc korpus je tím spolehlivější, čím více vzorků jazyka obsahuje (Šulc, 1999, s. 15). Vzhledem k rozsáhlosti současných korpusů je nutné pro práci s jejich daty používat speciální korpusové manažery,⁷ v případě Českého národního korpusu se jedná o KonText.

⁶ <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:korpus> [cit. 1. 7. 2022]

⁷ Tamtéž.

2.5 Rozdíl mezi slovníkem a korpusem – přínos práce s korpusem

Korpus může být při hledání překladových ekvivalentů přínosný už tím, že jich obsahuje daleko více, než kolik jich je zahrnuto ve slovníku. Ten, na rozdíl od korpusu, poskytuje pouze jistý výběr z možných překladových protějšků. Na neuspokojivý stav polských překladových slovníků upozorňuje W. Chlebda (zaměřuje se především na slovníky polsko-ruské). Za jejich slabou stránku považuje právě selektivnost při výběru hesel s tím, že některé skupiny lexémů jsou zcela vynechávány či opomíjeny (Chlebda, 2011, s. 11). Slovníky také preferují jednoslovné jednotky před víceslovnými, ačkoli právě ty v reálném jazyce převládají. Taktéž překladové jednotky nejsou dostatečně popsány a vymezeny. Nevýhodou může být i nevyváženost levé a pravé strany slovníku – zatímco výrazy výchozího jazyka jsou chápány jako jazykové jednotky, jejich ekvivalenty jsou vnímány jako popis jazyka. Kromě toho slovníky často nefungují jako slovníky aktivní – tedy umožňují spíše porozumění cizojazyčnému textu než překlad do cizího jazyka (Chlebda, 2011, s. 12). Dále mohl být zejména u starších slovníků problém v tom, že si lexikografové texty vybírají a vycházejí jen z některých druhů textů, zatímco jiné vynechávají. Slovník tak může ukazovat jen jistý výběr možných ekvivalentů (Chlebda, 2011, s. 26). Stejně tak mohly být problémem nedostatečné materiály pro vytvoření slovníku (u některých ani není jasné, na základě kterých zdrojů je slovník sestaven); některé slovníky také obsahují příklady vymyšlené jeho autory nebo tvůrci přepisují příklady ze slovníků starších. Někdy pro ilustraci užití daného lexému nepoužívají vhodné zdroje (např. příklady z novin; Gajda, 2003, s. 131). Za příčinu lze považovat to, že autoři dříve neměli přístup k vhodnému korpusu textů. Právě korpus poskytuje typické a reprezentativní příklady užití konkrétních lexémů (s. 132).

Jak bylo popsáno v kapitole o ekvivalenci, při výběru vhodných protějšků je velmi důležitý kontext, který slovník neposkytuje, ačkoli může obsahovat výčet kolokací nebo frazémů. Použití typických slovníkových ekvivalentů tak může způsobovat chyby v překladu. Takovéto protějšky pak jsou spíše statistickými než reálnými překladovými ekvivalenty (Hejwowski, 2007, s. 126).

Zejména menší slovníky mívají omezený počet ekvivalentů. Kromě toho většinou nerozlišují, do jaké míry je které slovo frekventované. Navíc pořadí uvedených protějšků nemusí odpovídat četnosti jejich užití. Mimo to příklady užití uvedené ve slovnících mají za úkol dané heslo především vystihnout nebo poukázat na jeho zvláštnosti (Bojar, 2012, s. 29). Také je třeba upozornit na zpoždění v aktualizaci slovníků (Gajda, 2003, s. 129).

Ačkoli tedy korpus poskytuje širší spektrum ekvivalentů, ne všechny překladové protějšky je vhodné zařazovat do slovníku – některé ekvivalenty mohou být vytvořeny náhodně, mohou být použity pro konkrétní příležitost či daný kontext, nebo je může používat pouze konkrétní překladatel. Ačkoli i ekvivalenty používané pouze zřídka mohou být užitečné například pro speciální slovníky nebo pro popis dalších možností překladu (Chlebda, 2011, s. 16).

Při hledání překladových protějšků tedy není prospěšné striktně se držet výlučně slovníků. Automatické zastupování lexikálních jednotek prvními slovníkovými ekvivalenty je častou chybou začínajících překladatelů (Hejwowski, 2007, s. 127). Navíc korpus je naopak důležitý pro sestavování slovníku a může být vhodným nástrojem pro doplnění slovníkových ekvivalentů.

Slovník sice může podávat více významů a překladových jednotek, nicméně význam slova se zpřesňuje právě kontextem (Čermák, 2017, s. 25). Ten je pro správné použití konkrétního lexému velmi důležitý. Navíc podle Piotrowského ekvivalenty objektivně neexistují, jsou vytvářeny teprve překladatelem pro konkrétní text. Výrazy sice mají své překladové ekvivalenty v daném jazyce, ale překladatel může vybrat i jinou jednotku, při jejímž výběru se řídí vlastnostmi, které jsou danému výrazu připisovány v textu, jakož i vlastnostmi, které danému výrazu přiřazuje konkrétní kulturní prostředí (Piotrowski, 2011 in Kaczmarška, 2019, s. 29). Krom toho užití konkrétního slova v daném kontextu může rozšířit, zúžit nebo přenést jeho slovníkem stanovený význam (Pisarska & Tomaszkiwicz, 1998, s. 126).

Jak je kontext důležitý pro význam jazykové jednotky lze vidět i na příkladu týkajícího se analytické části této práce, tedy na překladu slov označovaných jako *falešní přátelé překladatele*. Adjektivum *čerstvý* : *czerstwy* má v některých významech, podle souvislosti, význam shodný s češtinou, v jiných nikoli. Zatímco *czerstwy* ve spojení s pečivem znamená *starý* nebo *tvrdý*, v jiném spojení, např. *czerstwy staruszek*, již znamená *svěží, zdravý*, tedy se shoduje s češtinou (Lotko, 1997, s. 113). Korpusový kontext je „okolí daného slova“, které je potřebné pro definování významu konkrétní jednotky. Jeho délka není jasně stanovena, může se lišit pole potřeb a zkoumaného jevu. Bez dostatečných souvislostí nebo při samostatném výskytu nemusíme slovo dobře chápat (Čermák, 2017, s. 25). Zkoumání kontextu ale závisí i na sledovaném jevu – např. u adjektiv je nejdůležitější bezprostřední kontext (i jedno slovo), zatímco např. některé částice mohou vyžadovat rozsáhlejší textové okolí, alespoň větu. A při zkoumání celých vět jsou potřebné souvislosti ještě širší (s. 26). Výhodou korpusu je tedy nashromáždění různých kontextů hledaného slova. Z něj lze také poznat, v jakém okolí se slovo vyskytuje nejčastěji a v jakých kontextech zřídka. Kontext je rozhodující při hledání a zkoumání jak formy daného lexému, tak jeho významu a uzuálního použití jazykové jednotky (s. 26-27). Variabilita kontextu se zmenšuje v těsné blízkosti sledovaného slova (s. 27).

Další výhodou korpusu oproti slovníku je to, že v něm můžeme nalézt informaci o četnosti výskytu daného lexému. Frekvence je pro zkoumání jazyka důležitá proto, že poskytuje informaci o tom, které jevy jsou typické a které naopak okrajové. To je podstatné i pro popis jazyka – lze tak předejít tomu, aby byly podrobně popsány jevy marginální, zatímco ty převládající byly opominuty (Cvrček & Kovářiková, 2011, s. 116). Navíc se liší distribuce různých lexémů, což ze slovníku nepoznáme, ale v korpusu je již možné podle kontextu dohledat, kdy se který lexém použije. V překladovém slovníku mohou být sice jednotky ekvivalentní, ale ve skutečném jazyce se používají odlišně. Je tomu tak i v případě základní slovní zásoby. V češtině a polštině se tak liší použití lexému *otec* : *ojciec* – v češtině se na místě polského *ojciec* často použije *táta* nebo *tatínek*, zvláště v mluveném jazyce (Lotko, 2008, s. 155). Pro správné použití lexikálních jednotek jsou tedy textové souvislosti, které můžeme nalézt v korpusu, velmi důležité; stejně tak je důležité znát slovní spojení, v nichž se lexém nejčastěji užívá, či frazémy, ve kterých se objevuje. Ze slovníku ale nezjistíme jejich frekvenci; v některých případech navíc mohou být zastaralé nebo knižní.

3. Data a metodologie

Následující kapitola je věnována použitému slovníku a korpusu, dále je popsán postup v analytické části.

3.1 Slovník

Pro praktickou část byl použit dvousvazkový slovník K. Olivy, konkrétně jeho druhé vydání z roku 1999, resp. dotisk z roku 2004.

Práce na slovníku byla zahájena již v roce 1955 ve Slovanském ústavu Československé akademie věd. Výchozí materiál se zaměřoval zvláště na ty oblasti slovní zásoby, jež jsou důležité při konfrontaci češtiny a polštiny. Výchozí kartotéka obsahovala přes 370 000 dokladů. Ty byly pořízeny z děl polské literatury od romantismu po současné období, z tisku a z odborných vědeckých publikací. Při tvorbě slovníku byly použity i polské slovníky výkladové, zejm. *Słownik języka polskiego* W. Doroszewského a *Slovník spisovného jazyka českého*. V roce 1971 byla práce na slovníku zastavena, obnovena byla teprve v roce 1984. Bylo tedy nutné doplnit výrazy, které se v daném období začaly používat, dále například aktualizovat stylistickou povahu slov. Nicméně během této doby nebylo možné doplnit všechny nové lexikální jednotky, ani změnit zásady zpracování slovníku, pocházející z šedesátých let. Při této pozdější práci byl použit *Słownik języka polskiego* M. Szymczaka (Oliva, 1999, s. 5).

Autor spolupracoval i s polonistickými pracovišti v Polsku, především s varšavskou redakcí polských slovníků (Oliva, 1999, s. 5). Jedná se o dosud nejrozsáhlejší polsko-český slovník, ačkoli nezachycuje speciální terminologii či většinu regionálních výrazů (Oliva, 1999, s. 6). Poprvé vyšel roku 1994, podruhé byl vydán v roce 1999. Kromě vysvětlivek obsahuje i přehled polské výslovnosti a gramatické tabulky, tudíž je vhodný i pro uživatele z řad veřejnosti, jak ostatně zmiňuje i jeho autor.

3.2 Korpus InterCorp

Dále byl pro zjištění textových překladových ekvivalentů použit paralelní korpus InterCorp. InterCorp je součástí akademického projektu Českého národního korpusu, který vznikl v roce 1994 na FF UK (Čermák, 2017, s. 69). Fungování projektu zajišťuje Ústav Českého národního korpusu, jehož úkolem je jak budování korpusů, tedy mapování jazyka a vývoje češtiny, tak zpřístupňování dat pro výzkumné účely (s. 69). Český národní korpus kromě InterCorpu obsahuje množství dalších korpusů, např. synchronní korpus SYN, mluvené korpusy, diachronní korpus DIAKORP (s. 69) či webové nebo specializované korpusy⁸.

Zatímco dříve byly pojmem paralelní korpus označovány všechny typy vícejazyčných korpusů, v současnosti je jím míněn takový, který „obsahuje originální texty v jednom jazyce a jejich překlady do jiného jazyka/jazyků“⁹. Nicméně terminologie v této oblasti není zcela konzistentní kvůli odlišným tradicím kontrastivní lingvistiky, ačkoli v českém prostředí je již

⁸ <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:korpus> [cit. 1. 7. 2022]

⁹ <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:paralelni> [cit. 1. 7. 2022]

ustálena, včetně rozlišování mezi paralelním a srovnatelným korpusem (Čermáková et al., 2016, s. 18).

Paralelní korpus tedy obsahuje stejné texty ve dvou či více jazycích (Šulc, 1999, s. 12). Prvním takovým korpusem byl korpus norskoo-anglický, který vznikl na počátku 90. let (Čermáková et al., 2016, s. 9). Texty paralelního korpusu jsou zarovnané – jejich části si přesně odpovídají, především na úrovni odstavců, případně i vět nebo slov (Čermák, 2017, s. 82); nejčastěji se jedná právě o věty či souvětí.¹⁰ Paralelní korpusy většinou vznikají na základě dvou jazyků (domácího a angličtiny; s. 82). Mimo jiné jsou důležité pro kontrastivní studium jazyků (s. 82), umožňují zkoumání způsobů překladu v různých textech, jejich četnost a závislost na kontextu, taktéž jsou přínosné pro studium specifických rysů jednotlivých jazyků nebo rozdílů mezi jazykem běžným a překladovým. Jsou také zdrojem dat pro překladové slovníky a kontrastivní gramatiky a lze je využít i při výuce jazyků¹¹.

InterCorp je synchronním korpusem, tedy je založený na textech, které vznikly nebo byly vydány po roce 1945. Sestává především z beletristických textů, případně obecně známých textů odborných a omezeně i žurnalistických (Čermák, 2017, s. 68). Každý cizojazyčný text má v InterCorpu svou českou verzi¹², je v něm možné srovnávat dva i více jazyků najednou (s. 68). Kromě toho je možné nalézt i četnost výskytu daného lexému (s. 82) nebo kolokace.

InterCorp existuje ve 14 verzích, s každou z nich se zvětšuje počet obsažených textů i jazyků¹³. Nová verze obvykle vychází jednou ročně. Od verze 6 jsou přístupné i všechny verze předchozí¹⁴. To znamená, že je InterCorp zároveň korpusem referenčním, tedy takovým, který se od svého zveřejnění již nemění, a je tudíž případně možné zopakovat výzkum, k němuž byl použit (Čermáková et al., 2016, s. 268).

InterCorp se skládá ze dvou částí – *jádra* a *kolekce*. *Jádro* obsahuje převážně beletristické, ručně zarovnané texty. *Kolekce* jsou zpracované a zarovnané automaticky, mohou tedy obsahovat věty, které si vzájemně neodpovídají.¹⁵

Pro práci byla použita verze 14 z roku 2022, zahrnující 41 jazyků. Ta obsahuje v cizojazyčných textech v *jádru* 349 milionů slov, v *kolekcích* 1 223 milionů lexémů. České texty obsahují 118 milionů slov v *jádru* a v *kolekcích* 90 milionů. *Jádro* polské části obsahuje více než 27 milionů slov¹⁶.

InterCorp, stejně jako další části Českého národního korpusu, je dostupný přes korpusový manažer KonText (Čermák, 2017, s. 82).

Při vyhledávání konkrétního lexému je v daném jazyce jednotka vždy zvýrazněna, ale v zarovnaném jinojazyčném textu již nikoli – jeho ekvivalenty v druhém jazyce už musí uživatel vyhledávat sám (Čermák, 2017, s. 82). To ho nutí k samostatné analýze a vypracování metodologického postupu, jímž se zvolená analýza řídí.

¹⁰ Tamtéž

¹¹ <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:paralelni> [cit. 1. 7. 2022]

¹² <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:intercorp> [cit. 30. 6. 2022]

¹³ Tamtéž

¹⁴ <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:intercorp:verze14> [cit. 30. 6. 2022]

¹⁵ <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:intercorp> [cit. 30. 6. 2022]

¹⁶ <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:intercorp:verze14> [cit. 30. 6. 2022]

3.3 Metodologie

Pro analytickou část byla zvolena adjektiva, která jsou zároveň výše popsanými *falešnými přáteli*. Jedná se o lexémy *lichy*, *bezcenny*, *pozostały*, *konieczny* a *ostatni*.

Každé z nich bylo vyhledáno v InterCorpu, resp. jeho polské části (Bańczyk et al., 2022), pomocí rozhraní KonText, nástroje sloužícího pro práci s korpusem Českého národního korpusu.

Polská část InterCorpu byla zúžena na *jádro*, tedy převážně beletristické texty. K němu byla jako zarovnaný korpus vybrána česká verze InterCorpu (Rosen et al., 2022), aby bylo možné originál i překlad porovnat a nalézt příslušné ekvivalenty. Zatímco vyhledávaný lexém je v dané části korpusu, zde polské, zvýrazněn, jeho ekvivalenty v druhém jazyce už je nutné dohledat (Čermák, 2017, s. 82). Adjektiva byla vyhledána jako lemmata – kromě nominativu každého z lexémů tedy bylo možné najít i další pády a tvary, např. jiný stupeň.

Posléze byly v zarovnané české části InterCorpu vyhledány a zaznamenány překladové protějšky. Ne ve všech případech se ale ekvivalent vyskytoval v zarovnané části textu – někdy bylo nutné zkoumat ještě širší kontext, který však byl nejednou užitečný pro zpřesnění významu daných jednotek.

U každého zkoumaného lexému je nejprve uvedena definice podle slovníku K. Olivy. Ta je následně krátce porovnána s výsledky z korpusu. U všech adjektiv je uvedeno, kolikrát se v InterCorpu objevila a jak byla přeložena. Počty ekvivalentů spolu se svým procentuálním zastoupením v rámci daného lexému jsou znázorněny v příslušných grafech.

V analýze jsou jako první okomentovány případy, kdy se při překladu neměnil slovní druh, tedy kdy se lexémy i v českém překladu vyskytují jako adjektiva. Pořadí popisovaných ekvivalentů přitom odpovídá jejich četnosti. Jako další jsou uvedena ta přídavná jména, u nichž se během překladu měnil stupeň.

Následně jsou popsány případy, kdy se při překladu mění slovní druh – nejčastěji na adverbia, případně substantiva, na číslovky, zájmena, ale i slovesa; nezřídka je ekvivalentem i slovní spojení či věta. Posléze je uvedeno, kolikrát bylo adjektivum při překladu vynecháno – ať již v důsledku procesu překladu, nebo kvůli rozdílům mezi oběma jazyky.

Jelikož jsou zkoumána přídavná jména, která často kolokují se jmény podstatnými, je v analýze uvedeno i to, o jaký typ substantiv se nejčastěji jedná, popřípadě zda zkoumané lexémy fungují jako součást ustálených slovních spojení.

Vzhledem k tomu, že se dvě ze zkoumaných adjektiv – *lichy* a *bezcenny* – v korpusu vyskytla pouze v nízkých počtech a nebylo možné jasně definovat, s kterými substantivy se nejčastěji pojí, byla následně vyhledána i v celé polské části InterCorpu.

Seznam děl z jádra InterCorpu, s nimiž se pracuje v analytické části, zobrazuje následující tabulka. Díla jsou řazena abecedně podle jména autora. Uveden je jejich originální název a rok vydání.

Autor	Dílo	Rok vydání
Białoszewski, Miron	Pamiętnik z Powstania Warszawskiego	1971
Furmanek, M. i zespół	Wodzisław Śląski	2006
Gombrowicz, Witold	Dziennik 1953-1956	1988
Gombrowicz, Witold	Ferdydurke	2005
Gombrowicz, Witold	Kosmos	2000
Gombrowicz, Witold	Pornografia	1987
Gombrowicz, Witold	Trans-Atlantyk	2000
Grochola, Katrzyna	Nigdy w życiu	2001
Grynberg, Henryk	Zwycięstwo	1990
Grynberg, Henryk	Żydowska wojna	1965
Herling-Grudziński, Gustaw	Dziennik pisany nocą 1989-1992	1993
Huelle, Paweł	Weiser Dawidek	2006
Chmielewska, Joanna	Kocie worki	2004
Chmielewska, Joanna	Wszystko czerwone	2001
Chwin, Stefan	Hanemann	1997
Konwicki, Tadeusz	Bohiń	1987
Krynicky, Ryszard	Kamień, szron	2006
Kuczok, Wojciech	Gnój	2003
Kuncewiczowa, Maria	Gaj oliwny	1961
Kuśniewicz, Andrzej	Król obojga Sysylii	1970
Lem, Stanisław	Cyberiada	2002
Lem, Stanisław	Głos Pana	1984
Lem, Stanisław	Solaris	1961
Łoziński, Mikołaj	Reisefieber	2007
Masłowska, Dorota	Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną	2002
Miłosz, Czesław	Dolina Issy	1981
Miłosz, Czesław	Rodzina Europa	1990
Mrozek, Sławomir	Baltazar autobiografia	2006
Nałkowska, Zofia	Medaliony	neuveđen
Nowak, Tadeusz	A jak królem a jak katem będziesz	1968
Pilch, Jerzy	Moje pierwsze samobójstwo	2006
Pilch, Jerzy	Pod Mocnym Aniołem	2007
Redliński, Edward	Awans	1973
Redliński, Edward	Konopielka	1973
Reymont, Władysław	Ziemia obiecana	1957
Sapkowski, Andrzej	Miecz przeznaczenia	1992
Schaff, Adam	Wstęp do semantyki	1960
Stachura, Edward	Siekierzada albo Zima leśnych ludzi	1971
Stasiuk, Andrzej	Jadąc do Bagdadu	2004
Stasiuk, Andrzej	Opowieści galicyjskie	2006

Szczygieł, Mariusz	Gottland	2006
Terlecki, Władysław	Czarny romans	1981
Terlecki, Władysław	Odpoznij po biegu	1975
Tokarczuk, Olga	Bieguni	2007
Tokarczuk, Olga	Dom dzienny, dom nocny	1998
Tokarczuk, Olga	Księgi Jakubowe	2014
Tokarczuk, Olga	Prawiek i inne czasy	1996
Tokarczuk, Olga	Swój pług prowadź przez kości umarłych	2009
Tulli, Magdalena	Mur w naszych sercach	2009
Twardoch, Szczepan	Morfina	2012
Witkowski, Michał	Lubiewo	2005
neueden	Życiorysy	neueden

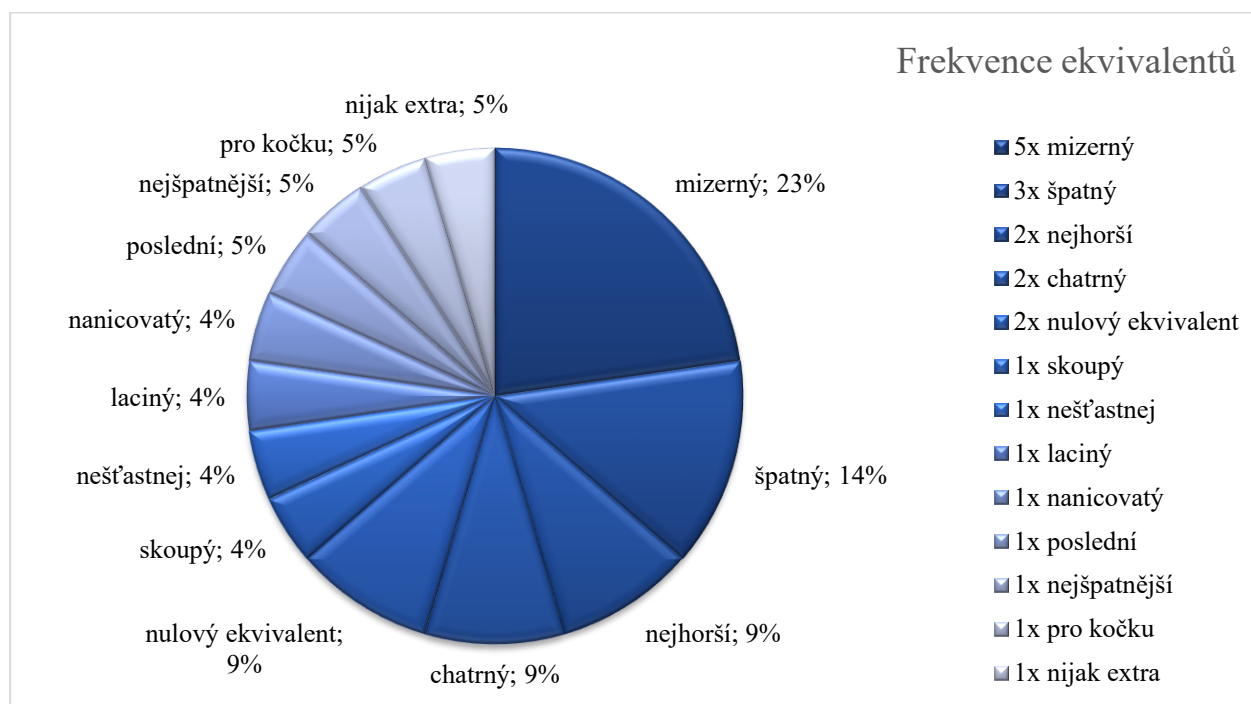
Tabulka 1. Seznam literárních děl, která jsou použita pro analytickou část práce.

4. Analytická část

V analytické části práce bude porovnán stav překladových ekvivalentů se skutečným překladem zachyceným v korpusu a popsány další protějšky, které se při překladu objevují. Analýza každého vybraného lexému obsahuje nejprve slovníkovou definici a graf, který zobrazuje počty jednotlivých ekvivalentů. Dále jsou porovnány slovníkové ekvivalenty s ekvivalenty textovými; jelikož je pro konkrétní protějšky velmi důležitý kontext, jsou uváděny i polské a české texty z InterCorpu obsahující zkoumaný lexém.

4.1 Lichy

lichy *příd. 1* (zboží, oběd) špatný, mizerný; (oblek, zdraví) špatný, mizerný, chatrný; (román) špatný, mizerný, bezcenný; **2** (drobnost) malý, ubohý, mizerný, nepatrný; • **za** ~ **grosz** n. **za liche pieniądze** (*pracovat*) za mizerných pár grošů (Oliva, 1999, s. 476)

Graf 1. Absolutní frekvence ekvivalentů adjektiva *lichy* a jejich procentuální zastoupení v InterCorpu.

Prvním zkoumaným adjektivem je lexém *lichy*. V polsko-českém slovníku jsou uvedeny následující ekvivalenty: *špatný*, *mizerný*, *chatrný*, *bezcenný*, *malý*, *ubohý* a *nepatrný*. Jako příklady kolokací uvádí slovník substantiva *zboží*, *oběd*, *oblek*, *zdraví*, *román* a *drobnost* (Oliva, 1999, s. 476). Ekvivalentů je tedy mnoho a jejich konkrétní výběr záleží na kontextu, v němž je daný lexém použit. Slovník navíc uvádí frazémy *za liche grosz* a *za liche pieniądze* (s. 476), ty se ale ve zkoumané části korpusu neobjevily ani jednou. Vzhledem k tomu, že slovník vznikl několik desítek let, je možné, že se některé frazémy již neužívají nebo jsou zastaralé.

V InterCorpu byl lexém *lichy* nalezen celkem 22krát. Ve srovnání s ostatními vybranými přídavnými jmény se tedy používá pouze zřídka. Pětkrát byl použit protějšek *mizerný*, třikrát *špatný*, dvakrát *nejhorší* a *chatrný*. Pouze jednou bylo adjektivum *lichy* přeloženo jako *skoupý*, *laciný*, *nanicovatý*, *poslední* a *nešťastnej*.

Adjektivum *skoupý* se objevuje ve spojení s lexémem *stín*: *W lichym cieniu rzadkolistnych, spalonych upalem akacji* je přeloženo jako *v skoupém stínu sluncem vypálených akátů*. V české verzi tak tento ekvivalent působí poetičtějším dojmem než protějšky jako *mizerný* nebo *špatný*¹⁷.

Další překladatelovou volbou je ekvivalent *laciný*: *przypiętych do podszewki lichej marynarki*, česky *přípevněných k podšívce svého laciného saka*. V tomto případě by bez problémů mohla být použita i adjektiva *mizerný*, *chatrný* nebo *špatný*.

Nepříliš časté přídavné jméno *nanicovatý* se vyskytuje v překladu věty *To były liche lata*, česky *Byla to nanicovatá doba*.

V jednom případě, díle O. Tokarczuk, je polský superlativ nahrazen adjektivem v pozitivu: *A gdy mu przyznawali większą moc, niż zwykły człowiek może posiadać, on się wymawiał i mówił, że jest najlichszy z braci*. Souvětí je do češtiny převedeno následovně: *„A když mu přiznávali větší moc, než obyčejný člověk může mít, vykrucoval se a říkal, že je posledním z bratrů*. V češtině sice *poslední* může být použito ve smyslu *nejhorší*, ale polské adjektivum *lichy* ve významu *poslední* nefunguje. Zdá se tedy, že při procesu překladu došlo nedopatřením k nepochopení původního textu.

V jednom z textů překladatel použil lexém ze substandardní vrstvy jazyka, a to v případě slovního spojení *nešťastnej osud* (polsky *los lichy*). Nejedná se ale o jakési vybočení z jinak knižního stylu – naopak, polský text je psán „językiem potoczym“, čemuž v překladu může odpovídat právě obecná čeština: *Zobaczyć jak jest z Andzelą i czy będzie dzordż miał jakieś szanse na odmianę swego losu lichego*, česky *Vomrknout, jak to vypadá s Andželou a jestli bude mít franta nějakou šanci změnit svůj nešťastnej osud*.

Třikrát se v polských originálech objevuje *lichy* v superlativu, stejným stupněm je i přeložen – jedná se o spojení *nejšpatnější komedie* (*najlichsze komedyjki*), *nejhorší herka* (*najlichsza chabeta*) a *to nejhorší* (*wszystko najlichsze*).

K substituci adjektiva ustáleným slovními spojeními došlo ve dvou případech. Prvním je fragment ze *Solarisu* S. Lema: *Byłby to jednak eksperyment raczej... lichy*, česky *Jenže je-li to experiment, pak je to experiment... pro kočku*. I v případě analýzy jiných adjektiv se ukazuje, že texty S. Lema bývají překládány spíše volně a překladatel často sahá po ne zcela obvyklých ekvivalentech. To je ale vzhledem k autorovu typickému jazyku a neologismům očekávatelné.

V druhém případě byl originál *Dalej nie puścili, bo wyglą ma lichy* přeložen jako *Dál jsem ho nepustila, nevypadá nijak extra. Nijak extra* sice nepatří do knižní vrstvy jazykových prostředků, jelikož se ale jedná o *Bohyň* T. Konwického, tedy o román z venkovského prostředí, je třeba mu uzpůsobit i jazyk překladu. Zvláštní ale je, že zatímco v originálu je ve větě *Dalej nie puścili* 1. os. plurálu, do češtiny je tento slovesný tvar přeložen jako singulár.

Dvakrát bylo adjektivum *lichy* při překladu vynecháno.

Licha ściana byla přeložena jako *přepážka*: *Dopiero podniesione głosy zza lichej ściany sprawialy, że przerywała nerwową, szybką rozmowę*, česky *Až teprve zvýšené hlasy*

¹⁷ Jedná se o baladu *Král obojí Sicílie* od A. Kuśniewicze.

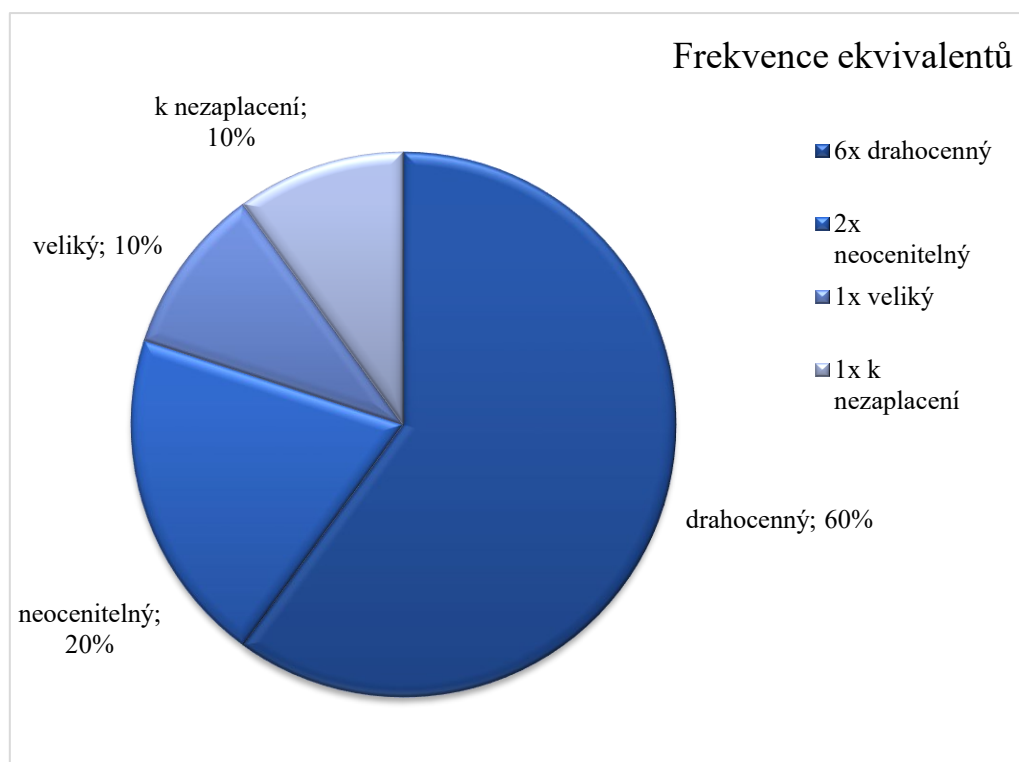
za přepážkou způsobily, že rychlý nervózní rozhovor vzdala. Tento ekvivalent autor české verze zvolil pravděpodobně proto, že je dříve z textu patrné, že se jedná o jakousi přepážku: *Zamawiała cztery borowiczki i znikala z kieliszkami za drewnianym przepierzeniem, zza którego wypływał papierosowy dym i męskie śmiechy*. Jelikož je poté tato stěna či přepážka v textu zmiňována znovu, polským spojením *licha ściana* se autor vyhnul opakování slov. Překladatel však již jiný protějšek nevybíral a dvakrát použil tentýž výraz *přepážka*. Snad i proto, že se nechtěl potýkat s významově vágním lexémem *lichy*.

Licha wieś Lichynia je v češtině *víška Lichyně*. Zde překladatel nevyužil původní autorovy hry slov a pouze nahradil *wieś* *víškou* a její název počestil.

Jelikož se adjektivum *lichy* vyskytuje v polštině spíše sporadicky, je při jeho překladu rozhodující kontext, v němž je použito, přičemž může být vhodné nahradit ho ustáleným slovním spojením nebo odpovídajícím substantivem. Z různých ekvivalentů také vyplývá, že v češtině (a pravděpodobně ani v polštině) není jeho význam zcela jednoznačný. Vzhledem k jeho vzácnosti nelze z vybraných textů zcela jasně vyvodit, s jakým typem jmen se nejčastěji pojí, proto byl *lichy* vyhledán ještě v celém polském InterCorpu. V něm se vyskytuje 178krát. Přesto však žádný typ substantiv nepřevažoval – nejčastěji, třikrát, stojí vedle podstatného jména *ubranie*, dvakrát rozvíjí lexémy *mur*, *frazes*, *oszust*, *bródka*, *pieniądz*, *ziemia*, *materac* a *tkanina*.

4.2 Bezcenny

bezcenny *príd.* neocenitelný, velmi cenný, velmi drahocenný, vzácný; ~ **řękopis** vzácný rukopis; **-ne wiadomości** neocenitelné *n.* jedinečné zprávy; **tracić** ~ **czas** ztrácet nenahraditelný čas (Oliva, 1999, s. 75)

Graf 2. Absolutní frekvence ekvivalentů adjektiva *bezcenny* a jejich procentuální zastoupení v InterCorpu.

Dalším zkoumaným adjektivem je lexém *bezcenny*. Olivův slovník nabízí několik významů – *neocenitelný, velmi cenný, velmi drahocenný a vzácný* (Oliva, 1999, s. 75). V tomto případě se slovníková definice od překladů v korpusu příliš nelišila, snad i kvůli nepříliš hojnému výskytu zkoumaného slova a jeho jasnému významovému vymezení. V polské části InterCorpu se sice adjektivum neobjevilo ve spojení s adverbiem *velmi*, ani nebyl použit ekvivalent *vzácný*; ostatní zmiňovaná jména v něm ale zaznamenána jsou. V korpusu se neobjevují ani uvedené kolokace *bezcenny řękopis, bezcenne wiadomości* a *tracić bezcenny czas*.

Adjektivum *bezcenny* se v polské části korpusu vyskytlo celkem desetkrát. Šestkrát bylo přeloženo jako *drahocenný*, dvakrát *neocenitelný*, jednou jako *veliký* a jednou pomocí slovního spojení *dokonce přímo k nezaplacení*.

České adjektivum *drahocenný* rozvíjí substantiva *genitálie, biedermayer, truhlice, poklad, kořist a hůl*. Slovo *neocenitelný* se pojí se jmény *pravda* a *objev*; *veliký* pak se jménem *triumf*.

Veliký je vlastně jediným ekvivalentem, který neobsahuje význam cennosti, drahosti nebo neocenitelnosti. Objevuje se v překladu fragmentu *Solarisu* S. Lema: *nie próbuje też zwyciężyć przestrzeni ani jej przekroczyć (w czym niektórzy obrońcy wyższości człowieka*

za wszelką cenę upatrywali bezcenny dla nas atut), zajmuje się natomiast tysiącnymi przekształceniemi - "autometamorfobzą¹⁸ ontologiczną", česky nepokouší se ovládnout prostor ani jej překročit (v čemž by někteří obhájcí lidské nadřazenosti chtěli vidět stůj co stůj náš veliký trumf), ale zabývá se zato tisícovými vlastními proměnami - "ontologickou autometamorfózou". Autor překladu tedy poněkud opominul jednu významovou složku polského adjektiva. Originálu se pevně nedržel ani při překladu frazému za wszelką cenę, kdy místo českého za každou cenu použil jiné spojení – stůj co stůj.

Pouze jednou překladatel změnil slovní druh, kdy adjektivum *bezcenny* nahradil substantivem, či přesněji celým slovním spojením *dokonce přímo k nezaplacení*. Jedná se o *Meč osudu* A. Sapkowského, který je, jak je vidět i na dalších příkladech z korpusu, překládán spíše volně: *Niezastąpiona dla tego grodu, bezcenna, rzekłbym* je přeloženo jako *V tomto městě nenahraditelná, řekl bych dokonce přímo k nezaplacení*. Překladatel nejen změnil větnou konstrukci, ale pro nepříliš frekventované adjektivum vybral víceslovný, pro češtinu vhodný ekvivalent.

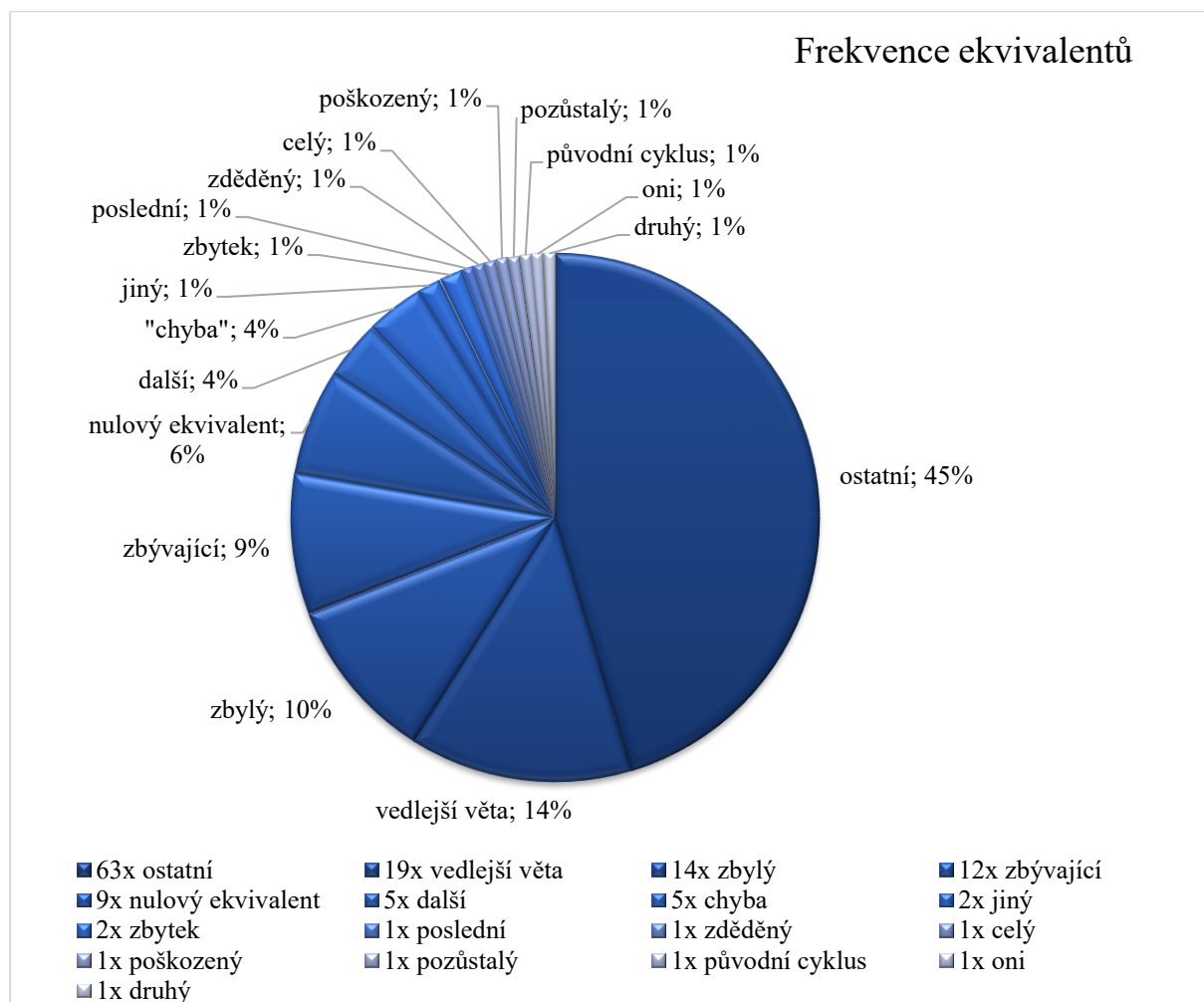
Vzhledem k tomu, že se *bezcenny*, podobně jako *lichy*, vyskytuje v korpusu spíše zřídka, byl lexém následně vyhledán ještě v celém polském InterCorpu. V něm se objevuje 487krát. Čtrnáctkrát rozvíjí substantivum *skarb*, sedmkrát *dziedzictwo*, pětkrát *dar*, *dzieło*, *wkład*, *wartość* a čtyřikrát *eksponat* a *pomoc*. Že se sledované adjektivum pojí právě s nimi, celkem logicky vyplývá z jeho slovníkového významu – v zásadě by mělo popisovat něco, co může být drahocenné nebo neocenitelné.

Na příkladu tohoto přídavného jména vidíme, že přes nepříliš častý výskyt ve zkoumané části korpusu jsou jeho překladové ekvivalenty celkem jednotné (až na výjimku v podobě adjektiva *veliký*), na rozdíl od předchozího jména *lichy*. *Bezcenny* je totiž na rozdíl od něj významově jasně vymezený, tudíž překladatelům nepůsobí potíže.

¹⁸ V originálním textu je překlep.

4.3 Pozostalý

pozostalý – příd. zbývající (Oliva, 1999, s. 124)

Graf 3. Absolutní frekvence ekvivalentů adjektiva *pozostalý* a jejich procentuální zastoupení v InterCorpu.

Pestřejší výsledky přineslo adjektivum *pozostalý*. U něj, na rozdíl od předchozích lexémů, nalezneme v polsko-českém slovníku jen jeden ekvivalent, kterým je přídavné jméno *zbývající* (Oliva, 1999, s. 124). To je poměrně zvláštní vzhledem k tomu, že se v korpusu jedná až o čtvrtý nejčastější protějšek a třetí nejfrekventovanější adjektivum. Překladové ekvivalenty zachycené v korpusu jsou v porovnání se slovníkem značně různorodější.

Ve zkoumané části korpusu bylo toto adjektivum nalezeno celkem 139krát, z toho bylo nejčastěji přeloženo jako *ostatní*, celkem 63krát. 14krát zvolil překladatel český protějšek *zbylý*. Jako *zbývající*, uváděné slovníkem, bylo přeloženo ve 13 případech. Pětkrát bylo adjektivum přeloženo jako *další*, dvakrát jako *jiný*. Po jednom se vyskytují adjektiva *poslední*, *druhý*, *zděděný*, *celý*, *poškozený* a *požůstalý*.

Dvakrát je k adjektivu *ostatní* přidáno ukazovací zájmeno – v české části se tedy objevuje za *pozostale* nebo *pozostali* překlad *ty ostatní* nebo *ti ostatní*. Jednou je dodáno zájmeno *všechn*: *W zeznaniach pozostalych osób* je tedy přeloženo jako *V doznání všech*

ostatních svědků. Kromě přidaného zájmena se i *osoby* mění na *svědky*; lze také říci, že zde dochází k drobné významové změně, neboť originál nezdůrazňuje, že se jedná o *všechny* zbylé osoby.

Druhý nejčastější ekvivalent *zbylý* v šesti případech kolokuje kromě substantiva i s číslovkou, např. *Pozostałych czterech włącza się tylko od czasu do czasu*, česky *Zbylí čtyři se připojí jen čas od času*. Stejně tak je tomu i zde: *A dwóch pozostałych czemuś nie zarąbał? : Ale proč jsi neporubal ty dwa zbyłe?* Číslovky se ostatně objevují také v blízkém okolí dalších ekvivalentů.

K třetímu nejčastějšímu protějšku, lexému *zbývající*, je v několika případech přidáno zájmeno: *pozostałych zagarnęli sami* je přeloženo jako *o ty zbývající se postarali sami*. Druhým příkladem je *żeby nie zaraził pozostałych*, česky *aby se nenakazily ty zbývající*.

Adjektivum *jiný* překladatel zvolil ve dvou případech: *Ta praca miała być kolejnym sukcesem świetnie pasującym do pozostałych*, česky *Práce v deníku představovala další úspěch, který skvěle zapadal mezi jiné*. Podruhé se *jiný* objevuje v překladu *Meče osudu* A. Sapkowského: *Jak i wszystkie pozostałe reakcje z ograniczonego, wiedźmińskiego wachlarza reakcji*, česky *Ani to, ani žádné jiné omezené zaklánačské reflexy*. Zde výběr lexému *jiný* patrně vyplývá z volnějšího způsobu překládání.

Přídavné jméno *poslední* se vyskytuje v následujícím případě: *podzieli pozostałą ćwierć między siebie čili rozdělí si poslední čtvrtinu*. Zde by bylo možné použít i adjektivum *zbývající* nebo *zbylý*, ale volba protějšku *poslední* je logická a v češtině zní přirozeně.

Na první pohled zvláštní ekvivalent, *zdeděný*, nalzáme u A. Stasiuka: *Już nie cudze, nie dawne i po kimś pozostałe, ale ich własne*, v překladu *Už ne cizí, staré, po někom zdeděné, ale jejich vlastní*. Z kontextu vyplývá, že se jedná o *chalupy zbylé po někom*, tudíž mohou být i *zdeděné*, ať již v pravém slova smyslu, nebo v přeneseném významu.

I volba následujícího ojedinělého ekvivalentu *celý* věrně předává smysl polské výpovědi: *Tomáš wymyśla mu od¹⁹ durniów przy załodze i częstuje kopniakami, tak jak pozostały personel*. Česky *Tomáš mu před osazenstvem vynadá do blbců a zkope ho stejně, jako to dělá s celým personálem*.

Méně jednoznačný je výběr následujícího adjektiva, které se taktéž v korpusu vyskytlo pouze jednou: *kapitan kazał pozostałe szczątki zaszyć w płócienny worek* česky *kapitán vydal rozkaz, aby byly poškozené části sbírky zašity do plátěného pytle*. Zde je patrně dříve v textu zmíněno, že se jednalo o poškozené kusy a že nejsou toliko *zbylé*.

Posledním českým adjektivem, které se objevilo jen jednou, je lexém *pozůstalý*. Může se na první pohled zdát, že překladatele zmátla jeho podoba s českým protějškem. Jelikož se ale jedná o konstrukci *pozostali przy życiu*, v češtině neexistující, pravděpodobněji se jeví to, že se s ní autor překladu snažil jistým způsobem vypořádat, než že by neznal význam samotného přídavného jména: *Pozostali przy życiu domownicy niezwłocznie spieszyli do księdza Kalinowskiego* je tedy přeloženo jako *Pozůstali neprodleně spěchali za knězem Kalinowským*. Zde je slovní spojení *Pozostali przy życiu domownicy* nahrazeno zpodstatněným přídavným jménem, ačkoli jistě mnohému rodilému mluvčímu přijde na mysl, že by vhodným ekvivalentem polské konstrukce bylo participiální adjektivum *přeživší*.

¹⁹ Patrně překlep v polském originálu.

Že spojení *pozostały przy życiu* způsobuje překladatelům nemalé potíže, můžeme vidět i na následujících dvou příkladech z korpusu. *Nie słyszałem, co Weiser powiedział do pozostałych przy życiu rybaków i ich rodzin* je do češtiny přeloženo jako *Neslyšel jsem, co Weiser říká zbylým rybářům a jejich rodinám*. Takovýto překlad sice nebrání porozumění, z kontextu je zřejmé, že se jedná o přeživší, nicméně se zdá, že je významová složka spojení *przy życiu* přece jen poněkud upozaděna. Význam spojení *pozostały przy życiu* se snaží více zachovat překladatel *Knih Jakubových: Mała Anna to ich jedyne pozostałe przy życiu dziecko* je do češtiny přeloženo jako *Malá Anna je jejich jediným živým dítětem*. Na rozdíl od předchozích dvou překladů se autor české verze více soustředil na význam spojení *przy życiu* než na izolovaný lexém *pozostały*. Otázkou také je, nakolik si autoři českých verzí uvědomovali, že překládají frazém.

I při překladu adjektiva *pozostały* dochází ke změně slovního druhu. Dvakrát se v korpusu objevuje jako číslovka, a to v následujícím souvětí: *Branko i Kunicki wrócą w tamto miejsce, a dwaj pozostali pójdą na posterunek*, česky *Branko a Kunicki se vrátí na tamto místo a druzí dva půjdou na stanici*. Ačkoli se v této podobě nevyskytuje často, spojení *druzí dva* je v češtině zcela obvyklé a snad v některých případech přirozenější než *zbylí dva* nebo *zbývající dva*. Znovu se číslovka vyskytuje ještě s dodáním zájmena: *Połowę zawartości butelki z sokiem wylałam do zlewu, a do pozostałej połowy wlałam przez lejek zakupioną w sklepie nocnym ćwiartkę wódki* je do češtiny převedeno jako *Půl flašky jsem vylila do dřezu a do té druhé jsem trychtýřem nalila malou vodku z nonstopu*. Česká verze fragmentu *U strážného anděla* J. Pilcha je viditelně kratší – i vzhledem k tomu, že se nejedná o vysoký styl, je v takových žánrech a typech výpovědi v nich obsažených čeština stručnější a neobsahuje příliš dlouhá a rozvitá vyjádření (to je patrné i na použitém lexiku).

Ještě v jednom případě se v překladu zkoumaného přídavného jména objevuje zájmeno, které je však tentokrát samo zastupuje. Příklad *któryś z pozostałych podaje mu lejce i mężczyzna wsiada na konia* vypadá česky následovně: *jeden z nich mu podá otěže a muž nasedne na koně*.

Třikrát se sledované adjektivum mění v substantivum, z toho dvakrát je přeloženo jako *zbytek*. Poprvé se vyskytuje v souvětí *Morderca, ostrzygłszy pięknie cały narożnik, ścieżkę zaniebął i żywopłot w tej części raził nieco przy pozostałej*²⁰, v němž se musel překladatel vypořádat jak s přechodníkem, tak s polskou konstrukcí obsahující zkoumané adjektivum. Úryvek tedy přeložil následovně: *Vrah pěkně vytvaroval celý roh, ale pěšinu zanedbal a živý plot v těch místech oproti zbytku nevypadal dobře*. Druhým případem je fragment *A kiedy już matka przekonana pozostałych domowników, że najwyższa pora wezwać psychiatrę...*, česky *A když konečně matka přesvědčila zbytek nájemníků v domě, že je nejvyšší čas kontaktovat psychiatra...* Zde se zdá, že změna adjektiva na substantivum nebyla nutná, přesto však v překladu nijak nevádí. Spíše se trochu neobratným zdá spojení *zbytek nájemníků v domě*, které působí jako pleonasmus.

V posledním případě je adjektivum nahrazeno dvouslovným spojením: *W Drohobyczu eksponowane są jedynie pozostałe fragmenty*. Česky *V Drohobyči tak zůstaly k vidění jen fragmenty původního cyklu*.

²⁰ *Pozostały* se vztahuje k substantivu *część*.

19krát je polské adjektivum přeloženo pomocí vedlejší věty, což se v případě ostatních zkoumaných falešných přátel neděje. Je to pravděpodobně způsobeno tím, že *pozostały* je, na rozdíl od dalších vybraných adjektiv, adjektivem deverbativním. Jako vedlejší věta je přeloženo v následujícím souvětí: *Ponadto sama ujrzałam pozostałą ilość i na logikę uznałam, że, gdybyśmy we trzy z Anitą wytrąbiły przeszło połowę rzetelnej flachy, wszystkie byłybyśmy kompletnie pijane.* Česká verze se od polské nápadně liší: *Kromě toho jsem právě mohla pozorovat na vlastní oči, kolik koňaku v láhvi zůstalo, a logicky jsem si uměla odvodit, že se někdo musel přičinit. Kdybychom [] včera ve třech vyzunkly přes polovičku dost velké láhve, jedna jako druhá bychom šly spát úplně namol.* Překlad je tedy o něco delší, v tomto případě se jeho autor snaží předávat především smysl výpovědi, nikoli se striktně držet původního textu, tudíž dost lexémů, i v jiných místech, dodává. Kromě toho jedno delší souvětí rozděluje na dvě. Podobně je tomu i v dalším případě, kdy překladatel taktéž mění původní syntaktickou strukturu: *Może macie rację – powiedziała teraz niepewnie, patrząc z daleka na Edka, śpiącego w jednym z pozostałych na tarasie foteli z przechyloną w tył głową.* Česká verze „*Možná to vážně bude lepší,*“ přikývla Alice nejistě, když vyslechla náš návrh, abychom pro dnešek přestěhovali Edu na sedačku. Zdálo se na něj podívala. Spal s hlavou zvrácenou v křesle, které prozatím ještě zůstalo na terase je opět volnějším překladem polského textu.

Ne vždy se ale překladový ekvivalent v podobě vedlejší věty vyskytuje u volného překladu. Třeba v případě souvětí *Potrząsnąłem głową, żeby wytrzeć z niej te pszczoły tam pozostałe i wziąłem się do wyciągania wody ze studni* se český překlad jinak poměrně přesně drží polské výpovědi: *Zatřásl jsem hlavou, abych z ní vytřepal všechny včely, které tam ještě zbyly, a začal jsem tahat vodu ze studně.*

Při zkoumání adjektiva *pozostały* je také potíž v tom, že je homonymní s formou minulého času slovesa *pozostać*. Takováto „chyba“ se v korpusu vyskytla celkem pětkrát²¹.

Devětkrát bylo přídavné jméno při překladu vynecháno. K tomu dochází například v případě následujícího souvětí: *ale żołnierze z pozostałych legionów nie usłyszeli dźwięku trąb, ponieważ oddzielała ich od pozostałego miejsca dość wielka dolina.* To je přeloženo jako *avšak vojáci z ostatních legií zvuků trub neslyšeli, neboť byli odděleni dost velkým údolím.* Zatímco v polštině se zkoumaný lexém opakuje, v češtině se překladatel takovému postupu vyhýbá a raději ho z výpovědi v druhém případě vypouští.

Adjektivum *pozostały* je vynecháno i v následujícím případě, a to jako důsledek volnějšího překladu: *Alicja sięgnęła na koniec półki i jeszcze jedną grupę syren przestawiła na środek, rozpychając pozostałe.* Jelikož se zde objevuje přechodník, který je v češtině používán okrajově, na rozdíl od polštiny, překladatel se mu vyhýbá použitím jiné konstrukce: *Alice sáhla ke konci police, []²² pošoupla pár sousoší Sirén do stran a mezi ně vměstnala ještě jedno další.*

Že se ale nesnaží pokaždé autor překladu přechodníku vyhnout, je možné vidět na následujícím textu: *Bałem się o ciebie – mówił nie zwracając uwagi na pozostałych,* přeloženo jako *"Bál jsem se o tebe," hovořil, nevšímaje si ostatních.* To, zda je v překladu ponechán přechodník, je samozřejmě i otázkou stylu – v případech, kdy se bude jednat o vyšší styl či o archaičtější text bude v češtině spíše použit než v případě stylu hovorového.

²¹ Jedná se o chybnou morfoložickou značku kvůli automatické anotaci POS.

²² Závorky byly přidány v českém překladu.

Někdy je rozvíjené substantivum sice vynecháno, ale rozhodně neztěžuje porozumění, spíše dopomáhá přirozenějšímu vyjádření v češtině: *Pozostale konie szły nam gładko : S ostatnimi to šlo jak po másle*. Na druhou stranu je v tomto případě přidán frazém, který v polském originálu není. Podstatné jméno je vynecháno i zde: *Nie wiem, jak pozostałym spiewakom*, česky *Nevím jak ostatní*. Nebo v případě *Pozostali mieszkańcy szczelnie zamykali swoje domy już w październiku*. V češtině je změněn lexém *mieszkańcy* a vynecháno adverbium *szczelnie*: *ostatní lidé zavírali své domy už v říjnu*.

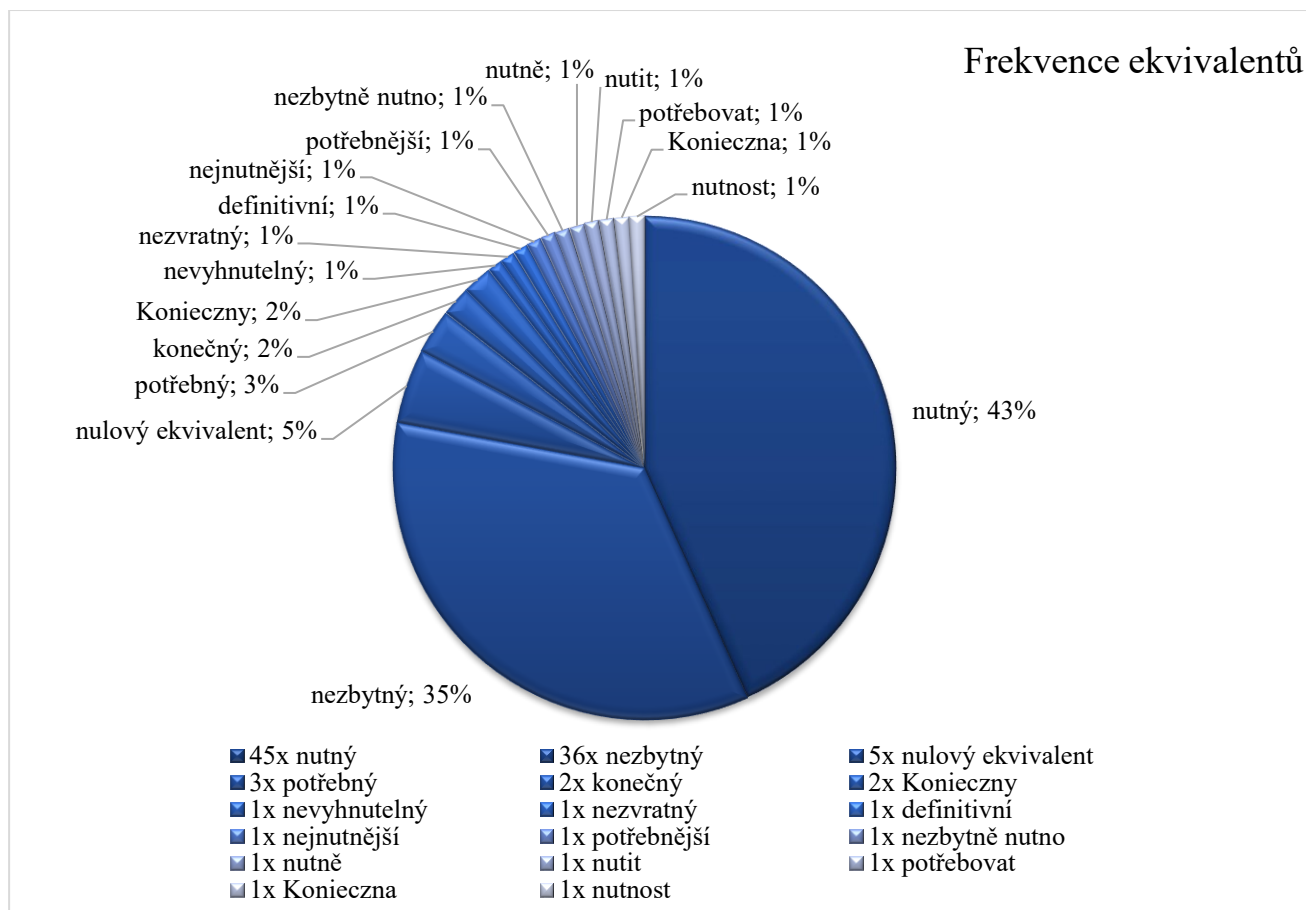
Jindy je tomu ale i naopak, tedy v procesu překladu dochází k přidání některých výrazů: *W takim wypadku pozostale dwie bym zapisał pogrzebnikom moim. V tom případě bych zbylé dvě láhve odkázal pohřebákům* – zde je naopak substantivum dodáno. Nebo *Pozostali zamarli w miejscu*, česky *Ostatní dva ztuhli na místě*. Nebo *Ostatni obleźli białowłosego niczym mrówki*, přeloženo jako *Zbylé přišery obstoupily bělovlasého zaklínače jako mravenci*. Ať už se ale překladatel rozhodne nějaký lexém vypustit či přidat, vždy by tak měl činit pro lepší srozumitelnost a přirozenost výpovědi, ne pouze v důsledku individuální interpretace nebo subjektivního „vylepšování“ originálu.

Adjektivum *pozostały* rozvíjí jak konkrétní podstatná jména (*lod', budova, dům, klíč*), tak abstraktní (*utrpení, podrobnost, reflex, smysl*). Největší skupinu tvoří ale pojmenování osob, a to především mužského rodu: třikrát se objevuje slovo *host*, dvakrát *chlapec*, *člen* a *dítě*. Mezi další zaznamenaná substantiva patří *rybář, žoldněř, klasik, voják, muž, důstojník* a jiná.

Ačkoli tedy v případě lexému *pozostały* převládá ekvivalent *ostatní*, může ho v češtině zastupovat i poměrně velké množství jiných adjektiv, často zvolených až v závislosti na textovém okolí. Při porovnání se slovníkovou definicí je jasně patrné, že v případě tohoto hesla by slovník potřeboval doplnit o další, užívanější české protějšky. Na rozdíl od předchozích adjektiv zde nedochází ke změně stupně, ke změně slovního druhu však ano. Kromě toho se hojně vyskytl i protějšek v podobě vedlejší věty přívláskové, z čehož je ještě více patrné, že ekvivalenty zdaleka nemusejí být pouze jednoslovné.

4.4 Konieczny

konieczny příd. (do czego) nutný, potřebný (k čemu); ● **obrona** –na práv. nutná obrana; **sąd** ~ filoz. nutný soud; **zło** –ne nutné zlo (Oliva, 1999, s. 414)

Graf 4. Absolutní frekvence ekvivalentů adjektiva *konieczny* a jejich procentuální zastoupení v InterCorpu.

Olivův slovník uvádí k lexému *konieczny* dva české ekvivalenty: *nutný* nebo *potřebný* (Oliva, 1999, s. 414).

V korpusu se toto adjektivum vyskytuje celkem 104krát, z toho 45krát je přeloženo jako *nutný*, 36krát jako *nezbytný*, třikrát jako *potřebný* a dvakrát *konečný*. Po jednom se vyskytují adjektiva *nezvratný* a *definitivní*.

Nejčastější ekvivalent, lexém *nutný*, slovník sice uvádí, ale druhé nejčastější přídavné jméno *nezbytný* vůbec nezachycuje – přitom se frekvence jejich výskytu v případě zkoumaných textů příliš neliší.

Ve dvou případech se jedná o proprium – *Alfred Konieczny*, přeložen jako *Alfréd Konieczny*. Zatímco křestní jméno se překladatel snažil češtině přiblížit alespoň dodáním kvantity, příjmení zůstává v původní formě se sprežkou.

Jednou se ve zkoumaném korpusu vyskytl název obce *Konieczna*, a to v próze A. Stasiuka. I ta zůstala v polské podobě: *Dziwna sprawa: znika tam, gdzie zazwyczaj*

wyobrażam sobie południe, Konieczną i te wszystkie rzeczy leżące dalej, po drugiej stronie Karpat. Souvětí je přeloženo následovně: *Divná věc: mizí tam, kde si obvykle představuju jih, Koniecznu a všechna ta místa ležící dále, na druhé straně Karpat.* V textu se název vísky objevuje v akuzativu, není ale skloňována jako adjektivum, nýbrž jako substantivum tvrdého typu – proto *Koniecznu*, nikoli *Koniecznou*.

S neobvyklou volbou ekvivalentu se setkáváme v překladu *Pánova hlasu* – právě zde překladatel dvakrát zvolil adjektivum *konečný*: *Kultura to coś zarazem koniecznego i przypadkowego, jak wyściółka²³ gniazda*, do češtiny přeloženo jako *Kultura je něco stejně konečného a náhodného jako vystýlka hnízda*. Stejný překlad výrazu *konieczny* se v tomto díle vyskytuje ještě jednou: *Język, wytwór kultury, jest jak szkielec gniazda, spaja wszystkie cząstki wyściółki i jednoczy je w kształt, który zamieszkującym gniazdom wydaje się konieczny* je do češtiny přeloženo jako *Jazyk, výtvar kultury, je jako kostra hnízda, všechny části vystýlky pojí a sjednocuje do tvaru, který se obyvatelům hnízda jeví jako konečný*. Takovýto protějšek může být pro rodilého mluvčího češtiny nejen značně nejasný až matoucí, ale především je volbou takového ekvivalentu opomenut pravý význam polského textu. Nicméně se nezdá, že by si překladatel nebyl vědom slovníkového významu adjektiva *konieczny*, neboť v jiných místech románu S. Lema již polské přídavné jméno překládá jako *nezbytný* nebo *nutný*.

Větší variabilitu ekvivalentů můžeme pozorovat i v *Kyberiadě*. Souvětí *Nie chcąc zbudować tylko zegarowego mechanizmu, sporządzileś, mimo woli, przez pedanterię, to, co możliwe i konieczne – co jest przeciwieństwem mechanizmu...* je do češtiny přeloženo následovně: *Protože jsi nechtěl vybudovat pouhý hodinový mechanismus, tím svým puntičkářským způsobem jsi nedopatřením vytvořil to, co bylo možné vytvořit, co bylo logické a nevyhnutelné a co se změnilo v pravý opak mechanismu...* *Co możliwe i konieczne* je tedy přeloženo jako *co bylo možné vytvořit, co bylo logické a nevyhnutelné*. Adjektivum *możliwe* je vlastně zastoupeno vedlejší větou, stejně tak přídavné jméno *konieczne*. To je přeloženo jako *co bylo logické a nevyhnutelné*.

Jednou se v polské části korpusu vyskytuje komparativ, čeština zachovává stejný stupeň: *Więc to musiało być coś o wiele mniejszego i konieczniejszego (także to asi muselo být něco menšího a potřebnějšího).*

V jednom případě se polský pozitiv mění na superlativ: *Nie wyjeżdżać do miast, pracować tylko przy koniecznych pracach na swych gospodarstwach* je do češtiny přeloženo jako *Neměli by jezdit do měst a měli by dělat jenom ty nejnutnější práce na svých pozemcích*. V tomto případě lze říci, že taková změna překladu rozhodně prospívá; spíše se v češtině užívá *jen to nejnutnější než jen to nutné*.

Dvakrát se adjektivum mění v adverbium, tedy na *nutně* a *nezbytně* *nutno*. V prvním případě se fragment *Była mi konieczna jako przedłużenie nocy* mění na *Nutně jsem ji potřeboval jako prodloužení noci*, tedy dochází jak ke změně adjektiva na adverbium, tak ke změně slovesa na *potřebovat*. Druhá takováto změna se děje v případě *Oto konieczne poszerzenie naszej świadomości*, česky *Je nezbytně nutno rozšířit naše vědomí*. Zde se nejen z adjektiva stává adverbium, ale je ještě zesíleno pomocí druhého příslovce *nezbytně*.

²³ Pravděpodobně se jedná o překlep nebo chybu autora, správně je *wyściółka*.

I v jiných případech je adjektivum zesíleno adverbium, ale již v polském originálu, např. *bezw warunkowo konieczne*, přeloženo jako *bezpodmínečně nutné*, nebo *Tylko w sprawach naprawdę koniecznych*, česky *Jenom když to bylo opravdu nezbytně nutné*.

Změna slovního druhu nastává i v následujícím souvětí: *Bo my sami rozpoznajemy, co jest koniecznością, zakreślamy granicę pomiędzy "konieczne" i "możliwe"*. To je do češtiny přeloženo následovně: *Co je nutné, určujeme my sami, stanovujeme hranici mezi "nutností" a "možností"*. Substantivum *konieczność* se mění na adjektivum *nutné*, následovně se naopak polské adjektivum *konieczne* mění na *nutnost*, tedy se z něj stává substantivum. Takováto změna byla u jména *konieczny* zaznamenána ve zkoumané části korpusu pouze jednou.

Dvakrát se adjektivum mění ve verba *nutit* a *potřebovat* – je tomu tak v následujících částech souvětí: *... zaraz powiem coś, czego nie powinienem mówić, ale co za sprawą wzbierających we mnie ciemności staje się konieczne*, česky *...každou chvíli řeknu něco nepatřičného, že mě k tomu nutí temnota houstnoucí v mém nitru*. Změna na sloveso *potřebovat* se objevuje zde: *... usiłuje zapewnić człowiekowi ten właśnie dystans do jego natury, który i mnie jest konieczny*, v překladu *snaží se církev člověku zajistit právě ten odstup od jeho přirozenosti, který potřebuji i já*. Přísudek jmenný se sponou je tedy v české verzi nahrazen přísudkem s plnovýznamovým slovesem

V pěti případech je adjektivum v českém textu vynecháno.

Konieczny rozvíjí v podstatě samá abstraktní substantiva – nejčastěji, tedy devětkrát, se pojí s lexémem *podmínka*, dvakrát se jmény *opatrnost* a *minimum*. Dvakrát kolokuje se substantivem *zlo*: *zlo konieczne*, které mimo jiné zmiňuje i Olivův slovník, je přeloženo jako *nutné zlo* nebo méně obvyklé *nezbytné zlo*. Dalšími rozvíjenými substantivy jsou *měřítka*, *zrada*, *instrukce*, *mysl*, *spojitost*, *postup* aj.

Ve zkoumané části korpusu nalezneme i ustálená slovní spojení, např. *uważać za konieczne*, česky přeloženo jako *pokládat za nutné*, podruhé *poważować za konieczne*. Dále se v korpusu vyskytuje například spojení *łączyć konieczne z pozytecznym*, česky přeloženo jako *spojit nutné s užitečným*.

Polské stylově bezpříznakové *Może nawet do szpitala, jeżeli jest to niezbędnie konieczne* je přeloženo jako *Možná dokonce i do nemocnice, jestli to je nezbytně nutné*. Zajímavé je, že překladatel zvolil v češtině nespisovnou koncovku, ale vybral poměrně knižní adverbium *nezbytně*, stejně tak ponechává slovo *nemocnice* a nenahrazuje ho hovorovým *špitál*. Taková volba ale není překvapivá, neboť se jedná o *Červenou a bílou* D. Masłowské.

V některých případech se překladatel snažil vyhnout opakování slov – to má poté vliv na výběr konkrétních ekvivalentů: Polské souvětí *Wszelako znaki słowne górują nad innymi znakami swoimi walorami praktycznymi, jak: łatwość i zasięg dotarcia do rozmówcy, uniezależnienie się od światła (koniecznego przy wszelkich znakach wzrokowych) czy też od bezpośredniego kontaktu (koniecznego przy wszelkich znakach dotykowych), ogromne możliwości kombinacji i cieniowania itp.* je do češtiny přeloženo jako *Přese všechno mají však slovní znaky vrch nad jinými znaky svými praktickými hodnotami, jako jsou: snadnost a okruh působení na partnera v rozmluvě, to, že se rozhovor stává nezávislým na světle (které je nezbytné při všech vizuálních znacích) nebo na bezprostředním dotyku (který je nutný při všech dotykových znacích), obrovské množství kombinací a odstínů atp.* Poprvé vybírá překladatel pro zkoumané adjektivum výraz *nezbytný*, podruhé *nutný*.

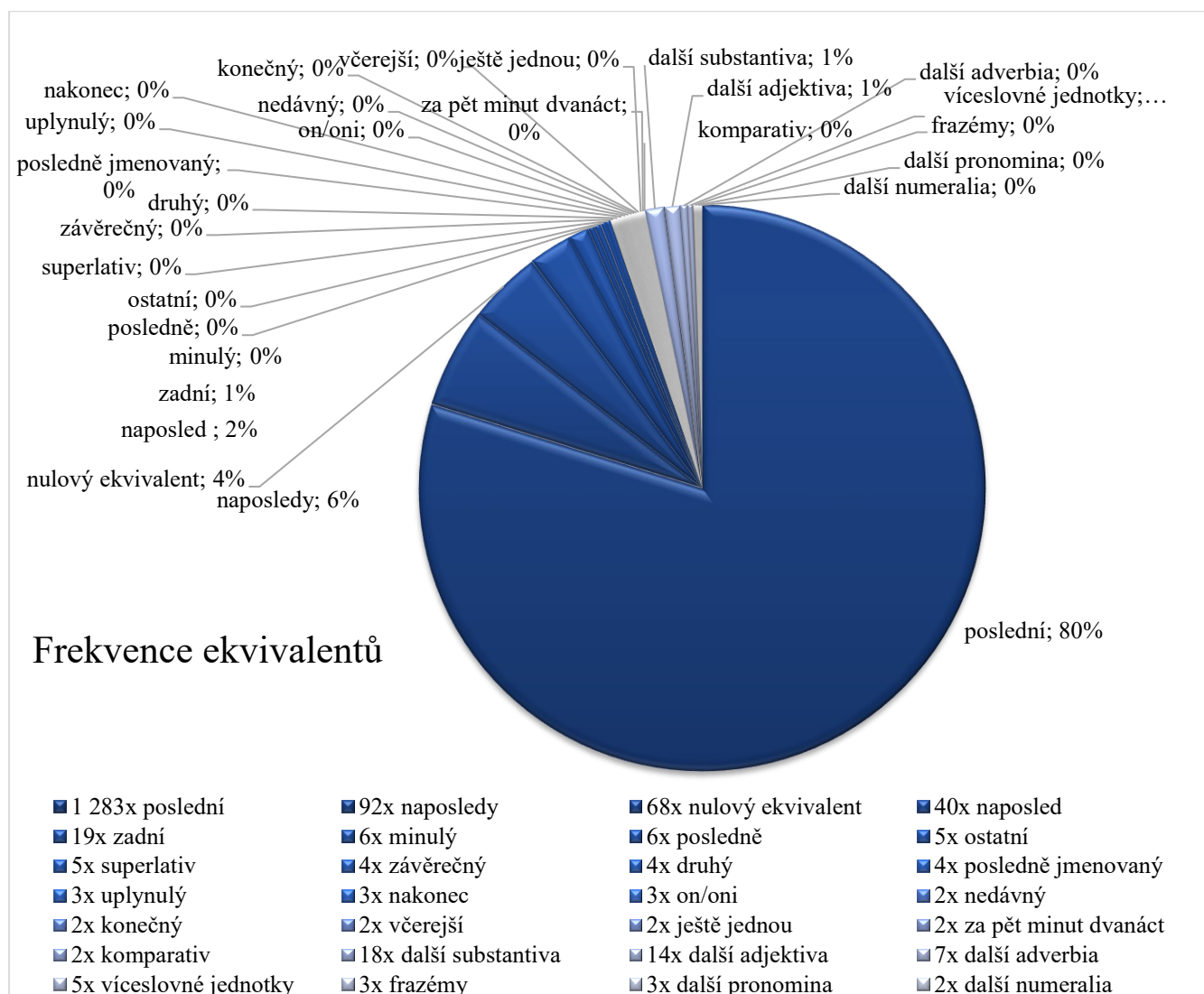
Podobně je tomu i v následujícím případě. Zatímco originál snad záměrně opakuje totéž adjektivum, překladatel se mu naopak vyhýbá: *Takim był ów wybór 12 grudnia – konieczny*

tyleż samo, ile konieczną była miara, česky Takovou byla ta volba 12. prosince – stejně tak nezbytná, jako bylo nutné ono měřítko.

Adjektivum *konieczny*, podobně jako předchozí jména, mění stupeň (i když pouze jednou), stejně tak i slovní druh. Poprvé se zde setkáváme s tím, že zkoumané adjektivum vystupuje jako proprium nebo toponymum; taktéž se objevuje v některých idiomech. Na rozdíl od předchozích ale rozvíjí jasně definovatelnou skupinu substantiv – abstraktní podstatná jména.

4.5 Ostatni

ostatni *příd.* 1 poslední; **-nie słowo** poslední slovo | **-nie wiadomości** poslední zprávy; 2 špatný, k ničemu; 3 nejhorší: **zachowujesz się jak ~ cham** chováš se jako nejhorší sprosták; • ~ **krzyk mody** poslední výkřik módy; **na ~ch nogach** (být) na umření, *přen.* mlít z posledního; **ten** ~ tento; **-nie namaszczenie** poslední pomazání; ~ **szlif** poslední úprava hotového výrobku; **zwymyślać od ~ch (kogo)** vynadat (*komu*), co se do něho vejde (Oliva, 1999, s. 735)

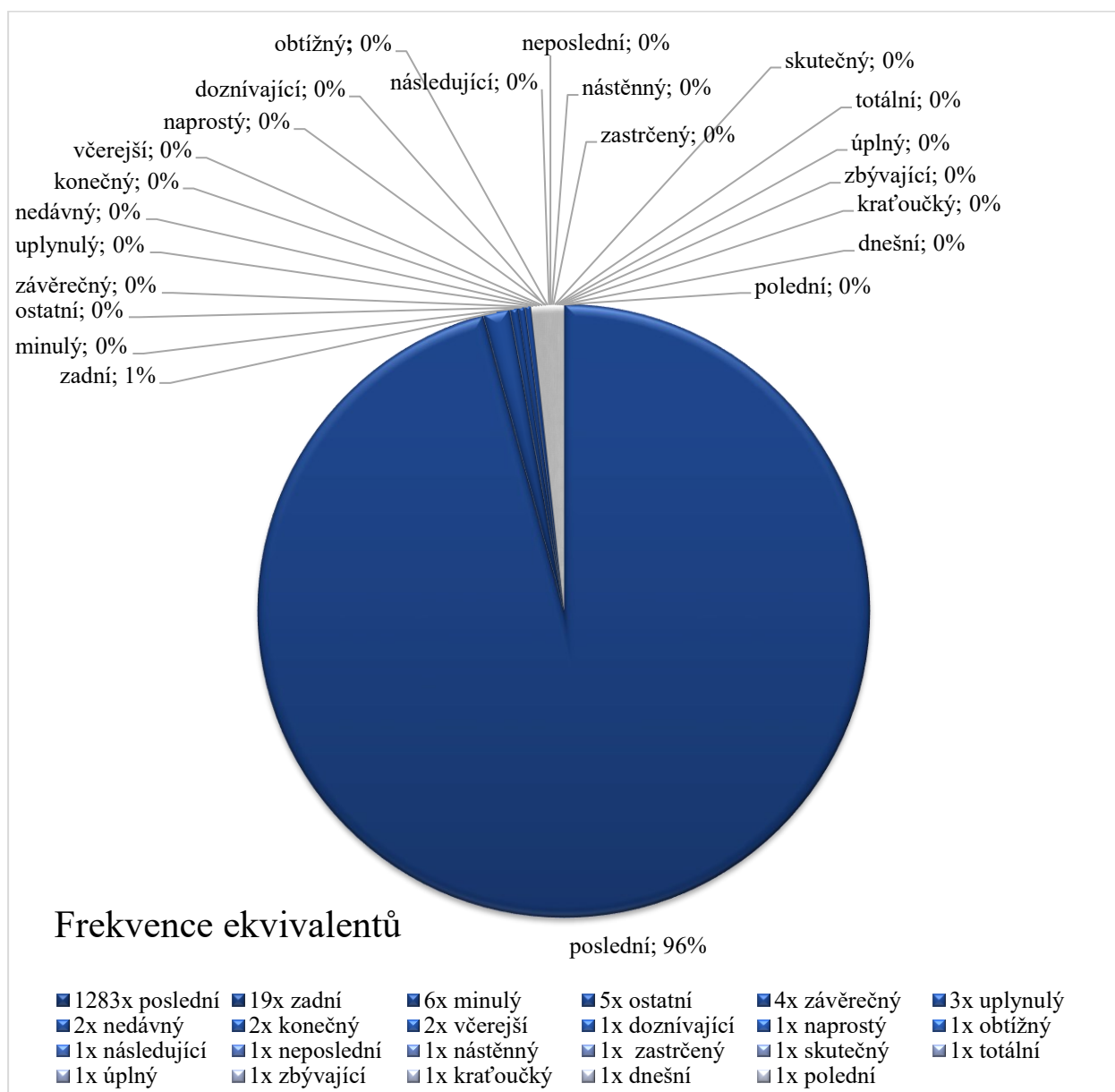

Graf 5. Absolutní frekvence ekvivalentů adjektiva *ostatni* a jejich procentuální zastoupení v InterCorpu.

Dalším zkoumaným lexémem je adjektivum *ostatni*. Slovník ho definuje jako *poslední, špatný, k ničemu* či *nejhorší*. Vedle něj uvádí i několik idiomů, které se vyskytly i ve zkoumané části korpusu; konkrétně byla v textech použita spojení *na ostatnich nogach*, *ten ostatni* a *ostatnie namaszczenie*.

Ostatní se v polské části korpusu objevuje celkem 1 610krát, z vybraných přídavných jmen je tedy jednoznačně nejpoužívanější. Mezi českými ekvivalenty převažuje lexém *poslední* – ten se v českých překladech vyskytl 1 283krát. Dalším v pořadí je přídavné jméno *zadní*, které bylo použito 19krát. Jako *minulý* byl zkoumaný lexém přeložen šestkrát, *ostatní* pětkrát, *závěrečný* čtyřikrát, *uplynulý* třikrát a *nedávný*, *včerejší* a *konečný* dvakrát. Jednou se objevují adjektiva *doznívající*, *naprostý*, *obtížný*, *následující*, *neposlední*, *nástěnný*, *zastrčený*, *skutečný*, *totální*, *úplný*, *zbývající*, *kraťoučký*, *dnešní* a *polední*.

4.5.1 Adjektiva

Graf 6. Počty ekvivalentů (adjektiva) a jejich procentuální zastoupení.

Nejčastější lexém *poslední* je v několika případech v českém překladu doplněn zájmenem. Jedná se o případ *Mamy opowiedzieć o kolejnych wybuchach Weisera, włącznie z ostatnim*, česky *O jednotlivých explozích připravených Weiserem, včetně té poslední*. Dále je ukazovací zájmeno přidáno zde: *Jedna tylko, ostatnia*, česky *Jen jedna, ta poslední*. V překladu tohoto fragmentu se zdá, že je *ta* jakoby navíc – v češtině vložení zájmena nutné není. Jinak je tomu v této části textu: *Książę umarł, kiedy papiści wdzierali się do twierdzy, ostatniej*. Zde by se naopak pouhé adjektivum *poslední* zdálo poněkud zvláštní: *Kníže zemřel ve chvíli, kdy se papisté hrnuli do tvrze, té poslední*. Zájmeno je přidáno i v následujícím případě: *a niech Cię kule biją, panie Romanie, za ten ostatni wyczyn, toż to perelka!!! : Pane Romane, ten váš poslední członek była bomba, jeste kanón!!!*

Ani zde se nezdá přidání zájmena nutné, spíše se jedná o subjektivní volbu překladatele: *W ostatnim słowie jednak dodala : Ve svém posledním slově však dodala*.

Přesně se originálu nedrží ani následující text: *na której bez wątpienia spędził ostatnie dni*, česky *na které bezpochyby strávil několik posledních dní*. Avšak *poslední dny / několik posledních dní* v češtině nezpůsobuje zásadní významový rozdíl.

Ostatni se několikrát objevuje i jako součást názvu. Ve třech případech se jedná o píseň *Ostatnia niedziela: zaczął grać, najpierw Ostatnią niedzielę, potem Stepy Mandżurii*, přeloženo jako *začal hrát, nejdříve Poslední neděle potom Na sopkách mandžuských*²⁴. Zajímavé ale je, že se ačkoli jedná o název, je ve dvou dalších případech psán malými písmeny jak v překladu, tak v originálu: *muszka biała i frak i muzyka i ostatnia niedziela, tango samobójców*, česky *bílý motýlek a frak a hudba; poslední neděle, tango sebevrahů*. Jednou se v textu objevuje přímo úryvek z tohoto tanga: *To ostatnia niedziela, więc nie żałuj jej dla mnie*, v češtině *Poslední je neděle, nelituj ji kvůli mně*.

V korpusových textech se čtyřikrát objevuje *ostatnia wieczerza*, třikrát jako název. Třikrát je použit protějšek *Posledni/poslední večere*, jednou je přeložena jako *Večere Páně: w Ostatnią Wieczerzę Leonarda da Vinci*, česky *ve Večeři Páně Leonarda da Vinciho*.

Jednou se ve zkoumané části InterCorpu objevuje i název povídky B. Schulze - *Ostatnia uciezka ojca : Poslední otcův útěk*.

Ne vždy si ale autor překladu uvědomí, že se jedná o název, resp. nepostupuje konzistentně v rámci jednoho textu. Je tomu tak v následujícím případě: *to trzeba będzie iść do Ezawa, czyli do religii katolickiej, żeby nadeszły Ostatnie Dni*, česky *bude třeba jít k Ezauovi čili ke katolické víře, aby nastaly poslední dny*. Ačkoli jsou v originálu záměrně použita velká písmena, v překladu jsou opominuta. Za pozornost stojí fakt, že v další části stejného díla už autor české verze *Ostatnie Dni* jako název přeložil: *Dla wszystkich jest jasne, że oto zaczęły się Ostatnie Dni*, v češtině *Všem je jasné, že právě nastaly Poslední dny*.

Druhým nejčastějším adjektivem je *zadni*. To se z devatenácti případů osmnáctkrát pojí s lexémem *pokoj*. Třináctkrát se vyskytuje v díle J. Pilcha *Moje první sebevražda. Zadní pokoj* je ekvivalentem polského *ostatnia izba*. Dvakrát je však *ostatnia izba* přeložena jako *poslední pokoj*. V polském textu se toto spojení, *ostatnia izba*, objevuje celkem osmnáctkrát a je přeloženo ještě dalšími třemi způsoby. Jednou použil překladatel adjektivum *zastrčený*: *Babka zamknęła się w ostatniej izbie*, česky *se babí zamkla v zastrčeném pokoji*. V tomtéž překladu je pro polské slovní spojení použit superlativ – *nejvzdálenější*: *Czemuś się nie schował w ostatniej izbie*, přeloženo jako *Proč ses neschoval do nejvzdálenějšího pokoje*. Jednou se v české verzi

²⁴ V českém překladu chybí čárka před *potom*.

textu J. Pilcha mění slovní druh na příslovce *tam*: *Zamykała wtedy drzwi za sobą; przeganiała, jak akurat ktoś do ostatniej izby zaglądał i o coś ją pytał*, v češtině *Vždy za sebou napřed zavřela dveře pokoje; vyhnala každého, kdo by tam byl jen nahlédl a chtěl se na něco zeptat*. V češtině je tedy lexém pokoj přesunut již do první věty a následně nahrazen adverbium.

Zbylých pět spojení *zadni pokoj* pochází z překladu díla J. Chmielewské. Zde se ale ve všech případech jedná o překlad spojení *ostatni pokój*.

Pouze jednou rozvíjí adjektivum *zadni* jiné substantivum – jedná se o spojení *ostatnie strony*, česky *zadni strany*.

U tohoto protějšku je jasně patrné, že se používá pouze v jistých souvislostech – tedy při popisu umístění (zde nejčastěji pokoje).

Třetí nejčastější ekvivalent, *minulý*, se až na jeden případ vyskytuje vedle substantiv popisujících časové údaje – dvakrát se v české části korpusu objevuje *minulá neděle*, jednou *pondělí*, *den*, *noc* a *rok*. Pouze v jednom textu kolokuje s podstatným jménem *válka*: *wracal z okopów albo z obozu jenieckiego ostatniej wojny*, česky *se vrací ze zákopů nebo ze zajateckého tábora minulé války*. Samotná *válka* se jako jméno stojící vedle zkoumaného adjektiva v českých textech objevuje celkem dvanáctkrát a až na tento případ se v češtině pojí s lexémem *poslední*. V jednom textu je výraz *poslední* ještě zesílen adverbium, ale to již v polském originálu: *ludzie po każdej skończonej wojnie natychmiast stają się tak bezmyślnie pewni, że to była już absolutnie ostatnia*, česky *pokaždé, kdykoli skončí válka, jsou si lidé okamžitě stoprocentně jisti, že tahle byla už úplně poslední*.

Dalším protějškem je lexém *ostatni*, tedy *falešný přítel* polského adjektiva. Ve zkoumané části korpusu se vyskytuje pětkrát, z toho třikrát v díle J. Pilcha. Dvakrát se objevuje ve slovním spojení *ostatni věci*. *Ostatnie rzeczy człowieka gorsze niż pierwsze* je do češtiny přeloženo jako *Ostatní věci člověka jsou horší než první*. Druhým příkladem s lexémem *věci* je *Pierwsze rzeczy człowieka gorsze niż ostatnie i na odwrót*, přeloženo jako *Ostatní věci člověka jsou horší než první*. Třetí případ, kdy je *ostatni* v češtině zastoupeno svým zvukově podobným protějškem, se opět týká lexému *věc* – věta *Ostatnie gorsze niż pierwsze*, česky *Ostatní jsou horší než první*, následuje bezprostředně po větě *Pierwsze rzeczy człowieka gorsze niż ostatnie i na odwrót*. Zde se patrně překladatel podobností s českým výrazem nechal zmást – i přes to, že se jedná o spojení *první – poslední* (nikoli *první – ostatní*). V jiném místě tohoto díla v podobném kontextu ale překládá *ostatni* jako *poslední*. Pro spojení *ostatnie rzeczy* použil ekvivalent *poslední věci*: *bywają ostatnie rzeczy człowieka onego gorsze niż pierwsze*, česky *bývají poslední věci člověka toho horší nežli první*. V *Mojí první sebevraždě* je tedy zkoumané adjektivum zastoupeno svým zrádným protějškem ve třech ze čtyř případů.

Dále se ekvivalent *ostatni* objevuje v následujícím souvětí: *nie miał w sobie dość siły, by udać się z walizką lub bez na dworzec, gdzie ostatni Niemcy z okolic Jaschkentaler Weg wsiadali do wagonów*, česky *neměl dost síly, aby odešel s kufrem nebo bez něj na nádraží, kde ostatní Němci z okolí Jäschkentaler Weg nastupovali do vagónů*. I v tomto případě je dost možné, že se překladatel spletl a autor originálu měl na mysli skutečně *poslední Němce* (nikoli *ostatní*); to je zajímavé vzhledem k tomu, že jinde v tomtéž díle již pro *ostatni* používá ekvivalent *poslední*.

Podobně je tomu i v posledním případě, kde se adjektivum *ostatni* vyskytuje: *odprawiają się jako ostatni*, česky *odbavují se společně s ostatními*. Zdá se, že byl poněkud změněn význam původní výpovědi, zřejmě opět pod vlivem jazykové interference, nicméně i zde v jiných částech textu překladatel pro lexém *ostatni* používá protějšek *poslední*.

Čtyřikrát byl lexém *ostatni* přeložen jako *závěrečný*: *Dziwnego uczucia doznawała wobec takich osób jak Nienaltowscy, którzy w ostatnim, najcięższym okresie okazywali nam elegancką i chrześcijańską pomoc, český Spletitý vztah měla k takovým lidem jako Nienaltowští, kteří nám právě v tom závěrečném, nejtěžším období poskytovali neokázalou křesťanskou pomoc.* Zde překladatel převáděl text do češtiny volněji, snad i proto samotné adjektivum v češtině ještě rozvinul. Při použití protějšku *poslední* by mohl text být o něco stručnější. Dalším případem je *na ostatnim odcinku*, přeloženo jako *v závěrečném úseku trasy*. Ve spojení se substantivem *trasa* se zdá volba lexému *závěrečný* přirozenější než v předchozím fragmentu, v němž se tento ekvivalent objevuje.

Potřetí se *závěrečný* vyskytuje v tomto případě: *to był ostatni akcent jego starań : to był závěrečný akt jeho práce.* Naposledy se *závěrečný* objevuje v méně typickém, přesto v daném kontextu vhodném spojení s *evangeliem*: *od missa est było już z górki, jezscze ostatnia ewangelia, český od Missa est už to bývala jenom chvílička, ještě závěrečné evangelium.*

Dalším českým ekvivalentem je lexém *uplynulý*. Ten byl v české části nalezen třikrát, pokaždé se jedná o překlad *Běgunů* O. Tokarczuk. Ve všech případech se objevuje ve spojení *během uplynulých let*: *w ciągu ostatnich trzydziestu lat: během uplynulých třiceti let*, dále *w ciągu ostatnich lat, český během uplynulých let*. Poslední fragment opět obsahuje číslovku: *w ciągu ostatnich dwudziestu lat, přeloženo jako během uplynulých dvaceti let.*

Dvakrát byl jako český protějšek použit lexém *nedávný*: *ostatnie odkrycia archeologiczne, přeloženo jako nedávné archeologické průzkumy.* Druhým příkladem je souvětí *Chyba ze względu na inne powietrze i ostatnie przeżycia moje Dolegliwości²⁵ nasiliły się i najczęściej po prostu siedzę, patrząc przez okno, český Mé Potíže se nejspíš kvůli jinému vzduchu a nedávným událostem zhoršily, takže dnes nejraději jen sedím doma a dívám se z okna.* Především v prvním případě je patrný jistý významový posun. U druhého příkladu se jedná o volnější překlad – jeho autor měnil nejen větnou strukturu, ale pozměnil i význam – jak u zkoumaného adjektiva, tak v případě přidání lexému *doma*.

Dvakrát je polské adjektivum přeloženo jako *konečný*: *Nie opodal²⁶ ostatniego przystanku wysiadł w miejscu je přeloženo jako Vystoupil nedaleko od konečné stanice. Konečná stanice je ale przystanek końcowy.* Jak se zdá, i zde byl trochu změněn význam – ačkoli se může skutečně jednat o *konečnou stanici*. I v druhém případě je protějšek *konečný* také použit v souvislosti se zastávkou: *Bo ja w Goleniowie w jednostce służyłam i w Szczecinie jakbyś była, to jedź tam Jezioro Głębokie, tramwajem, ostatnia stacja, i tam nieraz wiesz... je do češtiny přeloženo jako Ségry, esli budete někdy ve Štětíně, já byla v útvaru v Goleniově, tak tam jed'te tramvajou sedmičkou na konečnou, jezero Głęboké, třeba tam něco urvete.* Zde se podle kontextu skutečně jedná o *konečnou zastávku*, na rozdíl od předchozího textu. Kromě toho je český (i polský) text výrazně stylisticky příznakový – jedná se o *Chlípnice* M. Witkowského. Nicméně se zdá, že autor při překladu zkombinoval hovorové prvky (*esli, urvat*) s nářečím (*tramvajou*).

²⁵ Originál i překlad jsou psány s velkým písmenem.

²⁶ V korpusu psáno odděleně, standardní podoba je *nieopodal*.

Dvakrát je *ostatni* přeloženo jako *včerejší*, v obou případech rozvíjí substantivum *noc*, např.: *Ostatnią noc noc przesiedział w Internecie: Včerejší noc proseděl nad internetem.* V češtině zní ale v tomto kontextu *včerejší noc* přirozeněji než *poslední noc*.

Všechna další adjektiva se již vyskytla v české části pouze jednou. Jedná se o lexémy *doznívající*, *naprostý*, *totální*, *úplný*, *obtížný*, *následující*, *neposlední*, *nástěnný*, *zastrčený*, *skutečný*, *zbývající*, *kratoučkový*, *dnešní* a *polední*.

Jako *doznívající* je *ostatni* přeloženo ve fragmentu *czując w sobie jeszcze ostatnie dreszcze spazmu*, česky *přičemž v sobě cítil doznívající záchvěvy orgasmické křeče*. Jako i v jiných textech se zde autor překladu vyhnul použití přechodníku – ten by *ostatně* stylu *Morfia S. Twardocha* příliš nevyhovoval.

Dalším ekvivalentem je adjektivum *naprostý*, které je použito zde: *w którym mędracy gubią się równie łatwo jak ostatni laik*, česky *kteřou učenci popletou stejně snadno jako naprostý laik*. To je pro češtinu zajisté vhodnější než *poslední laik*, ačkoli i *poslední* může fungovat ve smyslu *nejhorší*, jak uvádí i slovník.

V podobném významu, tedy *poslední* = *nejhorší* se objevuje i v příkladu s českým protějškem *totální*: *miał mnie za kompletnego frajera, za ostatniego jelopa w domenie geografii i w domenie historii : měl mě za úplného blbce , za totálního vola v oblasti zeměpisu a dějepisu.*

Stejně je tomu i v případě protějšku *úplný*: *Ze strachu wszystko zapomniałem i groziło, że w razie czego wyjmę na przykład jak ostatni idiota pięćdziesiąt baksów*, česky *Ze strachu jsem všechno zapomněl a hrozilo, že vytáhnu jako úplný blbec padesátku doláčů*.

Obtížný je použito v následujícím případě: *Ten ostatni problem rozstrzygnął wreszcie Thorsten, ofiarowując się, że on to załatwi*, v češtině *Obtížnou volbu za ni vyřešil Thorsten, neboť se nabídl, že problém s olejem vyřídí*. Zde je volba českého ekvivalentu patrně výsledkem volnějšího překladu.

Adjektiva *následující* použil překladatel pro popis časového úseku: *Przez cały ostatni tydzień* je přeloženo jako *celý následující týden*.

Ekvivalent *neposlední* se v textu vyskytuje jako důsledek rozdílností mezi češtinou a polštinou: *nie na ostatnim miejscu i to, że wszak sam był z wykształcenia i zamiłowania humanistą*, česky *v neposlední řadě i to, že přece jen sám byl vzděláním i zanícením humanista*. Zatímco v analytictější polštině stojí záporná částice samostatně, v češtině v tomto případě funguje jako předpona.

Zvláštní je výskyt přídavného jména *nástěnný*: *wkrótce po kradzieży ostatnich malowideł Brunona Schulza odkrytych w kwaterze Feliksa Landaua* je přeloženo jako *bezprostředně po krádeži nástěnných maleb Bruna Schulze objevených ve vile Felixe Landaua*. Zde je možná teprve na základě širších souvislostí říci, zda se skutečně jedná o malby *nástěnné*, nicméně takto je v překladu přidán element, který polský originál neobsahuje. Navíc v češtině není zdůrazněno, že se jednalo o krádež *posledních/zbylých* děl.

Adjektivum *zastrčený* je použito v souvislosti se *zadním/posledním pokojem* v *Mojí první sebevraždě* – lexém *zadní* je popsán výše.

Neobvyklou volbou je i přídavné jméno *skutečný* vystupující v překladu *U strážného anděla J. Pilcha: Nagle nabrałem pewności, że to ona jest ostatnią miłością mego życia*, do češtiny přeloženo jako *V tu chvíli jsem byl přesvědčený, že právě ona je mou skutečnou životní láskou*. V tomto případě dochází k jisté změně významu, neboť *ostatnia* zde neznámá nutně *skutečná*. Spíše se zdá, že překladatel použil takovýto protějšek pod vlivem subjektivní interpretace. Spojení *ostatnia miłość* se v tomtéž díle objevuje ještě třikrát, pokaždé je do češtiny ale přeloženo jako *poslední láska*.

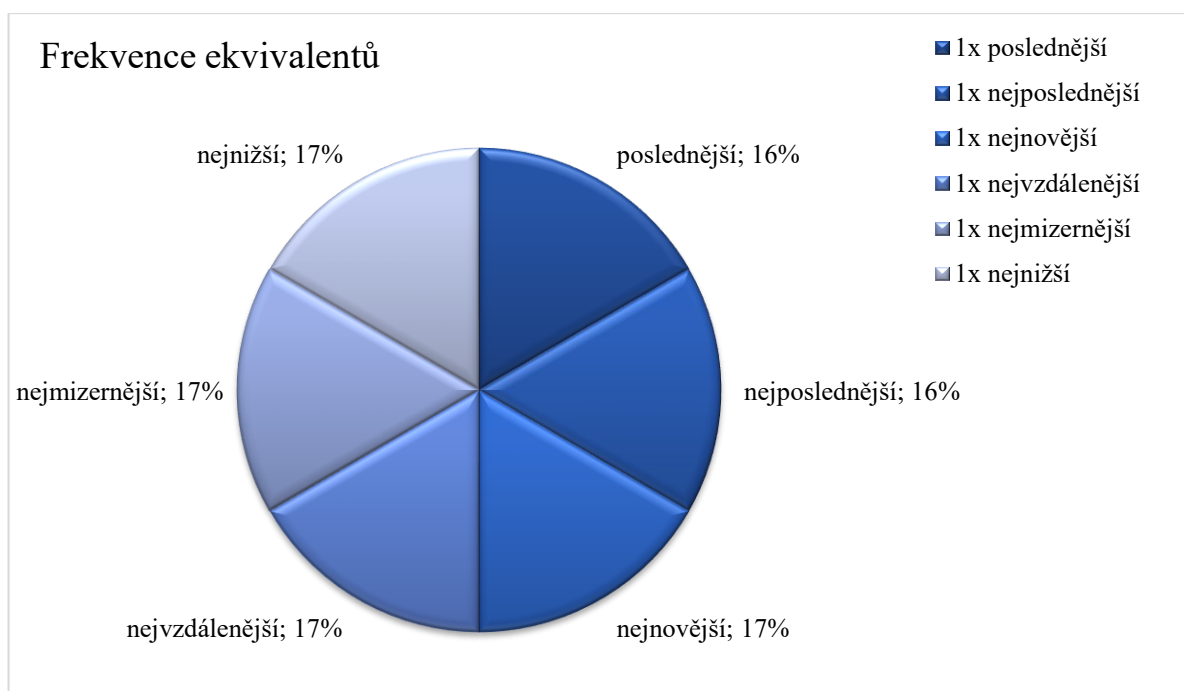
Jako *zbyvající* je *ostatni* přeloženo v následující větě: *Potem Ukleja musiał wysiąść i ostatnie metry szedł na piechotę*, česky *Potom musel Ukleja vystoupit a zbyvající metry urazit pěšky*, což významově odpovídá polské výpovědi.

Protějšek *kraťouchy* volil autor překladu románu S. Twardocha: *Nie mogły się na ten ostatni etap podróży zdobyć, ale się w końcu zdobyły i spoczęły na plecach* : *Nemohly najít odvahu k překonání té kraťouchké vzdálenosti, nakonec se jim to ale podařilo a spočinuly na zádech*.

Ekvivalent *dnešní* je použit v podobném významu jako *včerejší*, opět se pojí se substantivem *noc*: *choćaż ostatniej nocy nie zaznał snu ani odpoczynku* je přeloženo jako *ačkoli během dnešní noci nespal ani neodpočíval*.

Další neobvyklou volbou je lexém *polední*: *Nie poruszył się, może Marta sądziła, że bezruchem można pokonać ostatnie upały* : *Nehýbal se, možná si Marta myslela, že když se nebude hýbat, bude lépe snášet polední vedro*. Z kontextu není jasné, zda se skutečně jedná o polední vedro, nebo překladatel pozměnil význam. Také je možné, že v české verzi vypadlo *s* z původního lexému *poslední*.

4.5.2 Jiný stupeň adjektiva

Graf 7. Počty ekvivalentů (adjektiva v jiném stupni) a jejich procentuální zastoupení.

Podobně jako u předchozích adjektiv se i lexém *ostatni* objevuje v jiném stupni již v polském originálu, ačkoli pouze jednou. Jedná se o komparativ: *w jeszcze bardziej ostatniej chwili*, česky *v ještě poslednější chvíli*.

V dalších případech je jiný stupeň, superlativ, již výsledkem procesu překladu. Je tomu tak celkem pětkrát a jedná se o lexémy *nejposlednější*, *nejmizernější*, *nejnižší*, *nejnovější* a *nejvzdálenější*.

Nejposlednější je použito, podobně jako lexém *poslední* v některých případech, ve významu *nejhorší*: *Musialem biegać, pólnagi, po calej stacji, przypominam sobie, że wpadłem nawet do chłodni, a potem do ostatniego magazynu*, česky *Asi jsem polonahý běhal po celé stanici, vzpomínám si, že jsem vrazil dokonce i do mrazírny, pak do nejposlednějšího skladiště*.

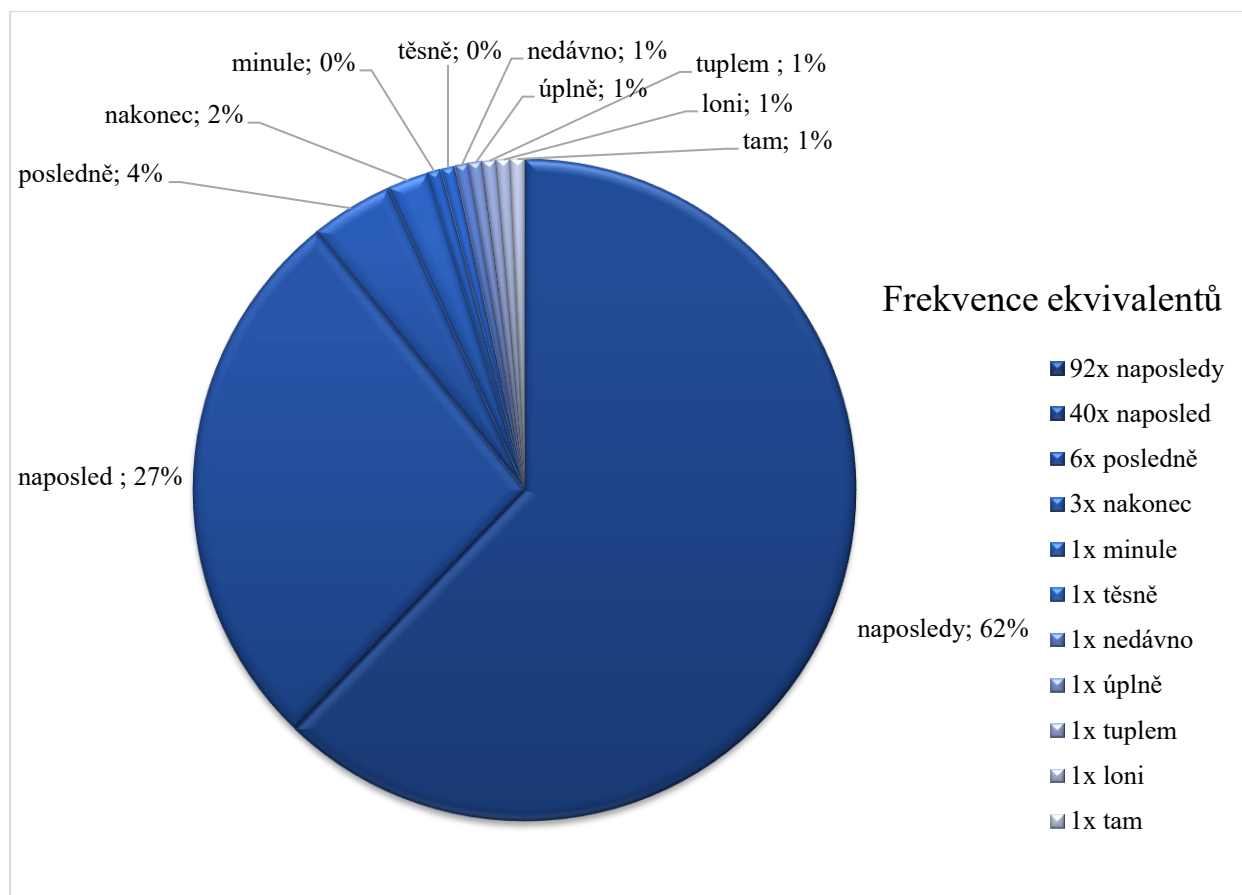
Ostatni ve smyslu *nejhorší* se objevuje i v dalším úryvku textu, tentokrát je přeloženo jako *nejmizernější*: *Bylbym ostatnim łobuzem* je česky *Byl bych ten nejnízernější rošťák*.

Ve významu *nejhorší* je použit i další tvar superlativu, tedy *nejnižší*: *sami się zdegradowali do kategorii ostatniej*, česky *degradovali sami sebe na nejnízší kategorii*.

Nejnovější se vyskytuje ve spojení s *bestsellerem*: *ostatni bestseller* je přeloženo jako *nejnovější bestseller*. U výše popsaných příkladů je dobře vidět, že i ekvivalent, který se v překladu objevuje zřídka, zastupuje polský lexém velmi dobře – zde by naopak bylo ke škodě striktně se držet slovníkové definice zkoumaného adjektiva.

Superlativ *nejvzdálenější* je použit v próze J. Pilcha v souvislosti se slovem *pokoje*; tento případ byl popsán již výše.

4.5.3 Adverbia

Graf 8. Počty ekvivalentů (adverbia) a jejich procentuální zastoupení.

Stejně jako u předchozích adjektiv i při překladu lexému *ostatni* dochází ke změně slovního druhu: 148krát je přeloženo jako adverbium, z toho 92krát jako *naposledy*, 40krát *naposled*, šestkrát jako *posledně* a třikrát *nakonec*. Po jednom se vyskytují adverbia *minule*, *těsně*, *nedávno*, *úplně*, *tuplem*, *loni* a *tam*.

Jako *naposledy* či *naposled* je ve většině případů překládáno spojení *ostatni raz*, v patnácti případech se ale jedná o jiná slovní spojení. Pětkrát se v českých překladech objevuje kolokace *wydechnout / nadechnout se naposled: jakby wyzionęły ostatnie tchnienie : jako kdyby vydechly naposled; że da mu jeszcze ten ostatni oddech : že ho nechá ještě naposledy wydechnout; i wydając ostatnie tchnienie : a když vydýchla naposled; gdzie czterdzieści dni wcześniej wydał ostatnie tchnienie : kde o čtyřicet dní dříve naposledy wydechl a Gitla bierze ostatni haust powietrza : Gitla se naposledy nadechne vzduchu*. Dalšími příklady, kdy se polské konstrukce mění na spojení s adverbium, jsou následující: *aby złożyli ostatni podpis : aby se naposledy podepsali* nebo *Ostatnią kolację jedliśmy wspólnie : Naposled jsme večeřeli všichni společně*.

Posledně je vždy protějškem spojení *ostatni raz* nebo *ostatnim razem*: *Ostatni raz widzieliśmy się przed dwoma laty w Waszyngtonie*, česky *Posledně jsme se spolu viděli ve Washingtonu před dvěma lety*. *Ostatnim razem* se objevuje v tomto případě: *Ale ostatnim razem było mniej*, přeloženo jako *Ale posledně ho bylo už méně*.

Nakonec je použito třikrát, jednou v následujícím překladu: *Ostatni podpisałem ja : Nakonec jsem to podepsal já*. Dále je použito ve fragmentu souvětí *a ja, ciągle się ślaniając, ostatni*, česky *a nakonec já, stále vrávoravě*. *Naposledy* se vyskytuje ve větě: *Zostawił sobie ten list do napisania wczoraj jako ostatni : Psaní toho dopisu si včera nechal až nakonec*.

Ekvivalent *minule* byl v korpusu nalezen pouze jednou: *angina oczywiście tysięczna zdechlacka, niedoleczona z ostatniego razu*, česky *miliontá chcípácká angína, minule jsi ji nedoléčil*. Zde by se zdál překlad pomocí adjektiva velmi nepřirozený, navíc se jedná opět o polské spojení *ostatni raz* – bylo by tedy možné použít i *posledně* nebo *naposledy/naposled*.

Těsně je taktéž použito pouze jednou: *Wpadliśmy do księgarni w ostatniej chwili przed zamknięciem : Vstoupili jsme do knihkupectví těsně před zavřením*. Překladatel zde před delší formou *v poslední chvíli / na poslední chvíli* dává přednost stručnějšímu vyjádření pomocí lexému *těsně* a nedrží se tedy striktně poského originálu; dává přednost výpovědi přirozenější pro daný situační kontext.

Podobně je tomu v případě adverbia *nedávno*: *o czym dowiedzieliśmy się dopiero w ostatnich dniach* je přeloženo jako *co jsem²⁷ se sami dověděli teprve nedávno*.

V dalším textu příslovce *úplně* nahrazuje spojení *do ostatniej kropki*: *jak wyciśniętą do ostatniej kropki cytrynę*, česky *jako úplně vymačkaný citron*. *Do ostatniej kropki* je sice možné nahradit lexémem *úplně*, ale překladatel „zbytečně“ vynechává frazém, který funguje i v češtině. Slovní spojení *do ostatniej kropki* se ostatně v české části korpusu objevuje celkem sedmkrát – pětkrát je překladem jednotky *do ostatniej kropki*, dvakrát *do ostatniej krzty*. Jednou je spojení *do ostatniej kropki* přeloženo pomocí deminutiva jako *do ostatniej kapičky*.

Stejně tak adverbium *tuplem* zastupuje spojení *do ostatniej nitki*: *zasłaniając rękami swą pustą do ostatniej nitki głowę*, česky *a rukama si přikreje svou tuplem prázdnou hlavu*.

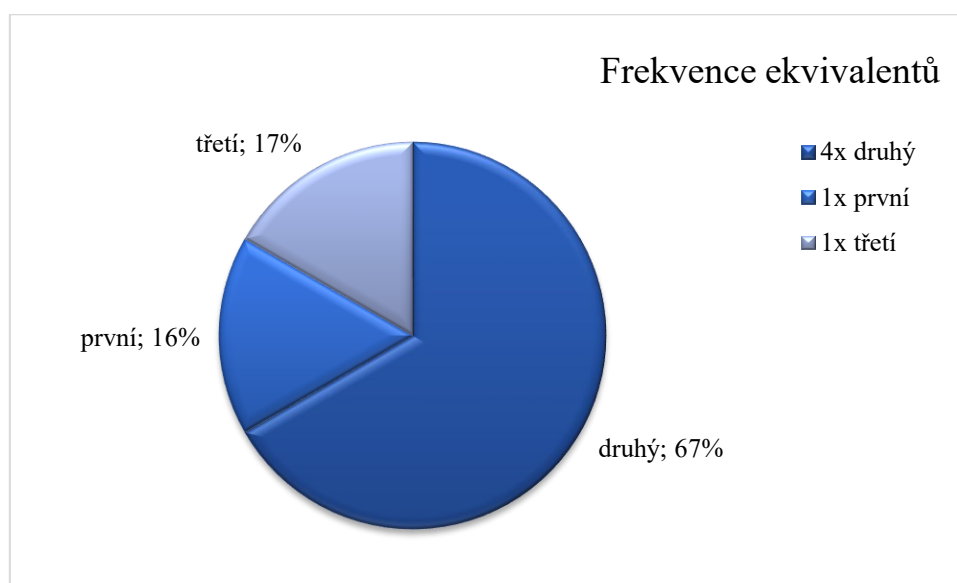
²⁷ Překlad obsahuje chybný tvar slovesa.

Kromě toho se spojení *do ostatniej nitki* v polské části InterCorpu objevuje ještě pětkrát, do češtiny je vždy převedeno jako *do poslední nitky*.

Jednou je protějškem adjektiva *ostatni* lexém *loni*: *Ostatniego lata jechałem autobusem do Sarandy*, v češtině *Loni v létě jsem jel autobusem do Sarandy*. Rodilý mluvčí češtiny by použil spíše lexém *loni* než vazbu s adjektivem – vlastně je tedy překvapivé, že se lexém *loni* neobjevuje jako ekvivalent vícekrát.

Poslední zmiňované adverbium *tam* již bylo popsáno v souvislosti s překladem díla J. Pilcha, v němž se objevuje jako ekvivalent spojení *ostatnia izba*.

4.5.4 Numeralia

Graf 9. Počty ekvivalentů (numeralia) a jejich procentuální zastoupení.

Šestkrát se adjektivum mění při překladu na číslovku: čtyřkrát je *ostatni* přeloženo jako *druhý*, jednou jako *první* a *třetí*. Ve všech případech se tedy jedná o číslovky řadové.

Druhý je použito v následujících případech, kdy je jasné, že se jedná o *poslední* zmiňované, tedy *druhé*: *W tym ostatnim przypadku słowo "sztuka" pisze się z malej litery*, česky *V tomto druhém případě se slovo "umění" píše s malým u*. Stejně tak je tomu i v dalších dvou textech: *Uniknąłem wcześniej kuli i słowa "tchórz", bardziej bojąc się tego ostatniego*, přeloženo jako *Dřív jsem utíkal před kulkami a před slovem „zbabělec“, přičemž víc jsem se bál toho druhého*; *Elegantki nawet gdy są stare, nie stają się od tego Starymi Ciotkami, bo te ostatnie są stare od urodzenia* : *Z Elegánek se ani ve stáří Starý Buzny nestanou, ty druhý jsou totiž starý už od narození*.

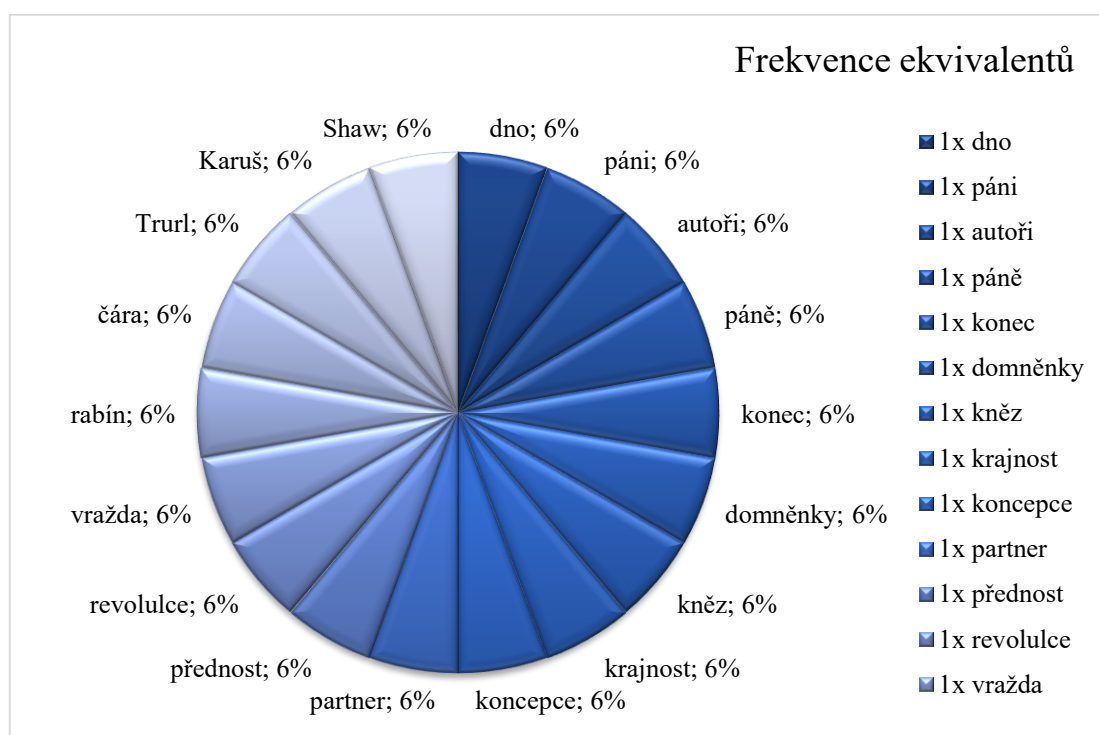
Ke změně významu ale pravděpodobně dochází i v posledním případě: *Nie było gazet, w której na pierwszej stronie nie ukazywały by się jego wypowiedzi na temat polityki Stanów Zjednoczonych na miarę globalną jak i plotki o jego miłośkach na stronie ostatniej*, česky *Neexistovaly noviny, ve kterých by se neobjevovaly na první straně jeho výroky na téma politiky Spojených států v globálním měřítku, jakož i drby o jeho milostných záležitostech na straně druhé*. Polský text zdůrazňuje, že noviny byly plně jistých informací od začátku do konce,

zatímco překlad se zaměřuje spíše na srovnání – na jednu stranu se v textu objevovaly výroky na téma politiky, na druhou strany drby o milostných záležitostech.

Ve stejném smyslu jako *druhý*, tedy „poslední z několika“ je použita i číslovka třetí: *Ostatniego dnia zostawił napiwek barmance i wyszedł w noc : Třetího dne dal barmance spropitné a vyšel ven do noci.*

První, které je vlastně antonymem adjektiva *ostatni*, se objevuje jednou: *Alicja pokonala cale jedenaście stopni, przedarła się przez barykadę na ostatnich trzech metrach*, česky *Alice už zvládla všech jedenáct schodů, překonala barikádu navršenou v prvním třímetrovém úseku.* Jako protiklad působí použití lexému *první* i při překladu – pokud neznáme originální verzi, *první* nás nijak neruší, na druhou stranu ale významově neodpovídá původnímu textu.

4.5.6 Substantiva

Graf 10. Počty ekvivalentů (substantiva) a jejich procentuální zastoupení

Na substantiva se zkoumané přídavné jméno mění v osmnácti případech, z toho patnáctkrát jej nahrazují apelativa a třikrát propria. Jedná se o jména *dno*, *páni*, *autoři*, *kněz*, *rabín*, *přednost*, *revoluce*, *vražda*, *Páně*, *konec*, *domněnky*, *koncepce*, *partner*, *čára* a *krajnost*. Vlastními jmény jsou *Trurl*, *Karuš* a *Shaw*.

První substantivum *dno*, tedy *až do dna*, je použito místo doslovnějšího překladu *do poslední kapky*: *zawieralo się żądanie aby²⁸ syn wychylił puchar matczyngo zgonu aż do ostatniej kropli* je přeloženo jako *obsahovalo to požadavek, aby syn vypil kalich matčiny*

²⁸ V originálním textu chybí čárka před *aby*.

smrti až do dna. Polské spojení *do ostatniej kropli* bylo komentováno již výše; v polské části korpusu se objevuje celkem desetkrát, z toho pětkrát ho nahrazuje spojení *do poslední kapky*, jednou je přeloženo jako *do poslední kapičky* a jednou jako adverbium *úplně*. V jednom případě ho v češtině zasupuje spojení *na troud*: *Toczył po ziemi kłębki siana wyschniętego do ostatniej kropli wilgoci*, česky *Hnal po zemi kotouče sena vyschlého na troud*. Naposledy se při překladu frazém poněkud mění: *Przysięgałem więc walczyć (...) do ostatniej kropli krwi*, česky *Přisahal jsem, že budu bojovat (...) dokud ve mně bude kapka krve*.

Substantiva při překladu nahrazují polské adjektivum podobně jako číslovky a zájmena – *ostatni*, eventuálně *zajmeno* + *ostatni* je v češtině substituováno jednotkou, jíž vlastně v polském textu kvůli opakování slov zastupuje. V následujícím případě je tedy spojení *ci ostatni* přeloženo pomocí lexému *páni*: *Istniały właściwie tylko dwie kasty: chłopów i panów, przy czym ci ostatni stanowili grupę wewnątrz różnicowaną*, česky *Existovaly vlastně jen dvě kasty: rolníků a pánů, přičemž páni představovali skupinu uvnitř diferencovanou*.

Stejně je tomu i v případě jména *autoři*: *Na ogół funkcje pracowników i autorów były rozdzielone; tych ostatnich zapraszano z zewnątrz : Funkcje zaměstnanců a autorů były většinou rozdělony, autoři byli zvaní jako externisté*.

Totéž se opakuje u lexému *kněz*: *pana Adama w oba policzki, a księdza w rękę, co tego ostatniego tak rozczuliło, że objął go za szyję*, česky *pana Adama políbil na obě tváře a faráři ruku, což kněze dojalo, že ho objal kolem krku*. Stejně je tomu i v případě apelativa *rabín*: *ma często wrazenie, że ten ostatni jest jego ojcem*, přeloženo jako *má často pocit, že je rabín jeho otcem*.

Taktéž podstatné jméno *przednost* nahrazuje při překladu spojení *te ostatnie*: *Do tych ostatnich zaliczyć trzeba wewnętrzny walkę : K przednostem je nutno počítat vnitřní boj*.

V podstatě identický je i případ apelativa *revoluce*: *potworność tej ostatniej, česky nestvůrnost revoluce*. Stejně tak *vražda* zastupuje spojení *ta ostatnia*: *A za tę ostatnią zbrodnię także ponosi moralną odpowiedzialność : A za vraždu nese rovněž morální odpovědnost*.

Další substantivum je použito v názvu obrazu *Poslední večeře: w Ostatnią Wieczerzę Leonarda da Vinci*, česky *ve Večeři Páně Leonarda da Vinciho*.

V následujícím případě je kolokace *do ostatnich dni* přeložena jako *do konce*: *Mieszkałem u niej – jak Pan pamięta – do ostatnich dni stycznia, v češtině bydlel jsem u ní – jak si určitě vzpomínáte – až do konce ledna*.

Dále je v překladu použit lexém *domněnky*. Zatímco v polském originálu se autor vyhnul opakování slov, v češtině překladatel místo použití *ty poslední*, odkazujícího k *domněnkám*, v další větě podstatné jméno zopakoval: *nie rozrastały się w trwałe masyw zdolny korygować nasze przypuszczenia, te ostatnie poczynały z wolna brać górę : nerozrůstaly do trvalého masívu, schopného zkorigovat naše domněnky, začaly domněnky pozvolna převažovat*.

Podobně překladatel postupoval i se jménem *konceptce*: *Konceptcja Fregego sięga do tradycji denotacji i konotacji pojęć wedle koncepcji J. St. Milla, chociaż nie jest z tą ostatnią identyczna, česky Fregeho konceptce navazuje na tradici denotace a konotace pojmů podle konceptce J. St. Milla, i když s touto koncepcí není totožná*.

Stejně tak je tomu v případě použití ekvivalentu *partner*: *jeśli ten ktoś rzeczywiście przekazał odpowiednie myśli swemu rozmówcy (co widać z odpowiedzi lub zachowania się tego rozmówcy), to powiadamy, że ten ostatni zrozumiał znaczenie znaku, v češtině sdělil-li náš*

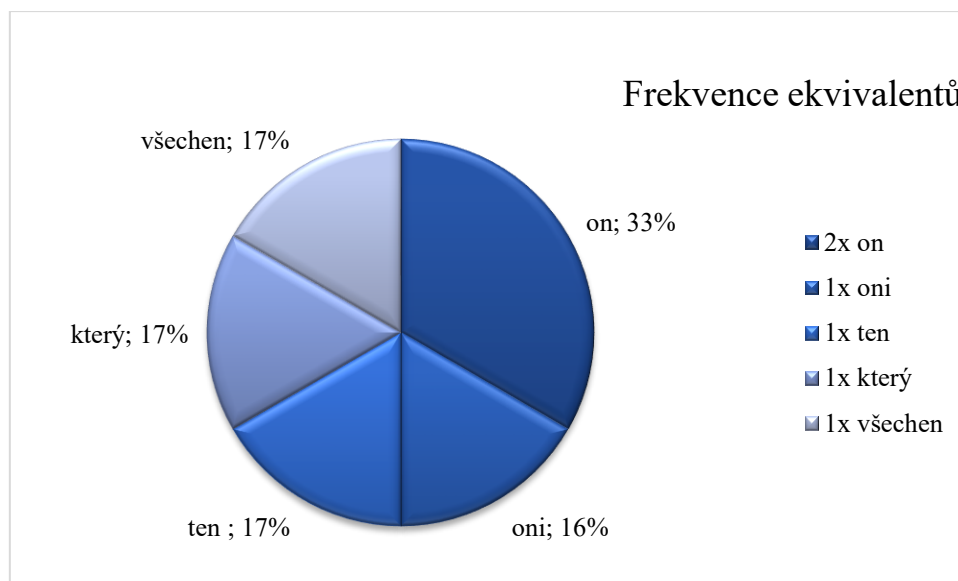
člověk skutečně příslušné myšlenky svému partnerovi (což poznáme z odpovědi nebo zjednání²⁹ tohoto partnera), pak říkáme, že tento partner porozuměl významu znaku. Zde se autor vyhýbá přílišnému opakování lexému *rozmówca*, v posledním případě ho nahrazuje spojením *ten ostatni*. V češtině je ale *partner* použit třikrát.

Opakování slov se vyskytuje v českém překladu i v následujícím případě: *że Schulz jest znacznie skuteczniejszym malarzem poprzez słowo niż poprzez kreskę. Ta ostatnia jest bowiem siłą rzeczy akademicka*, česky *že je Schulz mnohem efektivnějším malířem slov než čar, neboť čára je ve své podstatě akademická*.

V dalším textu je idiom *do ostatnich granic* nahrazen českým *do krajnosti*: *bo wyciskal do ostatnich granic pracujących*, přeloženo jako *ždímal totiž své zaměstnance do krajnosti*.

Propria *Trurl*, *Karuš* a *Shaw* vždy v překladu nahrazují spojení přídavného jména se zájmenem – *ten ostatni*: *Ten ostatni tak osłupiał od niepojętego wydarzenia* : *Trurl zůstal jako zkoprnělý*; *Kazan i Karuś - ulubiony pies leśniczego ten ostatni* : *Kazan a Karuś. Karuše měl polesný nejradši*; *Ten ostatni przyłapał "mit" na gorącym uczynku kłamstwa* : *Shaw přistihl "mýtus" při lži*.

4.5.7 Pronomina

Graf 11. Počty ekvivalentů (pronomina) a jejich procentuální zastoupení.

Šestkrát je *ostatni* do češtiny přeložen pomocí zájmena. Dvakrát se objevuje ekvivalent *on*, po jednom pak lexémy *oni*, *ten*, *který* a *všechn*.

Osobní zájmeno nahrazuje adjektivum v následujícím případě: *Najwięcej czasu spędzałem z tym ostatnim*, česky *Nejvíce času jsem trávil s ním*. Stejně tak je použito zde:

²⁹ V textu je prepozice psána dohromady se substantivem.

najpewniej aby ten ostatni wyjawil, gdzie przechowywal pieniadze : patrně aby z něj dostal, kde ukrývá peníze.

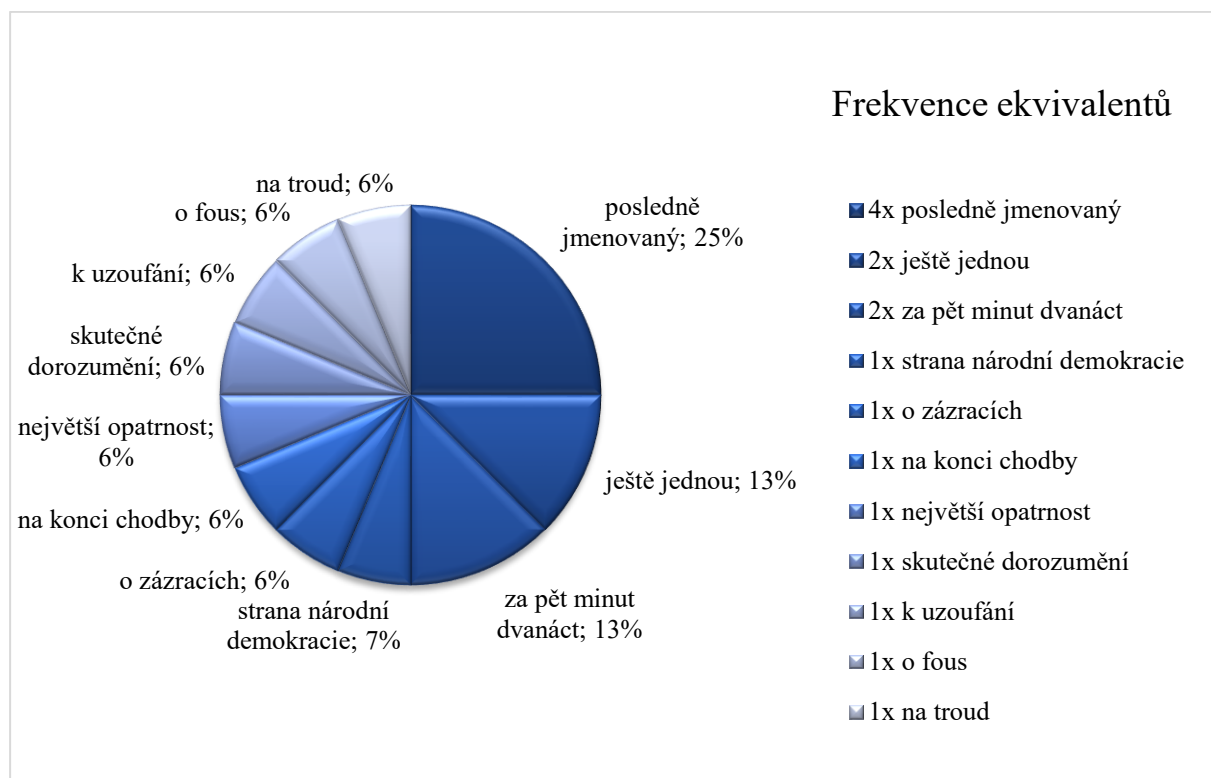
Osobní zájmeno v plurálu nacházíme v jednom textu: *zawiadomi władze kościelne – a dawał do zrozumienia, że nie ograniczy się do tych ostatnich, česky uvědomí církevní úřady - a naznačoval, že se to neomezí jenom na ně*. V těchto případech nahrazuje v originálních textech spojení *ten ostatni* substantivum.

Jednou je použito i ukazovací zájmeno: *przyszło lato ostatniego roku*, přeloženo jako *přišlo léto toho roku*. Zdá se, že zatímco originál zdůrazňuje loňský rok, překladatel se obrací jakoby dále do minulosti.

Vztažné zájmeno se objevuje jednou v *Kyberiadě*: *Popatrzył Trurl na Klapaucjusza, Klapaucjusz na Trurla, i mówi ten ostatni tak, česky Trurl pohlédł na Klapaciuse, Klapacius na Trurla, který nato řekl*. To je zajisté jeden z případu, kdy je změna slovního druhu vhodná pro přirozenou výpověď.

Naposledy je zkoumaný lexém substituován zájmenem *wšechen*. *Teraz, w wojskowym uniformie zapiętym na ostatni guzik* je přeloženo jako *Ted' ve vojenské uniformě zapnuté na všechny knoflíky*. Zde by se v češtině nabízela snad ještě varianta *zapnuté do posledního knoflíku*.

4.5.8 Víceslovné jednotky

Graf 12. Počty ekvivalentů (víceslovné jednotky) a jejich procentuální zastoupení.

Šestnáctkrát je adjektivum při překladu zastoupeno víceslovnými lexikálními jednotkami. Čtyřikrát je použito spojení *posledně jmenovaný*, dvakrát *ještě jednou* a *za pět*

minut dvanáct. Po jednom se objevují jednotky strana národní demokracie, o zázracích, na konci chodby, největší opatrnost, skutečné dorozumění, k uzoufání, o fous a na troud.

Ekvivalent *posledně jmenovaný* vždy zastupuje spojení *ten ostatni*. Jedná se vlastně o stejný případ, který byl již popsán u substantiv a jiných slovních druhů: *Aby się państwo nie rozleciało od nadmiaru tych ostatnich*, česky *Aby přemíra těch posledně jmenovaných nevyvolala rozvrat v království*. Dále se objevuje např. v následujícím úryvku: *Zwłaszcza o tych ostatnich : Zvláště o těch posledně jmenovaných*.

Spojení *ještě jednou* v obou případech zastupuje kolokaci *ostatni raz*: *Obejrzała się ostatni raz przed wyjściem w lustrze w przedpokoju*, česky *Ještě jednou se podívala do zrcadla v předsíni*. Podruhé se objevuje v tomto případě: *Ostatni raz z rozpędu, zakolował już sam : ze setrvačnosti se ještě jednou otočil*.

Za pięć minut dvanáct se dvakrát vyskytuje v překladu prózy J. Pilcha, pokaždé je ekvivalentem slovního spojení *w ostatniej sekundzie*: *choć było to zwycięstwo dosłownie w ostatniej sekundzie*, v češtině *přestože to bylo vítězství doslova za pět minut dvanáct*. Podruhé je použito v tomtéž překladu: *W ostatniej sekundzie ostatni trzewik zaslonił ostatni fragment : Za pět minut dvanáct poslední polobotka zakryla poslední kousek*. Znamená to ale, že je v češtině přidán frazém – i v polštině existuje spojení *za pięć dwunasta*, které ovšem autor původního textu nepoužil.

Strana národní demokracie zastupuje spojení *to ostatnie* stejně, jako tomu bylo v případě substantiv: *To ostatnie w przeszłości było skłonne do ugody z caratem : Strana národní demokracie měla v minulosti sklon dohodnout se s carem*. O totéž se jedná v případě jednotky *o zázracích*: *Te ostatnie opowieści brzmią zabawnie : Ty zprávy o zázracích zní zábavně*.

Na konci chodby je protějškem adjektiva *ostatni* v případě umístění pokoje: *To ona może spać w ostatnim pokoju*, česky *Tak ona si může vzít pokoj na konci chodby*.

Největší opatrnost zastupuje spojení *to ostatnie* – nejedná se však o případ, kdy by byla *opatrnost* již v polském textu zmíněna a spojení adjektiva se zájmenem autor použil, aby se vyhnul opakování slov. Spíše tu dochází k významové změně oproti originálu: *Dopytując się, dlaczego Ewa w piżamie Alicji spała na kanapie i dlaczego Alicja nie spała we własnym łóżku. Sam wprawdzie zalecał to ostatnie*. Tento úryvek textu je přeložen následovně: *Vyptával se, proč Eva v Alicině pyžamu spala na pohovce a proč Alice nespala ve své posteli. Sám jí sice doporučoval co největší opatrnost*.

Skutečné dorozumění, nahrazující opět spojení polského adjektiva se zájmenem, se objevuje v dalším příkladu: *może dotyczyć tylko “pozornego”, a nie – prawdziwego porozumienia, a jeśli idzie o to ostatnie – jest obarczone błędem logicznym*, česky *se mohou týkat jen “zdánlivého”, nikoli “skutečného” dorozumění, a jestliže jde o skutečné dorozumění, jsou tyto úvahy zatíženy logickou chybou*.

Spojení *k uzoufání* se objevuje v překladu *Kyberíady*: *że do ostatniej nudy nudne było, właśnie przez swoją pustkę : že byla k uzoufání nudná už z toho důvodu, že byla pouhou prázdnou pustinou*. I zde se jedná o volnější překlad, jak již bylo patrné v případě jiných zkoumaných adjektiv, která se v próze S. Lema objevila.

Se zajímavým překladem se lze setkat v případě frazému *o fous*: *Upór w kwestii wylapywania dwunastki doprowadził nas niemal do ruiny oraz do tego, że najbliższego wagonu ostatniego pociągu do Allerød dopadliśmy w ostatniej chwili*, česky *S Pavlem jsme se pak snažili tak urputně vychytat dvanáctku, že jsme v kasinu málem zkolabovali. Navíc jsme kvůli tomu div nezmeškali poslední vlak do Allerødu. Naskočit do posledního wagonu jsme stihli vážně o fous*. Překladatel část textu přidal, kromě toho přidal i zmiňovaný frazém.

Poslední víceslovná jednotka *na troud* již byla komentována v podkapitole o substantivech zastupujících zkoumané adjektivum; v češtině odpovídá spojení *wyschniętego do ostatniej kropli wilgoci : vyschlého na troud*.

4.5.9 Nulový ekvivalent

Adjektivum je při překladu vynecháno v 68 případech. Překladatel ho vypouští například v následujícím textu: *Ale przecież to klempa ostatniego rzędu i stara*, česky *Ale taková příšerná stará baba...* Vynecháno je i v tomto případě: *Twierdziła na przykład, że po raz ostatni bawiła się z Weiserem w połowie sierpnia* : *Tvrдила například, že s Weiserem mluvila v polovině srpna*.

4.5.10 Idiomy

V polské části korpusu se v souvislosti s adjektivem *ostatni* vyskytlo i několik ustálených slovních spojení. Čtyřikrát byla v textech použita jednotka *ostatnia deska ratunku*, která byla do češtiny dvakrát přeložena jako *poslední stéblo záchrany*, jednou jako *záchranná stanice* a jednou *poslední záchrana*.

Třikrát se v textech objevuje frazém *na ostatnich nogach* – frazém, který uvádí i slovník; definuje ho jako *(být) na umření, mlít z posledního* (Oliva, 1999, s. 735). Jako *mlít z posledního* je ale spojení přeloženo pouze jednou: *Lato było na ostatnich nogach*, česky *Léto mlelo z posledního*. Podruhé je zvolen český protějšek *z posledních sil*: *Włodzio i Marianne na ostatnich nogach udali się na spoczynek* : *Vlád'a s Márinkou z posledních sil odvrávorali do pokojíku, kde měli přenocovat*. Jednou je při překladu frazém *na ostatnich nogach* vynechán: *toby jej trochę pomógł, i nie była by tak zmęczona, i nie kładła się na ostatnich nogach, i nie spała jak zabita*, česky *tak by jí trochu pomohl, ona by nešla spát tolik unavená a nespala by jako zabitá*.

Slovník zmiňuje i *ostatnie namaszczenie*, tedy *poslední pomazání*. *Ostatnie namaszczenie* se v korpusu vyskytlo pětkrát, pokaždé bylo přeloženo jako *poslední pomazání*.

4.5.11 Rozvíjená substantiva

Adjektivum *ostatni* se objevuje vedle nějrůznějších substantiv, velmi často ale rozvíjí jména popisující nějaký časový úsek – nejčastěji se jedná o substantivum *chvíle*, to je v české části korpusu použito 82krát. 60krát lze nalézt lexém *rok/léta*, 39krát *den*, 17krát *okamžik*, 16krát *doba*, 15krát *noc*, dále jsou použity lexémy *staletí*, *desetiletí*, *minuta*, *vteřina* a *večer*.

Ostatni ale kolokuje i s jinými substantivy – 56krát rozvíjí podstatné jméno *slovo*, 32krát substantivum *pokoj*, 29krát lexém *věta*, dále rozvíjí např. *pohled*, *možnost*, *setkání*, *vůle*, *číslo*, *válka* a *člověk*.

Přestože je adjektivum *ostatni* významově jasně vymezeno a jasně převládá ekvivalent *poslední*, v češtině je zastoupeno různými protějšky – jak různými slovními druhy, tak delšími

jednotkami. Jako nejfrekventovanější ze zkoumaných adjektiv obsahuje nejširší spektrum překladových ekvivalentů, z nichž je ale značné množství použito pouze příležitostně a jeho volba záleží na konkrétním kontextu.

4.6 Shrnutí

Ačkoli všechna adjektiva byla tzv. *falešnými přáteli*, i na korpusu omezeném na jádro byl jasně patrný rozdíl ve frekvenci jejich užití. Zatímco *lichy* a *bezcenny* se, i po vyhledání v celé polské části InterCorpu, v textech příliš často nevyskytují, značně používanější jsou adjektiva *pozostały* a *konieczny*. Jednoznačně nejčastější ze zkoumaných adjektiv je *ostatni*, které se objevuje nejčastěji? i ve spojení *ostatni raz*, tedy *naposledy/naposled*.

Podle získaných výsledků lze říci, že s vyšší frekvencí adjektiva roste počet překladových ekvivalentů. S vyšší četností zkoumaného lexému se spektrum ekvivalentů sice zvětšuje, ale ty nejčastější, nehledě na množství dat, zůstávají v popředí. To platí zejména pro lexém *lichy*, který, jak se zdá, je významově poměrně vágní a nemá v češtině jednoznačný protějšek; proto je i přes svůj sporadický výskyt realizován procentuálně velkým počtem ekvivalentů. Jiné málo frekventované adjektivum *bezcenny* již nebylo ze sémantického hlediska problematické, tudíž i použití ekvivalentů bylo jednotnější, ačkoli se v korpusu objevilo v ještě nižším počtu než *lichy*.

Další zkoumané adjektivum *pozostały* bylo jako jediné překládáno pomocí vedlejší věty – jako jediné je odvozeno od slovesa. Polskou vazbu s adjektivem je proto často vhodné přeložit použitím slovesa.

V případě lexému *konieczny* stojí za pozornost fakt, že slovník neuvádí jeho druhý nejčastější protějšek, adjektivum *nezbytný*. Nejen z tohoto příkladu je patrné, že by polsko-český slovník vyžadoval doplnění o nové ekvivalenty.

Pokud byl při překladu vybrán ekvivalent málo obvyklý, ve většině případů byl zvolen z pohledu rodilého mluvčího vhodně, ku prospěchu překladu a nepůsobil rušivě. Často byl takový lexém použit kvůli konkrétnímu kontextu. Vyskytlo se ale i několik případů, kdy se pravděpodobně překladatel zmýlil – někdy se nechal zmást podobou českého lexému, jindy se snažil být až příliš kreativní či překládat spíše podle vlastní interpretace.

Zrádné slovo zmátlo překladatele u třech nejpoužívanějších zkoumaných adjektiv (vypsat je). Lexém *konieczny* byl ve dvou případech přeložen jako *konečný*. Ve výsledném textu tak mluvčího češtiny spíše mate a vlastně opouští původní význam; nelze ani říci, že by se jednalo o nějaké ozvláštňení textu.

Formálně podobný protějšek, *ostatni*, se pětkrát objevil i při překladu lexému *ostatni*. I v tomto případě se zdá, že se jedná spíše o chybu než o ekvivalent použitý pouze v daném kontextu.

Jednou bylo zrádné slovo použito i při překladu lexému *pozostały*, tentokrát ale jako protějšek frazému *pozostali przy życiu*, který byl jinak ve zkoumaných textech překládán různými způsoby; ani jednou se však neobjevil protějšek *přeživší*.

Poměrně často dochází při překladu ke změně slovního druhu, a to zejména na adverbia; v českých textech jsou polská adjektiva zastoupena ale i podstatnými jmény, zájmeny nebo číslovkami. Pro dosažení přirozeného překladu tudíž není nutné nahrazovat jeden slovní druh stejným slovním druhem; naopak je v této oblasti třeba počítat s jistými změnami – a to nejen slovnědruhovými, ale i např. nahrazením jednoho lexému celou větou.

Nežrídka jsou také zkoumaná adjektiva při překladu vynechávána – někdy jsou „pouze“ vypuštěna, jindy mizí jako výsledek procesu překladu a změny polské konstrukce. Avšak někdy docházelo v důsledku takovýchto zásahů, čili ubrání nebo přidání slov (v některých případech dokonce vět), k větší či menší významové změně oproti originálu.

Zatímco u adjektiv *lichy* a *bezcenny* v podstatě nebylo možné jasně vymežit skupinu substantiv, která nejčastěji rozvíjí (ani po vyhledání v celém polském InterCorpu), u lexému *pozostały* to již možné je – pojí se především s označením osob, zvláště mužských. Další zkoumané adjektivum *konieczny* ve všech případech rozvíjelo abstraktní substantiva. Poslední sledovaný lexém *ostatni* má velmi široké možnosti použití, i přesto lze říci, že často rozvíjí, mimo jiné, substantiva popisující nějaký časový úsek.

Na zkoumaném materiálu je dobře vidět to, co bylo popsáno v teoretické části, tedy že jako ekvivalent nemusí být chápán pouze jednotlivý lexém; jednoslovné lexikální jednotce může v jiném jazyce odpovídat víceslovný celek (např. v případě spojení *ostatni raz*) a naopak. Jednomu lexému mohou v jiném jazyce odpovídat jak slovní spojení, tak celé věty, jak je tomu v případě přídavného jména *pozostały*.

Taktéž se potvrzuje, jak důležitý je kontext pro výběr konkrétního ekvivalentu – ne vždy je však takové protějšky vhodné zařazovat do slovníku, jelikož mohou být použity zcela výjimečně právě kvůli konkrétnímu textovému okolí.

5. Závěr

Práce byla věnována srovnání slovníkových ekvivalentů polských adjektiv, která jsou zároveň zrádnými slovy, s překladovými protějšky zachycenými v korpusu InterCorp.

V teoretické části práce jsou popsány důležité pojmy související s částí analytickou. Nejprve je definován pojem ekvivalence spolu s různými možnostmi, jak ji chápat. Byla popsána i jednotka ekvivalence, kterou je možné pojmout různě – může jí být samostatný lexém, ale i slovní spojení či věta. Zároveň se i v analytické části potvrdilo, že jednoslovným jednotkám mohou odpovídat víceslovné celky a naopak. Dále jsou v teoretické části zmíněny některé zásady překladu a krátce popsána tzv. nepřeložitelnost, stejně tak i případy, kdy dochází k vynechání některých elementů textu v průběhu překladu. Neboť, jak se ukázalo i v analytické části, jsou textové ekvivalenty v praxi vypouštěny, ať již v důsledku volného překladu či z důvodu změny větné konstrukce. Někdy byly části textu vynechány coby výsledek překladatelovy kreativity, taktéž byly větší či menší fragmenty textu při překladu přidány – ne vždy ale odůvodněně.

Další podkapitola teoretické části obsahuje přehled literatury, která se zabývá ekvivalencí. V českém prostředí ucelené zpracování literatury na toto téma chybí (ekvivalenci se ale věnoval např. E. Lotko), kapitola o literatuře tedy shrnuje důležité cizojazyčné práce věnující se pojmu ekvivalence. V polském prostředí o ní ve svých publikacích píše např. O. Wojtasiewicz, B. Kielar, W. Chlebda, A. Pisarska a T. Tomaszkiwicz nebo U. Dąbska-Prokop, v současnosti se jí v korpusových analýzách zabývá např. E. Kaczmarska, A. J. Zasina nebo A. Charciarek.

Třetí podkapitola byla věnována zrádným slovům a tomu, v jakých aspektech lze tuto zrádnost nalézat. Jak se i v analytické části ukázalo, zrádná slova mohou mást i překladatele, nikoli pouze studenty. V několika případech byl ve zkoumaných textech právě tento záluďný protějšek použit.

Čtvrtá podkapitola popisuje elektronický textový korpus spolu s tím, jaké výhody může mít oproti klasickému slovníku. Jednou z výhod je i kontext, který je důležitý právě pro výběr konkrétních ekvivalentů.

V druhé, analytické části byly blíže popsány překladové ekvivalenty adjektiv *lichy*, *bezcenny*, *pozostaly*, *konieczny* a *ostatni*. U každého adjektiva je nejprve uvedena slovníková definice a graf zobrazující procentuální rozdělení ekvivalentů. Následně je uvedena absolutní frekvence výskytu zkoumaných lexémů v InterCorpu a počty jednotlivých českých ekvivalentů. Dále jsou blíže okomentovány konkrétní protějšky včetně případů, kdy je zkoumaný lexém při překladu vynechán. Na závěr každé podkapitoly je také popsáno, která substantiva jsou polskými adjektivy nejčastěji rozvíjena.

Za podkapitolami zabývajícími se danými lexémy následuje ještě shrnutí nejdůležitějších poznatků založených na empirické analýze korpusového materiálu.

Ačkoli se tedy podle očekávání v praktické části potvrdilo, že spektrum překladových ekvivalentů je značně širší, než jaké nabízí slovník, ne vždy byly málo frekventované české protějšky použity vhodně. Někdy nebylo z kontextu jasné, zda překladatel originální text správně pochopil – tedy zda byly některé z ojediněle se vyskytujících ekvivalentů zvoleny záměrně, pro ozvláštňení textu, nebo spíše v důsledku překladatelovy mylné interpretace

a neporozumění originálu. V některých případech bylo dokonce patrné, že se překladatel nechal zrádnými slovy zmást a konkrétní protějšek použil kvůli jeho podobě s polským lexémem.

Často byly ojedinělé textové ekvivalenty použity výjimečně i kvůli konkrétnímu kontextu. Přesto je však možné říci, že by polsko-český slovník potřeboval o další ekvivalenty doplnit, zejména v případě hesel definujících frekventovanější adjektiva. Stejně tak by mohl uvádět i nejčastější kolokace nebo, v případě adjektiv, rozvíjená substantiva. Pokud nejsou uvedeny příklady užití daného lexému, hrozí, že jej uživatel nepochopí nebo jej použije nevhodně. Právě pro doplnění slovníku mohou být užitečné protějšky nalezené v InterCorpu. Bylo překvapivé, že u málo používaných lexémů, jako *lichy* a *bezcenny*, bylo uvedeno poměrně velké množství ekvivalentů, zatímco častěji užívané adjektivum *pozostaly* je slovníkem definováno jen stručně, jedním slovem; heslo navíc nezmiňuje žádné kolokace či příklady užití. Kromě toho se v tomto případě nabízený ekvivalent neshodoval s druhým nejčastějším protějškem z korpusových dat.

Také je třeba upozornit na skutečnost, která se objevovala u všech adjektiv. Tedy že konkrétní slovní druhy není nutné do druhého jazyka převádět pomocí stejného slovního druhu – naopak jeho změna může být přínosná, v některých případech i nezbytná. To je důležité zejména pro překladatelskou praxi – stejně, jako není vždy ideální překládat doslovně, ale spíše podle smyslu konkrétní výpovědi (resp. se snažit o co nejpřirozenější překlad v daném kontextu), není ani nutné se při výběru ekvivalentu striktně držet slovního druhu originálu.

V souvislosti se zkoumanými adjektivy se nabízí i otázka, zda vyšší počet překladových ekvivalentů daného lexému souvisí s větší vágností jeho významu. U adjektiva *lichy*, které je málo užívané i v polštině, je vidět, že není jednoznačně sémanticky vymezeno a rozdělení český ekvivalentů je vcelku rovnoměrné; i přes svůj nízký výskyt jich obsahuje relativně hodně. Velký počet ekvivalentů lze ale pozorovat i u lexému *ostatni*, který se v textech vyskytoval nejčastěji. Ten je naopak významově jasně vymezen. Řešení této otázky by jistě vyžadovalo použití rozsáhlejšího množství textů, stejně tak srovnání většího množství lexémů a jejich překladových ekvivalentů.

Bibliografie

- Bojar, O. (2012). *Čeština a strojový překlad. Strojový překlad našincům, našinci strojovému překladu.* (Roč. 2012). Ústav formální a aplikované lingvistiky.
- Cvrček, V., & Kovářiková, D. (2011). Možnosti a meze korpusové lingvistiky. *Naše řeč*, 2011(3), 113–133.
- Čermák, F. (2017). *Korpus a korpusová lingvistika.* Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum.
- Čermáková, A., Chlumská, L., & Malá, M. (2016). *Jazykové paralely.* Nakladatelství Lidové Noviny.
- Dąbska-Prokop, U. (2000). *Mała encyklopedia przekładoznawstwa.* Wydawnictwo Wyższej Szkoły Języków Obcych i Ekonomii EDUCATOR.
- Gajda, S. (2003). *Językoznawstwo w Polsce: Stan i perspektywy.* Polska Akademia Nauk - Komitet Językoznawstwa.
- Hejwowski, K. (2007). *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu.* Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Chlebda, W. (2011). *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych.* Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Chlumská, L. (2014). Není korpus jako korpus. Korpusy v kontrastivní lingvistice a translatologii. *Časopis pro moderní filologii*, 2014(2), 221–232.
- Chlumská, L. (2017). *Překladová čeština a její charakteristiky.* Nakladatelství Lidové noviny.
- Jakobson, R. (1966). *On linguistic aspects of translation* (s. 232–239). R. A. ed.: Brower.
- Kaczmarska, E. (2012). Czeski czasownik zdát se w przekładzie na język polski (na podstawie badań z wykorzystaniem czesko- -polskiego korpusu równoległego InterCorp). *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 47, 247–261.
- Kaczmarska, E. (2019). *Metody ustalania ekwiwalentów czasowników wyrażających stany emocjonalne w przekładzie czesko-polskim na materiale y korpusu równoległego InterCorp.* Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kielar, B. Z. (1988). *Tłumaczenie i koncepcje translatorskie.* Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Lotko, E. (1986). *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi.* Profil.
- Lotko, E. (1997). *Synchronní konfrontace češtiny a polštiny (Soubor statí).* Vydavatelství Univerzity Palackého.
- Lotko, E. (2008). *Srovnávací a bohemistické studie.* Univerzita palackého v Olomouci.
- Mrháčová, E., & Balowski, M. (2017). *Česko-polský frazeologický slovník* (druhé). University of Ostrava.

- Oliva, K. (2004). *Polsko-český slovník = Słownik polsko-czeski*. Academia.
- Orłóš, T. Z. (2004). *Czesko-polska pozorna ekwiwalencja językowa*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Pisarska, A., & Tomaszewicz, T. (1998). *Współczesne tendencje przekładoznawcze*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Sedlačíková, B. (2012). *Historie matematické lingvistiky*. Nadace Universitas.
- Šulc, M. (1999). *Korpusová lingvistika: První vstup*. Karolinum.

Elektronické zdroje

- Bańczyk, Ł., Dybalska, R., Vavříň, M. & Zasina, A. J. (2022). *Korpus InterCorp – polština, verze 14 z 31. 1. 2022*. Ústav Českého národního korpusu FF UK. www.korpus.cz
- cnk: intercorp. (2022, Jul 29). V *Příručka ČNK*. Vytáženo 22:50, August 3, 2022, od <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=cnk:intercorp&rev=1659093816>.
- cnk: intercorp: verze14. (2022, Apr 1). V *Příručka ČNK*. Vytáženo 22:50, August 3, 2022, od <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=cnk:intercorp:verze14&rev=1648820988>.
- pojmy: korpus. (2021, Oct 23). V *Příručka ČNK*. Vytáženo 22:47, August 3, 2022, od <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:korpus&rev=1634958375>.
- pojmy: paralelni. (2019, Aug 21). V *Příručka ČNK*. Vytáženo 22:51, August 3, 2022, od <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:paralelni&rev=1566383701>.
- Rosen, A., Vavříň, M., & Zasina, A. J. (2022). *Korpus InterCorp – čeština, verze 14 z 31. 1. 2022*. Ústav Českého národního korpusu FF UK. www.korpus.cz

Seznam grafů

Graf 1. Absolutní frekvence ekvivalentů adjektiva lichy a jejich procentuální zastoupení v InterCorpu.	39
Graf 2. Absolutní frekvence ekvivalentů adjektiva bezcenny a jejich procentuální zastoupení v InterCorpu.	42
Graf 3. Absolutní frekvence ekvivalentů adjektiva pozostalý a jejich procentuální zastoupení v InterCorpu.	44
Graf 4. Absolutní frekvence ekvivalentů adjektiva konieczny a jejich procentuální zastoupení v InterCorpu.	49
Graf 5. Absolutní frekvence ekvivalentů adjektiva ostatni a jejich procentuální zastoupení v InterCorpu.	53
Graf 6. Počty ekvivalentů (adjektiva) a jejich procentuální zastoupení.	54
Graf 7. Počty ekvivalentů (adjektiva v jiném stupni) a jejich procentuální zastoupení.	59
Graf 8. Počty ekvivalentů (adverbia) a jejich procentuální zastoupení.	60
Graf 9. Počty ekvivalentů (numeralia) a jejich procentuální zastoupení.	62
Graf 10. Počty ekvivalentů (substantiva) a jejich procentuální zastoupení.	63
Graf 11. Počty ekvivalentů (pronomina) a jejich procentuální zastoupení.	65
Graf 12. Počty ekvivalentů (víceslovné jednotky) a jejich procentuální zastoupení.	66